

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BASKİL VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ

HAZIRLAYAN
Abdulkadir KIYAK

Elazığ – 2005

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BASKİL VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

Bu tez...../...../..... Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Üye

Üye

ONAY
Doç. Dr. Ahmet AKSİN
Enstitü Başkanı

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BASKİL VE ÇEVRESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

Abdulkadir KIYAK

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

2005, Sayfa: 93+XII.

“Baskil ve Çevresindeki Yaygın Halk İnanışları” adlı çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında ilçenin tarihi ve coğrafyası hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Baskil ilçesindeki Yaygın Halk İnanışları gözlem ve mülakat yoluyla araştırılmıştır. İkinci bölümde ise bu yaygın halk inanışlarının Eski Türk İnancıyla bağlantısı ortaya konmuştur.

Bu çalışma bibliyografya ve ekler kısmıyla sona ermektedir.

SUMMARY

Master Thesis

COMMON PUBLIC BELIEFS in BASKIL AND its ENVIRONMEN

Abdulkadir KIYAK

Firat University

Social Sciences Institute

Main Science Branch of Philosophy and Religion Sciences

2005, Page: 93+XII.

The research named “Common Public Beliefs in Baskil and its Environment” consists of an introduction and two parts.

There is introduction part knowledge about the history and geography of the town. In the first part, Common Public Beliefs have been researched by means of observation and interview; in the second part, the relation between these common public beliefs and old Turkish beliefs have been explained.

This study ends with bibliography and additional parts.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII
METOT VE KAYNAKLAR.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BASKİL İLÇESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

1.DOĞUMLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARI	5
1.1. Doğum Öncesi Halk İnanışları	5
1.1.1. Kısırlığın Giderilmesi İle İlgili Uygulamalar	5
1.1.2 Hamilelik Dönemindeki Uygulamalar	6
1.2. Doğum Ve Doğum Sonrası Halk İnanışları.....	8
1.2.1. Doğum Esnasındaki Halk İnanışları.....	8
1.2.2. Doğum Sonrası Halk İnanışları.....	9
1.2.2.1. Çocukla İlgili Halk İnanışları	9
1.2.2.2. Kadımla İlgili İnanışlar	12
2. EVLENME İLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI	13
2.1. Evlenme Öncesi Halk İnanışları.....	13
2.1.1. Kız İsteme	14
2.1.2. Söz Kesme-Nişan.....	16
2.1.2.1. Söz Kesme	16
2.1.2.2. Nişan	17
2.2. Düğünle İlgili Halk İnanışları.....	18

2.2.1. Bayrak Dikme	19
2.2.2. Veç	19
2.2.3. Çeyiz Serme	19
2.2.4. Gelin-Damat Sağdıçlığı	20
2.2.5. Güveyi (Damat) Bezeme	20
2.2.6. Kına Gecesi	23
2.2.7. Gelin Alma.....	26
2.3. Düğün Sonrası Halk İnanışları.....	28
3. ÖLÜMLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI.....	30
3.1. Ölüm ve Ölüm Esnasındaki Halk İnanışları	30
3.2. Defin ve Defin Sonrası İle İlgili Halk İnanışları.....	32
4. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI	36
4.1. Ziyaret İnancı.....	36
4.2. Baskil İlçesindeki Ziyaret Yerleri ve Burada Yapılan Uygulamalar.....	37
4.2.1. Abdulvehhab Gazi Hazretleri.....	37
4.2.2. Sıddı Zeynep Türbesi.....	39
4.2.3. Seyyid Hoca Türbesi.....	39
4.2.4. Pir Halil Mezarı	39
4.2.5. Hacı Hasan Baba.....	40
4.2.6. Kasım Kadir Türbesi.....	41
4.2.7. Pir Kemal Türbesi	41
4.2.8. Ahmet Yesevi ve Şeyh Hasan Türbesi.....	41
4.2.9. Sait Tayyar Türbesi	42
4.2.10. Babalar Türbesi	42
4.2.11. Şeyh Muhammed Türbesi	43
5. HACC VE ASKERE UĞURLAMA İLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI	45
5.1. Hacca Uğurlama İle İlgili Halk İnanışları.....	45

5.2. Askere Uğurlama İle İlgili Halk İnanışları.....	47
6. BEREKET, UĞUR VE UĞURSUZLUKLA İLGİLİ İNANIŞLAR	48
7. YAĞMUR DUASI.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

BASKİL İLÇESİNDEKİ YAYGIN HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

1. DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ	55
1.1. Eski Türk İncancında Doğum	55
1.2. Doğumla İlgili Halk İnanışlarındaki Eski Türk İncancının İzleri.....	58
2. EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ	60
2.1. Eski Türk İncancında Evlenme.....	60
2.2. Evlenme İle İlgili Halk İnanışlarındaki Eski Türk İncancının İzleri	62
3. ÖLÜMLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ	63
3.1. Eski Türk İncancında Ölüm.....	63
3.2. Ölümle İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İncancının İzleri	65
4. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ	67
4.1. Eski Türk İncancında Ziyaret.....	67
4.2. Ziyaret İle İlgili Halk İnanışlarındaki Eski Türk İncancının İzleri	68
5. YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ	69
5.1. Eski Türklerde Yağmur Duası	69
5.2. Yağmur Duası İle İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İncancının İzleri	69

6. BEREKET, UĞUR VE UĞURSUZLUKLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ.....	70
6.1. Eski Türklerde Bereket, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Halk İnanışları.....	70
6.2. Bereket, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İnancının İzleri	72
SONUÇ	73
BİBLİYOGRAFYA	74
A. KAYNAK KİŞİLER	75
B. KAYNAK ESERLER	74
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Her toplumda hayatın belirli safhalarında geçiş dönemleri ve bu dönemlere ait bir takım törenler ve uygulamalar bulunmaktadır. İnsanlar bu geçiş dönemlerinde karşılaştıkları bazı problemler karşısında kendi iç dünyalarını rahatlatacak birtakım şeylere inanmışlar ve problemlerini çözünceye kadar bu inanışlara sığınmışlardır. Bu inanışlar, insanların karşılaştıkları problemler ve onların çözümü şeklinde ortaya çıkmış, nesilden nesile aktarılarak halk inanışları oluşmuştur. Halk inanışları bir milleti başka milletlerden ayıran pratiklerin başında gelmektedir.

Geçiş dönemlerine ait törenler ve uygulamalar geçmiş ile günümüz arasındaki kültürel bağların ortaya konulması bakımından önem kazanmaktadır. Günümüz dünyasında meydana gelen teknolojik gelişmeler, toplumların birçok yeniliklerle karşılaşmasına sebep olmuştur. Bu da toplumların sahip olduğu kültürel yapının zaman içinde farklılık göstermesine sebep olmaktadır. Biz de günümüz Türk kültürünün bir parçası durumunda olan halk inanışlarının gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için daha önce böyle bir çalışmanın yapılmadığı Baskil yöresinin halk inanışlarını araştırmayı düşündük.

“Baskil İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları ve Bu İnanışlardaki Eski Türk İnancının İzleri” adlı bu çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında yörenin tarihi, coğrafyası, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde yöredeki doğum, evlenme, ölüm, ziyaret ve ziyaret yerleri, yağmur duası, hac ve askere uğurlama, bereket, uğur ve uğursuzlukla ilgili inanış ve pratikler yer alınmış; ikinci bölümde ise bu inanış ve pratiklerin eski Türk inancıyla bağlantısı ortaya konulmuştur. Çalışmamız sonuç, bibliyografya ve ekler kısmıyla son bulmaktadır.

Çalışmamız sırasında bizlerden yardımlarını esirgemeyen Baskil'deki kamu kurum ve kuruluşlara, araştırmaya konu olan yardımsever Baskil halkına ve tez konusunun seçiminde ve tezin hazırlanması esnasında karşılaştığımız güçlüklerin aşılmasında her türlü yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ'a sonsuz teşekkürü bir borç bilir, yardımlarından dolayı yürekten saygı ve şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım sırasında bana her türlü desteği sağlayan hocalarım Yrd. Doç. Dr. İskender OYMAK, Yrd. Doç. Dr. Sami KILIÇ'a teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamda emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Elazığ – 2004

Abdulkadir KIYAK

METOD VE KAYNAKLAR

A. METOD

Çalışmanın giriş kısmındaki bilgiler genel olarak literatür taraması sonucu elde edilmiştir. Birinci bölümde Baskil ilçesindeki doğum, evlenme, ölüm, ziyaret ve ziyaret yerleri, hac ve askere uğurlama, yağmur duası, bereket, uğur ve uğursuzlukla ilgili yaygın halk inanışları ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise Baskil ilçesindeki yaygın halk inanışlarındaki eski Türk inancının izleri araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümündeki bilgiler alan araştırması yapılarak elde edilmiştir. Veriler toplanırken imkânlar ölçüsünde dolaysız gözlem tekniği kullanılmıştır. Yerinde gözlemlenemeyen inanışlar ise bu konulara vakıf kişilerle mülakat yapılarak elde edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada konuyla ilgili olan insanlarla mülakat yapmaya gayret edilmiştir. Doğum konusu araştırılırken bayanlarla, evlenme konusu incelenirken evli kişilerle, ölüm konusu araştırılırken de yakınına kaybeden kişilerle mülakat yapılarak elde edilmiştir. Dolaysız gözlem ve mülakat teknikleri ile elde edilen veriler, objektiflik esas alınarak deskriptif metodla yazıya geçirilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümündeki bilgiler, eski Türk inancı ile ilgili inanışlar literatür taraması ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler ilçedeki uygulamalarla karşılaştırma metoduyla ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

B. KAYNAKLAR

Araştırma genel olarak alan çalışması yapılarak ortaya konulduğundan konuyla ilgili mülakat yapılan kişiler bibliyografyada gösterilmiştir.

Tezin giriş kısmı, Baskil ilçesinin coğrafi konumu, fiziki yapısı ve tarihi hakkındaki bilgiler Yücel Çakmak'ın Elazığ ve İlçeleri, Rifat Gökçen'in İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım Elazığ ve Doğu Anadolu Bölgesi, 1998 Elazığ İl Yıllığı, Sırı Erin'in doğu Anadolu Coğrafyası, Ayşe Çağlıyan'ın Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası Doktora Tezi, Saadetti Tonbul'un Kuzova-Hasan Dağı ve Çevresinin (Elazığ'ın Batısı) Fiziki Coğrafyası Doktora Tezi adlı eserlerinden ve www.baskil.gov.tr adlı siteden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Baskil ilçesindeki halk inanışlarının eski Türk inanışlarıyla karşılaştırılmasında Abdulkadir İnan'ın Eski Türk Dini Tarihi ve Tarihte ve Bugün Şamanizm, Harun

Güngör, Ünver Günay'ın Türk Din Tarihi, Bahaeddin Ögel'in Türk Mitolojisi ve Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Rıfat Araz'ın Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Yaşar Kalafat'ın Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri adlı eserlere müracaat edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

15.06.1979 Elazığ'da doğdum. Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda ilköğrenimimi tamamladım. Orta öğrenimimi Elazığ İmam Hatip Lisesinde tamamladım. 1998 yılında girdiğim Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 2002 yılında bitirdim. Halen Elazığ'da ikamet etmekteyim.

GİRİŞ

Baskil Elazığ iline bağlı bir ilçedir. Doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya ili Arguvan ilçesi, güneyinde Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil ilçesi düz bir alan üzerine kurulmuş olup, rakımı (denizden yüksekliği) 1240 m. dir¹. (Bkz. Ek. 1) Elazığ'ın batısında yer alan Baskil ilçesinin Elazığ'a uzaklığı 40 km olup yüzölçümü 1525 km²'dir².

Baskil ilçesinin yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi, sıkışık yüksek dağ sıraları, 2000 m. civarındaki ortalama yükseltisiyle yurdumuzun diğer bölgeleri arasında önemli bir yeri olup, bu özellikleriyle genellikle "yüksek ülke" karakteri göstermektedir³. Baskil ilçesi ise içinde bulunduğu bölgeye göre ortalama yükseltisi (1250-1350 m.) daha düşük ve daha az engebeli bir yapıya sahiptir⁴. Baskil gömük vadilerin yer aldığı bir plato sahasıdır. Doğuda Uluova ve Murad vadisi, batıda Fırat dirseği ile sarılan Baskil dağları ile adeta ada gibi çevresindeki sahalardan ayrılmış, en yüksek yerler kuzey ve doğuda görülmektedir. Buradaki yükseklikler 2000 m. yi bulmaktadır. Fırat vadisindeki en yüksek yer 500 m. civarındadır. Yamaçlar dik ve genellikle çıplaktır. Dağları ve tepeler ilçe üzerinde önemli bir yer işgal etmektedir⁵.

İlçenin en yüksek dağı kuzeydoğusundaki Hasan dağı olup 2110 m.dir⁶. Diğer dağları ise doğuda Bulutlu dağları, kuzeyde Piran dağları, güneyinde Harabakayış dağları, ilçenin orta kısmındaki Selil dağı ile Aydınlar-Emirhan köyü güneyinde yer alan Seher dağıdır. Bölgede iki önemli ova yer almaktadır. Kıyı ovaları ise bugün Karakaya Baraj Gölü altında kalmış olduğu için çok sınırlı bir alanda gözükmemektedir. İlçede bulunan bütün akarsular Fırat nehrine (Karakaya Baraj Gölü) dolayısıyla Basra Körfezi'ne dökülmektedir. İlçenin en önemli akarsuları Geli Çayı, Sığıdır Çayı ve Büyük Çay'dır. Bu akarsular ile bazı küçük dereler ya da dönemlik akarsular ilçenin kuzeybatı, batı ve güney sınırını oluşturan Fırat nehrinin yatağına yerleşmiş bulunan Karakaya Baraj Gölü'ne farklı yönlerden ve yerlerden dökülmektedir. Akarsu şebekesinde payı

¹ Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 247.

² Rifat Gökçen, **İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım Elazığ ve Doğu Anadolu Bölgesi**, İstanbul 1999, s. 69.

³ Sırrı Erinç, **Doğu Anadolu Coğrafyası**, İstanbul 1953, s. 4.

⁴ Ayşe Çağlıyan, **Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası**, Doktora Tezi, Elazığ 2002, s. 12.

⁵ Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 247-248.

⁶ Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 248.

bulunan bir çok akarsu ise genellikle mevsimlik akarsulardır. Kış ve ilkbahar mevsimlerinde yağışlara bağlı olarak taşıdıkları su miktarı maksimuma çıkan bu akarsular, yazın ise çok az su taşımaktadır. Hatta yaz aylarında ilçedeki akarsuların çoğu kuru bir yatak haline dönüşürler. Özellikle kaynak kesimlerinden itibaren sulama amaçlı kullanılmaları da diğer etkili bir faktör olmakla beraber, yağış yetersizliği ve kaynaklarını uzun mesafelerden ya da yüksek kar yağışlı alanlardan almaları yüzünden az su taşıyan akarsulardır. Ayrıca bu akarsular kaynaklarını yüksek alanlardan almakta ve girdikleri boğazlarda akış hızlarını arttırmaktadırlar. İlçedeki plato özelliğinde düzlüklerde bulunup, bu düzlükler ise akarsular tarafından parçalanmış durumdadır⁷.

Baskil ilçesi Doğu Anadolu iklim sınırları içerisinde yer almakla birlikte, daha elverişli iklim şartlarına sahiptir. Yani karasal Doğu Anadolu iklimi ile Akdeniz ikliminin birbirini etkilediği bir geçiş sahasında yer aldığı için kendine özgü iklim koşullarına sahiptir⁸. Bu olumlu iklim koşullarının ortaya çıkmasında en önemli faktör ilçelerin coğrafi konumu ve morfolojik özellikleridir. Bölgenin diğer bölümlerine göre daha az bir yükseltiye sahip olması, orta yükseklikteki dağ ve platolar ile alçak depresyonların yaygın bir durum göstermesi ve ilçenin bölgenin güneybatısında yer alması nedeniyle, Güneydoğu Toroslarda mevcut bazı doğal boğaz ve geçitlerden kanalize olan ılık ve nemli hava kütlelerinin zaman zaman bu sahaya sokulması böyle bir olumlu iklim tipini ortaya çıkarmıştır⁹.

İlçenin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. İlçe topraklarının % 65'i dağlık ve çıplak tepelerden meydana gelmektedir. Geri kalan % 35 oranındaki arazi tarıma elverişlidir¹⁰. Tarımsal ürün olarak buğday, arpa, nohut, fasulye ve mercimek ekimi ön sırayı alır. Son yıllarda sebzeçilik de önemli gelir kaynakları arasına girmiştir. Meyvalarda ise kayısı yetiştiriciliği ön plandadır. 1996 yılında ilçede Kayısı Entegre Tesisi, İl Özel İdare Müdürlüğü'nce kurulmuş olup, işletmeciliği Tarım Kayısı Kooperatifi'ne verilmiştir. Bunun neticesinde kayısı üretimi giderek artmış, en önemli geçim kaynağı durumuna gelmiştir. Karakaya Baraj Gölü etrafında yer alan köylerimizde yoğun bir şekilde yapılan karpuz ve biber üretimi yanında balıkçılık da

⁷ Geniş bilgi için bkz. Ayşe Çağlıyan, a.g.e., s. 12-62.

⁸ Ayşe Çağlıyan, a.g.e., s. 36.

⁹ Saadettin Tonbul, **Kuzova-Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası**, Doktora Tezi, Elazığ 1985, s. 149.

¹⁰ Rifat Gökçen, a.g.e., s. 69.

yapılmaktadır. İlçenin gelir kaynakları arasında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra arıcılık da önemli bir yer alır. İlçe genelinde ekilebilir tarımsal arazi 45200 hektar, sulanabilir tarımsal arazi 18.000 hektar civarındadır. İlçede T.C. Ziraat Bankası şubesi ve Tarım Kredi Kooperatifi mevcuttur. Yöre ekonomisinin canlanması için bu kuruluşlar desteklerini sürdürmektedir¹¹. Ayrıca 2002 yılından itibaren devlet tarafından çiftçiden ve yapılan tarımsal faaliyetlerden en yüksek oranda verim alabilmek için ekilen her dönüm başı için verilen çiftçi yardımları da bölge tarımını olumlu yönde etkilemiştir.

Baskil ilçesinin diğer ilçelere oranla okur-yazar sayısı biraz daha yüksektir. Son yıllarda eğitim ve öğretim alanında gösterilen çalışmalar okuma-yazma oranını daha da arttırmıştır. İlçede 59 tane birleştirilmiş ilköğretim okulu, 4 tane müstakil sınıflı ilköğretim okulu ve bir tane de Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (Y.İ.B.O) olmak üzere toplam 65 ilköğretim okulu ve bir adet lise bulunmaktadır¹².

Baskil ilçesinin doğal yolların üzerinde olması ve Fırat nehrinin tarım ve yerleşme açısından sağladığı avantajlar yüzünden nüfus devamlı olarak artmıştır. Ancak bu avantajlar ilçenin geneline eşit şekilde dağılmadığı için, nüfus da eşit dağılmamıştır. Yerleşmenin dolayısıyla nüfusun fazla olduğu alanlar, ovalar, alçak plato alanları ve yol güzergahlarıdır. Yüksek plato alanları ve dağlık alanlar ise az nüfusa sahip olan yerlerdir¹³. Baskil'in 1960 yılında ilçe merkezinin nüfusu 2167 iken köylerin nüfusu 18.976'dır. 1970 yılında toplam 23.378 olan nüfus 1980 yılında 26.776 olmuştur. Baskil ilçesinin nüfusu 22 Ekim 2000 tarihli Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, toplam 26.811'dir. bu nüfusu 11.772'si ilçe merkezine, 15.039'u köylere aittir¹⁴.

İlçenin önemli bir ulaşım problemi yoktur. Elazığ ili ile hem karayolu hem de demiryolu ile ulaşım yapılmaktadır. Ayrıca Malatya ile Karakaya Barajı üzerinden feribotla, demiryolu ile ulaşım sağlanmaktadır. Malatya'ya olan uzaklık 80 km'dir. Bütün köylerinde telefon ve elektrik mevcuttur¹⁵.

Baskil ilçesinin de içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi bir çok medeniyetin kurulmasına beşiklik etmiş, bir çok beylik, devlet ve imparatorluğun kurulmasına

¹¹ www.baskil.gov.tr

¹² Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 248.

¹³ Ayşe Çağlıyan, a.g.e., s. 180.

¹⁴ DİE, 1935-2000, Genel Nüfus Sayımları, Ankara.

¹⁵ Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 249.

mekan teşkil etmiştir. Baskil ve yöresinde ilk olarak Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerine rastlanmıştır. Özellikle ilçedeki Fırat Havzası bir çok kavimlerin iskânına sahne olmuş, Hititler burada uzun süreli hakimiyet kurmuşlardır. Daha sonra ise Asur ve Urartular Baskil yöresini ele geçirmişlerdir. İlçenin bulunduğu bölgede bunların ardından Pers ve Makedonya istilası başlamış ve en son olarak da Romalılar ve Bizanslılar yöreye hakim olmuşlardır. Karakaya Barajı kurtarma kazılarında o dönemlere ait bir çok erki eser ele geçirilmiştir. Baskil ilçesinde ilk İslam hakimiyeti Sasanilerle başlamıştır. Daha sonra Selçukluların Anadolu'ya girmesiyle buralar Artuklu Beyliği'nin elinde kalmıştır. Bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti devam ettikten sonra 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. İlçe Cumhuriyet dönemine kadar Harput'a bağlı bir belde olarak yönetilmiştir¹⁶.

Baskil 1926 yılında ilçe olduğu zaman günümüzdeki Baskil ilçesi merkezi şimdiki yerinden 4 km. uzaklıktaki Baskil mahallesinde bulunuyordu. 1928 yılında Nazaruşağı'na taşındı. 1929 yılında Şefkat mahallesine nakledildi. 1933 yılında yeniden Baskil mahallesine döndü. Ardından ise yeniden şimdiki yerine nakledilerek bugünkü Baskil meydana gelmiştir¹⁷. İlçe birbirinden uzak 4 mahalleden meydana gelmiştir. Bu mahallede Baskil, Nazaruşağı, Odabaşı ve Şefkat'tir. İlçeye bağlı 62 köy ve 203 mezra mevcuttur¹⁸.

Baskil ilçesinin batı sınırlarında, Fırat nehrinin kenarlarındaki köylerin tarihi ve stratejik önemi vardır. Bunların eski Türk yerleşmeleri olduğu yapılan kazı ve incelemelerden anlaşılmaktadır. Fırat nehrinin batı yönüne olan akışı burada güney-doğu istikametine döndüğü için, nehir boyunca batıya doğru gelenler bu noktada nehri geçmek mecburiyetindedirler. Dolayısı ile burası bir geçiş noktası ve sıçrama tahtası özelliğine sahiptir. Bu özelliğinden dolayı bu bölge, doğudan batıya devam eden Türk göçlerinde belli başlı bir duraklama ve konaklama yeri olmuştur.¹⁹

¹⁶ Yücel Çakmak, **Elazığ ve İlçeleri**, Elazığ 2004, s. 57-58.

¹⁷ Rifat Gökçen, a.g.e., s. 70.

¹⁸ Elazığ İl Yıllığı, 1998, s. 247.

¹⁹ Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, Ankara 1997, s. 5

BİRİNCİ BÖLÜM

BASKİL İLÇESİNDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

1. DOĞUMLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Geçiş dönemlerini ilk safhasını oluşturan doğumla ilgili inanışların Baskil ilçesinde düğün töreni esnasında da rastlanmaktadır. Doğurganlığı artırmak amacıyla düğün günü gelin ve damadın yatağına küçük bir çocuk yatırılmaktadır. Gelin damat evine ulaştığında gelinin kucağına küçük bir erkek çocuk verilir ve gelin bu çocuğu kısa bir süre kucağında tuta. Yapılan bu pratikler sonunda gelinin doğurgan olacağına inanılır.²⁰ Henüz düğün aşamasında yapılan bu uygulamalar Baskil ilçesinde çocuğa büyük önem verildiğini göstermektedir. Çalışmamızda doğum ile ilgili halk inanışlarını doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölümden inceleyeceğiz.

1.1. DOĞUM ÖNCESİ HALK İNANIŞLARI

Doğum öncesi halk inanışları iki gencin evlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Hamilelik olayı ise evlenmeyi takip eden aylar içinde ortaya çıkan bir durumdur. Evliliğin üzerinden dört beş ay geçti mi, evli olan çiftlere aileleri ve yakın akrabaları “bir şey var mı?”, “bebek geliyor mu?” gibi soruları sorarak kadının hamile olup olmadığını anlamaya çalışırlar. Eğer kadın hamile değilse ve aradan da uzun bir müddet geçmişse insanlar arasında “acaba kısır mı?” şeklinde bir dedikodu başlar. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı evli olan çiftler hemen çocuk sahibi olmayı düşünmüyorsa, ailelerine ve yakın çevrelerine yaptıkları açıklamalarla yanlış anlaşılmalara engel olurlar. Fakat nedensiz bir şekilde kadının hamile olmadığı anlaşılırsa bu durumda yaygın olan halk inanışları ve tıbbi tedavi yöntemleri devreye girer²¹.

1.1.1. Kısırlığın Giderilmesi İle İlgili Uygulamalar

Bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Baskil ilçesinde de çocuğa büyük önem verilmektedir. Çocuğu olmayan kadın “zürriyetsiz”, “ocağı körelmiş” ve “meyvasız ağaç” şeklinde sözlerle sıfatlandırılır²².

²⁰ Zeynep Soyak, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

²¹ Hafize Korkmaz, 1928 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

²² Mehmet Aydemir, 1947 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Gemici köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

Baskil ilçesinde çocuğu olmayan kadınların en çok başvurdukları uygulama, halkın kutsal kabul ettikleri mekanlara adak adayıp o yeri ziyaret etmeleridir. Yörede en çok ziyaret edilen yerler aralarında kısa bir mesafe olan Adulvehhab Gazi türbesi ve Sıdı Zeynep türbesidir. Bu ziyaretlerin sonunda erkek çocuğu olanlar çocuğa Adulvehhab ismini, kız çocuğu olanlar ise Zeynep ismini verirler. Çocuk olduktan sonra buraya tekrar gelinerek şükür amacı ile adanmış olan adak türbede kesilerek fakir halka dağıtılır. İlçede çocuğu olmayan kadınların başvurdukları diğer yaygın bir inanış ise hocalara gidip muska yaptırmaktır. Kadın hocaya yaptırdığı muskayı çocuğu oluncaya kadar üzerinde taşır.²³

Baskil ilçesinde kısırlığı giderme amacıyla başvuru alan bir diğer uygulama ise “Buğa koymadır”. Buğa koyma; ebemkömeci, süt, saman kaynatıldıktan sonra bir leğene konur. Leğenin üzerine iki tahta bırakılıp kadın oturtulur ve üzeri battaniye ile örtülerek sıcak tutulur. Daha sonra elbisesi değiştirilip yatırılır.²⁴ Ayrıca kaburganın sabunlanıp biraz ovalandıktan sonra yukarı doğru kaldırılması, belin çekilmesi, ellerin kasıklara konup rahmin kaldırılması, yumurta ve kirecin karıştırılıp bele sürülüp bir saat kaldıktan sonra hamama götürülüp yıkanması kısırlığı gidermede uygulanan diğer yöntemlerdir.²⁵

1.1.2. Hamilelik Dönemindeki Uygulamalar

Hamilelik süresi içinde kadına genel olarak “hamile, gebe, çağası var, iki canlı” gibi isimler verilir. Baskil ilçesinde bu hamilelik süresi içinde kadına yoğun bir ilgi gösterilip, kadın bu süre içinde bir takım yasaklamalarla karşılaşır. Hamile kadın hasta muamelesi görmekte olup evde ağır işler yapmasına, ağır yük kaldırmasına, çamaşır yıkamasına ve bahçe işlerinde çalışmasına izin verilmez. İlçede hamile olan kadının gece tek başına dışarı çıkmamasına, evde yalnız kalmamasına, kaynar suyu ve ateşi gelişi güzel yerlere dökmemesi tembih edilir. Bunun aksi davranışlarda bulunarak gece yalnız dışarı çıkan, evde yalnız kalan ve kaynar suyu ve ateşi gelişi güzel yerlere döken anne adayına “alkarısı-albasması” şeklinde isimlerle adlandırılan kötü ruhların anne

²³ İzzet Özer, 1923 Baskil doğumlu, Okur-Yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

²⁴ Zeynep Soyak, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

²⁵ Emine Etöz, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

adayına zarar vereceğine ve çocuğunu düşüreceğine veya çocuğun sakat dünyaya geleceğine inanılır²⁶.

Hamile olan kadının canı vakitli vakitsiz bazı şeyleri umar ve hamile kadın bu yiyeceklere büyük bir iştah duyar. Bu duruma “aşerme” denir. Aşerme süresi kişiden kişiye farklılık göstermesine rağmen genel olarak hamileliğin kırkıncı günü başlayıp hamileliğin ikinci ayı sonunda sona ermektedir. Aşerme döneminde kadının canının çektiği her şeyi yemesi veya tadına mutlaka baktırılması gerekir. Aksi halde çocuğun düşmesi, sakat ve özürlü doğması gibi olayların meydana geleceğine inanılır. Yine hamilelik döneminde kadının çay içmesi ve tuzlu yiyecekler yemesi oldukça kısıtlanır. Çünkü hamile kadın kendini bu iki yiyecekten kendini sakınmazsa el ve ayaklarında şişme olayı meydana geleceğine inanılır.²⁷.

İlçede doğum öncesine ait bazı pratikler de vardır ki bunlarda doğacak çocuğun fiziki yapısına, cinsiyetine, huy, kişilik ve karakterine doğrudan tesir edeceğine inanılan ve bu münasebetle yerine getirilen birtakım uygulama ve yasaklamalardır. Hamile kadın olumlu ve güzel çocuklara, huyu, karakteri ve ahlâkı çevresi tarafından beğenilen şahıslara dikkatlice bakarsa bu özelliklerin o çocukta da olacağına inanılır. Hamile kadının aynaya bakarsa çocuğun kendisine, denize bakarsa mavi gözlü olacağına inanılır. Hamile olan kadın sakat insanlarla alay eder ve sakat olan birine dikkatlice bakarsa doğurduğu çocuğun da sakat olacağına inanıldığı için bundan kaçınılması sıkıca tembih edilir²⁸. Ayrıca hamile kadının canının çektiği ve yediği yiyeceklerinde doğacak çocukta bazı özelliklere etki ettiğine inanılmaktadır. Eğer hamile kadın elma, üzüm ve nar yerse çocuğunun güzel yüzlü olacağına, zeytin yerse çocuğun kara gözlü olacağına inanılmaktadır. Ayrıca hamile kadın hamileliği sırasında hırsızlık yapma, gıybet etme gibi bazı kötü davranışları yaparsa bu özelliklerin o çocukta da olacağı inancı vardır. Hamile kadın ziyaretlere gittiğinde ziyarette hiçbir şeye eliyle dokunmamalıdır. Dokunursa da elini vücuduna temas ettirmemelidir. Aksi halde vücudunun neresine dokundurursa orada leke (ben) kalacağına inanılır²⁹.

²⁶ Cemile Sap, 1939 Baskil doğumlu, okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte ev hanımı.

²⁷ Ömer Sap, 1932 Baskil doğumlu, okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte çiftçi.

²⁸ Sultan Sap, 1934 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

²⁹ Kaya Toğrul, 1936 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

Çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde de yine birtakım halk inanışları mevcuttur. Hamile olan kadının karnının şekline göre çocuğun cinsiyeti tesbit edilir. Eğer kadının karnı yuvarlak bir şekil almışsa erkek çocuğu olacağına, eğer kadının karnı bir tarafa doğru eğik bir şekil almışsa kız çocuğu olacağına inanılır ve bu yönde genelde sol tarafa doğrudur. Hamile kadının canının çektiği yiyeceklerinde cinsiyetin tespitinde önemli bir rolü vardır. Eğer hamile kadının canı ekşi yiyecekler isterse doğacak olan çocuğun kız, eğer canı acı ve tatlı yiyecekler isterse doğacak olan çocuğun erkek olacağı inancı mevcuttur. Yine hamile olan kadının vücut yapısı bozulmuşsa mesela kalça kısmı büyümüşse kız çocuğu olacağına, vücut yapısında fazla bir büyüme olmamışsa erkek çocuğu olacağına inanılır. Ayrıca doğum öncesi görülen birtakım rüyalarda cinsiyet belirlemede rol oynar. Kadın rüyada boncuk veya bilezik görürse doğacak çocuğun kız, tabanca veya bıçak görürse doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır³⁰. Hamile olan kadının duasının ve bedduasının tutacağı inancıda mevcuttur. Hamile kadın hamileliği süresince saçlarını kesmeyip uzun tutar. Eğer saçını keserse çocuğun ömrünün kısa olacağına inanılır³¹.

1.2. DOĞUM VE DOĞUM SONRASI HALK İNANIŞLARI

1.2.1. Doğum Esnasındaki Halk İnanışları

Baskil yöresinde doğumlar genellikle hastanelerde yapılmakla birlikte, hastanelere gitmeyip evlerinde doğum yapan kişilerde mevcuttur. Evde doğum yapan kadınlara yörede doğum konusunda tecrübeli bir kadın doğum yaptırması için getirilir. Bu kişiye “köyün ebesi” denilmektedir. Doğum yapacak kadının doğum anı geldiğinde doğum için hazırlanan odaya götürülür. Doğum sırasında odaya doğum konusunda tecrübeli birkaç kadın alınıp başka kimse alınmaz³².

Doğumun anne ve çocuk adına kolay olması için bazı pratiklere başvurulmaktadır. Kadının rahat doğum yapması için saçları örgülü ise çözülür, tuzlu yiyecek yedirilmez, eşikten atlatılır ve sırtı sıvazlanır. Yine güç doğum yapan kadının kocasına karşı geldiği için acı çektiği inancından ötürü doğumu kolaylaşması için kocasının ayakkabısından su içirilir. Bunların dışında kadının kolay doğum yapması için

³⁰ Fadime Soyak, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

³¹ Hacıali Aytekin, 1937Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Doğancık köyünde ikamet etmekte, Emekli.

³² Raif Tatar, 1939 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

Yasin süresi okunur ve kadının sırtına üflenir ve daha sonra kadının bu zorluktan kurtulması için dua edilir³³.

Çocuk doğduğunda doğum yaptıran ebe ve kadınlar dışarı çıkarak çocuğun cinsiyetini babasına iletirler ve “Allah bağışlasın, Allah hayırlı günlere bıraksın” gibi sözlerle onların sevincine ortak olurlar. Çocuğun babası tarafından da bu doğum yaptıranlara birtakım hediyeler verilir. Bu hediye ise genellikle para şeklindedir. Doğan erkek evlat olursa verilen hediye biraz daha değerli olmaktadır bu da yörede bütün Türk toplumlarında olduğu gibi soyun erkekten türediğine inanılması bu nedenle erkek çocuğa önemli bir konum kazandırmaktadır. Hatta doğacak ilk çocuğun erkek olması için gelin eve girmeden kucağına erkek çocuk verilir. Bu arada doğum sırasında çocuğun babası uzak bir yerde ise babaya bu durumu bir kişi müjdelere ve baba tarafından müjde veren kişiye bir hediye alınır. Ayrıca doğum yapan anneye de baba tarafından altın cinsinden bir hediye alınır³⁴.

Eğer doğum için hastane tercih edilirse doğum yapan kadının kocası, kayınvalidesi, görümcesi, annesi, bacısı gibi yakın akrabalarından bazıları beraberinde hastaneye gider. Doğum yapacak kadın için gecelik, havlu, terlik ve çocuk için ise kundak ve battaniye gibi eşyalar da beraberinde götürülür³⁵.

1.2.2. Doğum Sonrası Halk İnanışları

Doğum sonrası halk inanışlarını konunun daha iyi anlaşılması için çocukla ilgili halk inanışları ve kadınla ilgili halk inanışları olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

1.2.2.1. Çocukla İlgili Halk İnanışları

Çocuğun doğmasıyla yapılan ilk işlem göbeğinin kesilmesidir. Çocuğun göbeği belli bir uzunlukta kesildikten sonra ebeler tarafından bağlanır. Kesilerek alınan göbek kordonu eşle birlikte toprağa gömülür. Çocuğun bağlanmış göbeği ise, bir müddet sonra kendiliğinden düşer. Kesilip toprağa gömülen göbek bağı çocuğun hangi meslekten olması isteniyorsa onunla ilgili yere gömülür. Mesela; çocuğun doktor olması isteniyorsa hastaneye, öğretmen olması isteniyorsa okula gömülür. Kız çocuğunun

³³ Safile Sap, 1938 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

³⁴ Faik Gültekin, 1930 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

³⁵ Raif Tatar, 1939 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

göbek kordonu ise büyüdüğünde eve bağlı olması ve ev işlerinde hünerli olması için evin bahçesine gömülür³⁶.

Yeni doğan çocuğun vücudunun dirençli olması ve gelişmesi için tuzlanır ve tuzlandıktan sonra yıkanarak kundağa sarılır. Yörenin bazı kesimlerinde çocuk doğduktan sonra vücuduna kına yakılır. Bunda amaç derisinin dayanıklı ve sağlıklı olması içindir³⁷.

Baskil yöresinde çocuk doğduktan sonra yapılan önemli işlerden birisi de çocuğa isim koymaktır. Çocuk doğduktan birkaç gün sonra aile içinde yapılan istişareyle bu işlem yerine getirilir. Bu istişarede ise öncelikle anne ve babanın onayı alınır. İsim seçiminde baba, dede, nine, aile ve yakın çevreden olup genç yaşta ölen bir kişinin adı çocuğa takılarak ölen kişinin adının yaşatılması sağlanır. Böylece ölen bu kişinin ruhunun memnun edileceğine inanılır. Yörede çocuğu olduğu halde yaşamayan anne ve baba ise çocuklarına ad olarak kendi adlarını veya Yaşar, Dursun gibi isimler koymaktadır. Daima kız çocuğu olup erkek çocuk isteyen aileler ise Songül ve Döndü gibi isimleri çocuklarına verirler. Belirli gün, ay, mevsim ve gecelerde doğan çocuklara ise bu zamanla alakalı isimler verilir. Mesela; Cuma günü doğanlara Cuma, Oruç ayında doğanlara Ramazan, Bayram günü doğanlara Bayram, Bahar mevsiminde doğanlara Bahar, sabaha doğru selâ vaktinde doğan çocuklara Selami, Saliha gibi isimler verilir. Yine bu isimler fazla çocuğu olup artık çocuk istemeyen aileler tarafından çocuklara Songül ve Dursun gibi isimler verilir. Yine yörede aileler genellikle gördüğü, duyduğu, bildiği ve sevdiği şahsiyetlerin ve Türk büyüklerinin isimleri olan Alper, Kağan, Oğuz, Hakan, Kemal, Mustafa gibi isimleri de çocuklarına verirler. Yine Baskil yöresinin bazı kesimlerinde erkek çocuğu olmayan veya doğduğu halde bu çocuğu yaşamayan aileler erkek çocuğuna kavuştukları zaman yedi yaşına kadar saçlarını uzatır ve örerler. Ayrıca bu çocuk yedi yıl boyunca komşulardan alınan eski elbiselerle büyütülür. Böylece çocuğun artık yaşayacağına inanılır³⁸.

Çocuğun ismi mahallenin imamı veya ailenin erkek bireylerinden biri tarafından konur. İmam veya bu şahıs çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet getirerek koyulacak ismi üç defa söyler ve onun için dua eder. İsim koyma merasimi bittiği

³⁶ Emine Etöz, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

³⁷ Hafize Korkmaz, 1928 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

³⁸ Şükrü Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

zaman aile tarafından orada bulunanlara ikramda bulunulur ve ismi koyana da küçük bir hediye verilir. Şunu da belirtmeliyiz ki yörede isim konulana kadar erkek çocuklara Muhammed, kız çocuklara ise Ayşe, Fatma gibi isimlerle hitap edilir³⁹.

Doğumdan bir hafta sonra doğan bebeğe yakın akrabaları tebrik etmek amacıyla birtakım hediyeler getirir. Bu hediyeler bebeğin beşiğinin yanına bırakılır. Buna “çocuk görmesi” denir⁴⁰.

Doğum yapan kadın ve çocuk kırk gün evden dışarı çıkartılmaz. Kadın ve çocuğun bu süre içinde evden dışarı çıkartılmamasının nedeni kırk basmasını önlemektir. Kadın doğum yaptıktan sonra kırkıncı gün yatağı yıkanır. Ayrıca bir kaba kırk kaşık su bırakılır. Daha sonra bu su kadın ve çocuk yıkandıktan sonra üzerlerinden kalbura dökülür. Bu suyu dökme sırasında ise abdest duaları ve kelime-i şهادet okunur. Bazen bu yıkama suyuna çocuğun zengin ve iyi huylu olması için altın koyanlarda vardır. Bu işlemden sonra kadın ve çocuk kötü ruhlardan temizlenmiş olur ve kırk çıkarma işlemi tamamlanmış olur. İlçenin bazı bölgelerinde doğan bebeği albasmasından korumak için bebeğin yatağına ekmek, haneyli (boylama) konulur ve yatağın baş kısmına ise Kur'an-ı Kerim ve çeşitli dualar bırakılır⁴¹.

Baskil yöresinde çocuğun ilk dişi çıkmaya başladığında “diş hediği” adı verilen bir kutlama yapılır. Çocuğun çıkan ilk dişini gören kimse çocuğa bir hediye alır. Ayrıca akrabalar ve komşular çağrılarak buğdayın kaynatılmasıyla yapılan hedik ikram edilir. Çocuğun dişinin iri çıkmaması için hediye nohut ilave edilmez. Bu davete katılan misafirlerde çocuk için getirdikleri hediyeleri çocuğun yatağının yanına bırakırlar. Bütün bu uygulamalarla çocuğun dişlerinin güzel ve sağlıklı olacağına inanılır. Bu tören sırasında çocuk evin ortasına konur. Çocuğun ileride hangi mesleği seçeceğini belirlemek amacıyla çocuğun önüne her biri ayrı bir mesleği temsil eden kitap, saat, kalem, ekmek, bilezik gibi nesneler bırakılır. Çocuk bunlardan hangisine uzanıp alırsa ileride o mesleği seçeceğine inanılır. Çocuğun saçı uzadığında ilk saç kesiminde kesen

³⁹ Arif Aydemir, 1950 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁴⁰ Cemile Sap, 1939 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁴¹ Fadime Soyak, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

kişiyeye belli bir miktar bahşış verilir. Bunda çocuğun saçlarının gür ve sağlıklı olacağı inancı vardır⁴².

Doğan çocuğu nazardan korumak için takılan muskalar ve nazar boncuklarını da çocuğun omuzlarında görebiliriz. Ayrıca konuşma çağına gelen çocuklarda kekeleme olursa çocukların dillerinin açılması için camiye götürölüp toprak yedirilir, caminin anahtarı öptürölür ve hocalara gidip okutturulur⁴³.

İlçede çocuğu olduktan sonra sürekli ölen aileler çocukları olduklarında bunun önüne geçmek için ziyaretlere gidip kurban kesip fakir halka dağıtırlar. Şayet ölen çocuklardan sonra dünyaya gelen çocuk erkek ise 7 yıl saç kesilmez. Her yıl çocuk için bir kurban kesilir. 7. yılın sonunda çocuk doğmadan önce annesinin gittiği ziyaret yerine götürölüp burada kurban kesildikten sonra çocuğun 7 yıldır kesilmeyen saç kesilir. Böylece Azrail'in çocuğu kız zannedip onun canını almasının önüne geçileceğine inanılır⁴⁴.

Baskil yöresinde çocuklar törenle sünnet ettirilir. Sünnet çocukluktan erkeklığe geçişin ilk adımıdır. Sünnet yörede çok sağlam ve kesin bir gelenektir. Sünnet etmenin belli bir yaşı olmamakla birlikte genellikle üç ile yedi yaş arası tercih edilir. Sünnet törenleri ise aileden aileye farklılık gösterir. Bazı aileler davul-zurna eşliğinde eğlenceli sünnet yaparken, bazı aileler ise mevlit okuturlar. Sünnet töreninde çocuğa sünnet elbisesi giydirilir ve çocuk süslenmiş bir arabayla gezdirilir (Bkz. Ek-3). Bu arada sünnete gelen davetlilere yemek ikramında bulunurlar. Davetlilerde sünnet olan çocuğa bazı hediyeler götürürler. Sünnet töreninin en önemli özelliği “kirvelik” geleneğidir. Kirve sünnet sırasında çocuğu kucağına alan kişidir. Bu arada kirve olan şahıs diğer davetlilerden daha çok çocuğa hediye alır. Kirve olan artık aileden bir akraba sayılır⁴⁵.

b. Kadınla İlgili İnanışlar

Baskil yöresinde doğum yapan kadına loğusa denilmekte ve bu durum 40 gün sürmektedir. Loğusa kadının bu süre içinde dikkat edip yerine getirmesi gereken birtakım davranışlar vardır. Kırk gün süreyle loğusa kadın dışarı çıkmaz, el öpmez, su getirmez ve çamaşır yıkamaz. Bütün bu yapılanlar kadının hasta olmaması içindir. Bu

⁴² Hatice Soyak, 1927 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁴³ Cemal Erdoğan, 1935 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁴⁴ Ömer Sap, 1932 Baskil doğumlu, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁴⁵ İskender Korkmaz, 1933 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Korkmaz köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

süre içinde kadının ihtiyaçlarını annesi, bacısı, kocası, kayınvalidesi gibi şahıslar karşılar⁴⁶.

Baskil yöresinin bazı kesimlerinde doğum yapmış ve henüz yataktan kalkmamış olan kadına “dığasken” adı verilir. Doğum yapan kadın bir hafta on gün hiç yataktan kalkmaz ve bu doğum yapan kadına un ile bulamaç yapılarak içirilir, kesinlikle ekşi yedirilmeyip bol su içirilmez. Kendisini görmeye gelenler çok olduğu içinde üç gün geçince bir defa kırk çıkarılır. Fakat asıl kırk çıkarma sonradır⁴⁷.

Loğusalık döneminde çekinilen olaylardan biri de kırk basmasıdır. Kırk basması; halk arasında alkarısı şeklinde adlandırılan kötü ruhların kadına ve çocuğuna musallat olacağı ve onlara zarar vereceği inancıdır. Bundan korunmak için kadın kırk gün boyunca evde yalnız bırakılmaz. Yanında mutlaka birileri ona arkadaşlık eder ve bulunduğu odada Kur’an-ı Kerim ile çeşitli dualar bulundurulur. Yine iki loğusa kadın ve kırk çıkmayan iki çocuk aynı odada bulundurulmaz ve yan yana getirilmez. Şayet aynı odada bulunurlarsa kırk basması olacağı ve çocuklardan birinin öleceği inancı vardır⁴⁸.

Loğusa kadının ilk defa emzirmesi için üç ezan sesini beklemesi ve sonra besmele çekerek çocuğunu emzirmesi istenir. Bu süre içinde çocuğun kolay emmesi için anne parmağıyla çocuğa şekerli su verilip damağı kaldırılır. Ayrıca kadının sütünün bol olması içinde yediği şeylere dikkat edilir. Kadına genellikle süt yapacak bal, pekmez gibi tatlı ve sulu yiyecekler yedirilip, anne sütünün çocuğa zarar vermesini önlemek için de acı ve baharatlı yiyeceklerden sakındırılır⁴⁹.

Yörede emzikli kadın, birisi bir şeyler yerken gördüğünde eğer iştahı onu çekerse mutlaka yemesi gerekir. Aksi halde göğüslerinin şişeceği söylenir. Eğer bundan dolayı emzikli kadının göğüsleri şişerse göğsünün şişmesine neden olan yiyecek yedirilip bu rahatsızlık giderilir⁵⁰.

⁴⁶ Ümmühan Uluca, 1929, Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁴⁷ Asiye Ürgen, 1936 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Memişler köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁴⁸ Safile Sap, 1938 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁴⁹ Cemile Sap, 1939 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁵⁰ Ümmühan Uluca, 1929 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

2. EVLENME İLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI

Türkçe’de izdivaç için kullanılan evlenme tabiri, evlenen kızın ve erkeğin ayrılarak yeni bir aile meydana getirmesini anlatır⁵¹. Aile; biyolojik, psikolojik, hukuki, ahlâki, ekonomik, kültürel ve dini bağlara dayalı temel bir sosyal ünedir. Aile hayatında önemli anlar olarak dikkati çeken doğum, çocukluk, gençlik, evlenme ve ölüm gibi olaylarda dini birer önem taşırlar. Dolayısıyla aile ocağı çocukların doğduğu, evlenmelerin akdedildiği, aile üyelerinin öldü ve bu vesilelerle türlü ayin ve törenlerin yapıldığı tabii çevredir⁵².

Türk aile hayatında ev, evlilik ve çocuk sahibi olmak en mühim kaidelerden biridir. İnsan, ev-bark sahibi olunca bulunduğu toplulukta itibar kazanır. Türk hayatının her safhasında yaşayışımıza, hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada rolü devam etmektedir. İyi ve kötü karakterli iyeleri, ev üyeleri, ata ruhları, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı, günümüzde de varlığını korumaktadır⁵³.

Günümüzde Baskil ilçesinde evlilik adetleri eskiye göre kısmen değişiklik göstermektedir. Fakat eski adetlerin bir kısmının hâlen devam ettiği görülmektedir.

2.1. Evlenme Öncesi Halk İnanışları

Baskil genelinde evlilik yaşı geçmiş ile günümüz arasında pek farklılık göstermemektedir. Bu zaman erkeklerde genelde asker dönüşü olmakla birlikte askere gitmeden evlenmelerde olmaktadır. Fakat tek erkek çocuklu ailelerde çocuk askerlikten önce evlendirilir. Bunda amaç; soyun genişletilmesini sağlamaktır. Kızlarda ise bu yaş genelde onyedile yirmi beş yaşları arasında değişmektedir. Yaşı ilerlediği halde evlenemeyen kız ve erkeklerin bahtının kapalı olduğuna inanılır ve açılması için birtakım pratikler yapılır. Bunlar; bir akrabanın veya komşunun düğününde gelinin ayakkabısının altına isim yazdırılması, nişan yüzüğü kurdelelerinin alınıp saklanması ziyaretlere gidilip dua edilmesi ve ziyaretlerin yanındaki dilek ağaçlarına bez parçalarının bağlanmasıdır. Yörede eskiden evlenecek olan gençlerin iş sahibi olmasına pek dikkat edilmezken, günümüzde işi ve mesleği olmayan erkeğe kolay kız verilmemektedir. Hatta bu evlilik olayında kız ve erkeğin eğitim durumları da dikkate

⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993, s. 216.

⁵² Ünver Günay, **Din ve Sosyolojisi**, İstanbul 1998, s. 239-242.

⁵³ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1995, s. 101.

alınmaya başlanmıştır. Yörede fazla yoğun olmamakla beraber akraba evlilikleri de mevcuttur⁵⁴.

Evlilik çağı gelen kız ve erkekler, evlenme isteğini ailesine doğrudan söyleyememektedir. Evlenecek olan kız veya erkek bu isteği ya akrabalarından birinin vasıtasıyla anne ve babaya iletir ya da çeşitli hareketlerle bunu anlatır. Erkekler bunu asabi tavırlar gösterme, pilava kaşık saplama, sık sık tıraş olma ve aynanın karşısında sürekli bezenmeyle (süslenme) gösterirler. Kızlar ise bu durumu içine kapanık tavırlarla, bulaşıkları sert hareketlerle yıkamayla bu durumu belli ederler. Fakat günümüzde gerek erkekler gerekse kızlar bu durumu anne ve babalarıyla açıkça konuşabilmekte ve birlikte karar verebilmektedir. Ayrıca evlenecek olan çiftlerden kızın erkekten yaşça küçük olması yörede benimsenen bir durumdur⁵⁵.

2.1.1. Kız İsteme

Evlenecek olan erkek, bu isteğini anne ve babasına ya kendisi veya bir tanıışı vasıtasıyla iletir ya da davranışlarıyla belli eder. Aileler oğlunun evlenme isteğini öğrenince oğullarının sevdiği bir kızın olup olmadığını sorarlar. Eğer oğlanın sevdiği bir kızın olmadığını ve evlenmek istediğini ailesine iletirse yaş ve durumuna uygun kız aramaya başlanır. Bu girişimde akraba komşu ve yakın akrabaların tavsiyelerine de önem verilmektedir. Oğlunu evlendirecek olan aile kendi arasında konuşup kendilerine layık olan kızı seçmeye çaba sarfederler. Aile aradığı kızın ve ailesinin asaletini, ahlâki durumunu, maddi durumun, dini yaşantısını kızın becerisi, hüneri ve güzelliğini göz önünde bulundururlar. Araştırma yapılırken de karşı tarafı iyi tanıyan ve kendilerine güvenilir bilgi vereceğine inandığı kişilerden bilgi alınır. Ayrıca bu araştırmada kızın önemli bir hastalığı olup olmadığı da öncelikli olarak öğrenilmeye çalışılır. Bu şartlara uygun kız bulunduğunda bu ailede gündeme getirilir. Erkeğin annesi, kız kardeşi, yakın akrabaları, genellikle bir kılavuz kadın eşliğinde misafirlğe gitme bahanesiyle kız evine misafirlğe giderler. Kız bu misafirleri ağırlar ve onlara hizmet eder. Bu arada kız evi gelenlerin maksadını anlamıştır. Kızı gören ailenin diğer bireyleri kız baştan aşağı iyice süzer ve yürüyüşüne bakarlar. Daha sonra kızı bir vesileyle konuşturarak konuşma ve duyma probleminin bulunup bulunmadığını ve anlama kabiliyetini ölçerler. Eğer aile bireyleri kızı beğenirse durum erkeğin babasına iletilir. Baba da uygun bulursa sonra

⁵⁴ Halil Soyak, 1929 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁵⁵ Hüseyin İlgen, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

damat adayının fikri sorulur. Eğer kız ve erkek birbirlerini tanımıyorlarsa erkek tarafı kız tarafına “kahve içmeye geleceğiz” diye haber gönderip, kız ve erkeğin birbirlerini görmesi sağlanır⁵⁶.

Yapılan bu araştırma ve incelemelerden sonra kız ve ailesi hakkında sakıncalı bir durum görülmemişse dünür gitmeye karar verilir. Dünürlüğe gitmeden önce kız tarafına telefon açılarak hayırlı bir iş için ziyarete gelecekleri haber verilir. Kız tarafı da genellikle bu ziyareti kabul etmektedir. Dünürlüğe erkek tarafında tanınmış söz sahibi bir kişiyle damadın babası, amcası, dayısı, annesi ve yakınları gider. Kız istemeye damat adayı ise genelde gitmemektedir. Ayrıca kız istemeye karşı tarafı iyi tanıyan, sözü kırılmayacak olan bir aracı da beraberinde götürülür. Aile bireyleri bu aracı kişiyle akşam kız istemeye giderler. Kısa bir sohbetten sonra konu açılır ve aracı kişi sözü alarak “Allah’ın emri Peygamber’in kavli ile kızınızı oğlumıza istiyoruz” diyerek kız ailesinden istenir. Bu arada kız tarafı misafirlere kahve, çay, kek ve meyve gibi ikramlarda bulunur. Bu ikramları ise gelin adayı sunduğundan gelin adayının ailenin diğer bireyleri tarafından görülmesi sağlanmıştır. Bu ikramların yapılıp yenildiği sırada evlilikle ilgili muhabbetler yapılmaktadır. Gecenin ilerleyen saatlerinde kız tarafı düşünmek için zaman isteyip “hayırlıysa olur, kızımıza soralım, büyüklerimize danışalım” şeklindeki ifadelerle erkek tarafını uğurlarlar⁵⁷.

Eğer kız tarafı erkek tarafını tanımıyorsa, erkek tarafının daha önce yaptığı gibi erkek tarafının asaletini, ailenin maddi ve manevi durumun derinlemesine yapacakları bir araştırmayla öğrenmeye çalışırlar. Erkek tarafından bir kişi bir müddet sonra kız tarafını arayıp kararlarını öğrenmeye çalışır. Kız tarafının kararı olumsuzsa “kader değilmiş ne yapılmı, kızımız küçüktür, bir yakınımıza sözlüdür” şeklindeki bir ifadeyle karar oğlan tarafına iletilir. Fakat kararları olumluysa, kız tarafı razı olmuşsa oğlan tarafına haber gönderilir ve gelmeleri istenir. Oğlan tarafı gerekli hazırlıkları yapıp kız evine gider ve söz kesme merasimi yapılır⁵⁸.

⁵⁶ Turan Tursun, 1947 Baskil doğumlu, Üniversite mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁵⁷ Kamil Yünkül, 1931 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁵⁸ İskender Korkmaz, 1933, Baskil Doğumlu, Okur-yazar değil, Korkmaz Köyünde ikamet etmekte, Emekli.

2.1.2. Söz Kesme-Nişan

a. Söz Kesme ve Şerbet İçme (Dilbağı)

Baskil ilçesinde genel itibariyle söz keme ve şerbet içme aynı anda gerçekleşir. Söz kesme ve şerbet içme merasimi ailelerin şehir dışında akrabaları yoksa birkaç gün içinde yapılır. Eğer şehir dışında yakın akrabaları bulunuyorsa bu bir veya bir buçuk ay ileriye sarkabilir⁵⁹.

Erkek tarafı kız evine bu defa daha kalabalık gider. Bu merasime yakın akrabaların yanı da komşularda davet edilmektedir. Erkek tarafı kız evine beraberlerinde dilbağını oluşturan hediyeler, şeker, kolonya, söz yüzüğü, bilezik, giyim eşyası vb. şeylerde götürürler. Gecede gelin ve damatın söz yüzükleri aile büyüklerinden birisi tarafından mutlu olmaları temennisiyle takılır ve böylece kızın başkası tarafından istenmesi engellenmiş olur. Yapılan bu törene şerbet içme ve dilbağı denilir. (bkz. 4-5)⁶⁰

Söz kesme sırasında misafirlere tatlı nevinden şeyler ve şerbet ikramı yapılır. Bu merasimde erkek misafirler ayrı bir yerde sohbet ederler. Bayanlar da kendi aralarında müzik eşliğinde eğlenirler.

Şerbette her iki tarafta çeyiz listesi, nişan ve düğün tarihleri üzerinde konuşur ve uygun olan günler belirlenir. Erkek tarafından getirilen eşyalar ve hediyeler kız tarafı sözcüsüne verilir. Kız tarafının sözcüsü ise bu hediyeleri orada bulunanlara gösterir. Çiftlerin mutlu olması için hayır duası edilir ve karşılıklı tebrikleşilir ve böylece tören tamamlanmış olur⁶¹.

b. Nişan

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde nişan, geniş davetlilerin katıldığı kız evinde yapılan bir eğlence merasimidir. Nişan merasimi yapılmadan bir hafta önce yakın

⁵⁹ Turan Tursun, 1947 Baskil doğumlu, Üniversite mezunu Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁶⁰ Fadime Soyak, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskenderiye köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁶¹ Burhan Karaman, 1959, Baskil doğumlu, Dallica Köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

akrabalar ve komşular davet edilir. Nişan merasimi genelde davetlilerin daha kolay gelmesini sağlamak için Cumartesi ve Pazar günleri yapılmaktadır⁶².

Nişandan önce nişan alış verişine gidilir. Alış verişe gelin, damat, gelin ve damatın annesi, kız kardeşler ve çok yakın bir kız akrabası götürülür. Alış verişte altın takılar ve çiftlere nişanlık elbiseler alınır⁶³.

Nişanda erkekler ayrı bir yerde sohbet ederken kadınlar kendi aralarında müzik eşliğinde eğlenirler. Bir süre eğlendikten sonra eğer daha önce yapılan şerbet töreninde yüzük takılmadıysa nişan yüzükleri takılır. Yüzüğü aile büyüklerinden biri takar. Bu arada takılan nişan takıları da yüksek sesle davetlilere duyurulur. Takı takma işlemi bittikten sonra kız orada bulunan akrabalarının ve büyüklerini ellerini öper. Nişanda gelen davetlilere nişan şekeri ikramı yapılır. Nişan merasiminden sonra artık kız erkek tarafının bir bireyi sayılmaktadır. Bundan sonra gelin olacak kız katılacağı her hangi bir misafirlikte damadın ailesinden izin alması gerekmektedir. Yörede bazı nişanlar ise mevlidli yapılır. Mevlid sonunda misafirlere şerbet ve pasta ikramında bulunulur. Daha sonra takı merasimin yapıldıktan sonra misafirler dağılır ve nişan sona erdirilir⁶⁴.

Düğünden birkaç hafta önce gençlerin öncelikle resmi nikahları yaptırılır. Daha sonra kararlaştırılan bir günde dini nikahları kıyılır. Dini nikah kıyımında uygulanan birtakım uygulama ve pratikler de mevcuttur. Dini nikahın kıyılması için bir oda hazırlanır. Gelin ve damatla birlikte, imam ve şahitler dışında odaya kimse alınmaz. Bu odada görevliler dizlerinin üzerinde oturup, ellerini de dizlerinin üzerinde açık bırakırlar. Bu merasimde özel bir odanın ayrılması, nikahta bulunanların belli bir tarzda oturmaları, nikah odasına başkalarının alınmaması gibi birtakım hareket ve davranışlar damat ve geline sihir yapılmasına engel olmak içindir. Ayrıca nikah sırasında evin kapıları da açık tutulmaktadır. Nikah odasına başkalarının alınmamasının nedeni; odaya girecek kötü niyetli kişilerin bir iplik parçasına düğüm atmaları, kendilerine has usullerle kollarını bağlamaları ve ellerini kenetlemeleri sonucunda damadın büyüleneceği ve mutsuz olacağı inancı vardır⁶⁵.

⁶² Sadet Karaman, 1945 Baskil doğumlu, Dallica Köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁶³ Niyazi Evcimik, 1951 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

⁶⁴ Mehmet Karaman, 1959, Baskil doğumlu, İlkokul mezun, Dallica Köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁶⁵ Cemal Erdoğan, 1935 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

2.1. DÜĞÜNLE İLGİLİ HALK İNANISLARI

Baskil yöresindeki düğünler eski örf ve adetlere göre devam etmekle birlikte, ilçe merkezindeki düğünlerde birtakım değişiklikler göze çarpmaktadır. Yöredeki düğünler genelde Cumartesi günü sabahleyin başlayıp, pazar günü ikindi vaktine doğru gelinin getirilmesiyle sona ermektedir. Düğün vakitleri olarak genelde bugünlerin seçilmesinin nedeni; hafta sonu tatili olmasıdır.

Baskil yöresinde düğün yapılmadan bir iki hafta önce komşulara, yakın dostlara ve akrabalara haber verilir. Erkek tarafında düğüne davet etme işini erkeğin kendi ailesi yaparken, kız tarafı da kendi akrabalarını ve komşularını düğüne davet etmektedir. Şayet düğün yapılan köyde cenaze veya taziye gibi bir durum varsa eğlenceli düğün yapılmayıp, mevlit okutulmaktadır. Bu ölüye ve yakınlarına duyulan saygıdan ve sevgiden gelir. Yine bazı aileler kendi isteklerine bağlı olarak eğlenceli düğün yapılmayıp sadece mevlit okuturlar. Düğün sahipleri düğün boyunca koçlar kesip, pideler, pilavlar ve çeşitli yemekler hazırlayarak ikramda bulunurlar⁶⁶.

2.2.1. Bayrak Dikme

Bayrak asma olay Baskil yöresinin bazı kesimlerinde yerine getirilmiş çok eski bir gelenek olup bu gelenek günümüzde yörede hemen hemen hiç görülmemektedir. Bir çubuğa bağlı ve çubuğun üzerinde de beyaz bir yazma ve elmanın takılı bulunduğu bayrak düğün evinin çatısına dikilirdi. Böylece düğün başlamış olup, düğün sona erince de bayrak kaldırılırdı.

Bir bayraktaki damat evinde “bayraktar” diye hitap edilen bir kişiye verilir, bu kişi düğüne gelen kişileri karşılardı. Yine o zamanlar gelin almaya at, katır gibi hayvanlarla gidilip bayraktar bu düğün olayının önünde hareket ederdi. Düğün alayının geçtiği diğer köylerdeki insanlarda bayraktarın elindeki bayrağı görünce düğüne davet edilmiş sayılırdı⁶⁷.

2.2.2. Veç

Düğünden 10-15 gün önce pazarlıkta geline alınan hediyeler, gelinin çeyiz sandığı ve gelinin ailesi tarafından hediye edilen karyola, halı, sandık, yatak gibi kaba

⁶⁶ Eşref Kızılaslan, 1941 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁶⁷ Mehmet Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dalıca köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

eşyalar erkek tarafından gelen kişiler tarafından damatla gelinin oturacağı eve götürülür. Buna “veç” adı verilir. Bu veç götürme olayında bazen kızın kardeşi çeyiz sandığının üzerine oturur ve “sandık ağır kalkmıyor” diyerek bahşiş ister. Alınan bahşişten sonra sandığın üzerinden kalkar. Gelinin bu çeyiz sandığında gelinin çamaşırları, düğünden sonra yakın akrabaya verilecek olan çeyiz hediyeleri ve gerdek gecesinde gelinle damadın yemeleri için bırakılan bir miktar çerez bulunmaktadır⁶⁸.

2.2.3. Çeyiz Serme

Çeyiz serme olayı kız evinde yapılır. Düğünden yedi sekiz gün önce yapılmaktadır. Gelinin daha önceden hazırladığı çeyizler olan yama, tülbent, lif, seccade, oyalar, yastık kılıfları gibi el emeği işleri sergilenir. Bunlara kız tarafı kendi akraba ve komşularını çağırıp erkek tarafının da ailesine haber verir. Gelen misafirler bu sergiyi gezip birtakım hediyelerde bırakarak daha da zenginleştirir. Bazı aileler ise düğün hediyesini bu çeyiz sermede takıp artık düğünde hediye takmazlar. Çeyiz serme olayı eskiden kız tarafının evinde yapılmasına rağmen şimdi evlenen çiftler genelde ayrı bir eve yerleştikleri için bu evin döşenmesi tamamlandıktan sonra burada yerine getirilmektedir⁶⁹.

2.2.4. Gelin-Damat Sağdıçlığı

Yörede gelin-damat sağdıçlığını erkek tarafının akrabalarından bir aile üstlenmektedir.

1) Gelin Sağdıçlığı: Gelin sağdıç düğün boyunca yapılan bütün törenlerde gelinin daima yanında bulunur, ona eşlik edip yapacaklarını anlatır. Söz kesiminden başlayıp duvak açımı sabahına kadar devam eden bu sürede kadın sağdıçın yerine getirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Gelinin sağdıç düğün gününde gelin almaya gidildiğinde erkek sağdıçla beraber gelin arabasında çiftlere eşlik eder. Ayrıca geline gittiği evde yapacakları ve yapması gerekenler konusunda yol gösterir⁷⁰.

2. Damat Sağdıç: Sağdıç çiftlerden damat ve damat evine düğün günü süresince yardım eden kişiye damat sağdıç denilmektedir. Damat sağdıç düğünün başından sonuna kadar damada damat evine düğün hazırlıkları, giyim ve kuşam gibi

⁶⁸ Hacı Evcil, 1938 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

⁶⁹ Fatime Soyak, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁷⁰ Hamza Çelik, 1941 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

konularda yardımcı olmaktadır. Damat ve gelin sağdıçı damada ve geline düğün hediyesi dışında bir takım hediyeler olarak düğün masraflarına küçük katkıda da bulunur.⁷¹

2.2.5. Güveyi (Damat) Bezeme

Baskil yöresinde evlenen kişiye güveyi adı verilir. Güveyi bezeme erkeklerin kendi aralarında yaptıkları bir tür kına gecesidir. Güveyi bezeme düğünden bir gün önceki akşam yapılır. Bu geceyi damatla birlikte kalan arkadaşları damadı gece, lambaları söndürüp çayda çıra ile bezemeye başlarlar. Fakat bundan önce damadın elbiseleri arkadaşları tarafından saklanır. Eğer sağdıç damatlığın karşılığı olan parayı vermezse damatlık geri verilmez. Sağdıçtan bu para alındıktan sonra çayda çıra eşliğinde gece eğlencesi devam eder (Bkz. Ek-6-7)⁷².

İsmi Elazığ ile bütünleşmiş ve Baskil ve çevresinde de düğün törenlerinde söylenip oynanan çayda çıra türküsünün menşe-i şöyledir: Rivayete göre, Türklerin Orta Asya'dan göçleri sırasında bir Türk boyu, Harput yöresine gelerek yerleşir. Boy beyinin oğlu Harput yöresinden başka bir boy beyinin kızına aşık olur. Birbirlerine yabancındırlar, iki kabilenin toprakları arasında bir dere akmaktadır. Aşıklar geceleri, çıra (meşale) yakarak işaretle birbirlerine sevgilerini anlatmaya çalışır ve gizliden gizliye buluşurlar. Derken görücüler gönderilir ve kız istenir. İki kabile arasında dostluk kurulması amacıyla kız verilir. Düğün hazırlıkları yapılır. Kırk gün kırk gece düğün yapılarak yenilip içilir. Düğün alayı geleni alıp dönerken, atı ürken gelin derenin coşkun sularına düşerek kaybolur. Bütün aramalara rağmen gelini bulamazlar. Zavallı damat aramaya uzun müddet geceleri dahi devam eder ve ararken ağıtlar yakarak şöyle der:

Çayda çıra yanıyor
Humar göz uyanıyor
Fıtil çifte yara bir
Yürek mi dayanıyor

⁷¹ Muhittin Abbasoğulları, 1934 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

⁷² Faik Korkmaz, 1946 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

Çayda çıra yaz çıra
Yanıyor sıra sıra
Yarım keklik ben şahin
Everim ardisıra

Çayda çıra yanıyor
Ay tutulmuş sanıyor
Yavaş yürü usul bas
Engeller uyanıyor

Çayda çiralar yakın
Çıkın yoluna bakın
Hak nazardan saklasın
Nazar değmesin sakın.

Çayda çiralar yine
Yandılar döne döne
Bahtılı çıra seni
Ayda yılda bir güne

Çayda çıra geline
Kına yakın eline
Nazar değmesin sakın
Has bahçenin gülüne

Çayda çıra yakarım
Yar yoluna bakarım
Bir yüz görümlüğüne
Beşibirlik takarım.

Çayda çiralarım var
Gizli yaralarım var
Eller al yeşil giymiş
Benim karalarım var.

Çayda çıra yanıyor
Engeller uyanıyor
Çözme tabip yaramı
Al kana bulanıyor

Yanar çayda çırallar
Kızlar oyun sıralar
Gelin hanım gelirse
Tefçi toplar paralar⁷³

şeklindedir. Güveyi bezeme alayı aslında erkeklerin kadınların yaptığı gibi bir kına gecesidir. Bu gecede, gece boyunca düğün sahipleri ve misafirler çayda çiradan başka halay, Üçayak, Fatmalı, Leblebi, Köçek, Kalkan kılıç gibi Elazığ yöresine ait halk oyunları ile eğlenirler. Yörede düğünlerde çayda çıra gibi sıkça oynanan oyunlardan Fatmalı Nure oyununun üçüncü kıtasının şu sözlere çevrilerek oynanır:

Bahçelerde bal erük (le le Nure)
Dallarını eğerük (le le Nure)
Bize Baskilli derler (le le Nure)
Ölene dek severük (le le Nure)⁷⁴

Bu ve benzeri oyunlarla geç saatlere kadar eğlenen misafirler daha sonra dağılırlar.

2.2.6. Kına Gecesi

Erkekler tarafından güveyi bezemeyle başlayan kına gecesi devam ederken, bayanlarda kız evinde kına gecesi eğlencesi yaparlar.

Kına gecesi her zaman olduğu gibi çayda çıra ile başlar. Çayda çıra söylenirken gelinin annesi ağlamaya başlar. Gelinin annesi misafirler tarafından sakinleştirilip ikna edilerek gelin odanın ortasına alınır. Genç kızlar mumlar eşliğinde çayda çıra oyununu oynayarak gelinin etrafında dolanırlar (Bkz. Ek-8-9). Böylece kına gecesi artık başlamış olur. Eğer uzaktan gelip düğüne katılamayacak olan misafirler varsa bunlar hediyelerini kına gecesinde takarlar. Gerek erkeklerin yaptığı kına gecesinde gerekse kadınların

⁷³ Elazığ İl Yıllığı, Elazığ 1973, s. 99.

⁷⁴ Şükrü Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

yaptığı kına gecesinde masrafları erkek tarafından karşılanan birtakım ikramlar da yapılır⁷⁵.

Baskil yöresinde kına gecesinde çok sık rastlanan bir gelenek ise gelin ağlatmak için söylenen ağıtlardır. Bu ağıtlar söylenirken ağlamayan gelin ayıplanır. Çünkü anne ve babasından memnun olmadığı anlamına gelir ki bu da yörede hoş karşılanmayan bir durumdur⁷⁶. Elazığ ilinin hemen hemen bütün yörelerinde olduğu gibi Baskil yöresinde de kına gecesinde gelin ağlatılırken söylenen kına türküsünün sözleri şöyledir:

Gelin ağlar yaşın yaşın
Gitmem diye sallar başın
Şimdi gelir bey gardaşın
El oğludur bel bağlama
Ağlama gelin ağlama
El oğludur bel bağlama

Gelinin giydiği atlas
Atlasa iğneler batmaz
Gelin güveysiz yatmaz
Geline tel duvağ olsun
Hemen güveyi sağ olsun

Gelin oturur tahtında
Bülbüller öter vaktında
Kızlar gelinlik bahtında
Beri gel gelin beri gel
Saçların yerde sürü gel

Gelinin giydiği yeşil
Duvağın başından aşır
Sarhoşum dilim dolaşır

⁷⁵ Emine Ötez, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁷⁶ Safile Sap, 1938 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

Ağlama gelin ağlama
Yeter yüreğim dağlama

Sofrada koydum kaşığı
Atladım geçtim eşiği
Babamdır gözüm ışığı
Şen olsun şen babamın evi
Benzer olmaz baba evi⁷⁷.

Yapılan kına gecesinde daha sonra gelinin zülüfleri kesilerek başından para saçılır. Geline bu kına gecesinde oğlan tarafından alınmış, kısmen yöresel giyimi de anımsatan bir elbise giydirilir. Gecenin ilerleyen saatlerinde erkeklerin eğlencesinin bitmesiyle damatta getirilerek kına yakma işlemi yapılır. Damadın sadece serçe parmağına kına yakılır. Gelinin ise önce sağ eline sonra ise sol eline kına yakılır. Daha sonra gelinin ayaklarına kına yakılır. Kına orada bulunan misafirlerin ellerine de yakılmaktadır. Kına yakma işlemi acıklı türküler eşliğinde olmaktadır. Özellikle gelinin annesi ve gelin bu sırada ağlamaktadır⁷⁸. Kına yakılırken şu türküler söylenir:

Kınayı getir ane
Parmağın batır ane
Bu gece misafirim
Yanında yatır ane

Sıra sıra çeperler
Çeperde su serperler
Irak yoldan geleni
Terli terli öperler.⁷⁹

⁷⁷ Selahattin Sivrikaya, **Notalarıyla Elazığ yöresi Halk Oyunları Müzikleri**, İstanbul 2002, s. 251.

⁷⁸ Sultan Sap, 1934 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁷⁹ Hafize Korkmaz, 1928 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

Bir başka türkü ise öyledir.

Eller kınalı gelin
Saçı sırmalı gelin
Oyna gelinim oyna
Kına gecendir senin⁸⁰.

Yine kına yakımı sırasında çayda  ıranın  u dörtlükleri de okunmaktadır.

Çayda  ıra geline
Kın yakın eline
Nazar de mesin sakın
Has bahçenin g l ne
Yanar  ayda  ıralar
Kızlar oyun sıralar
Gelin hanım gelirse
Def i toplar paralar⁸¹.

Yapılan bütün bu etkinliklerden sonra gece artık sona ermektedir. Gelin olacak kız gözünü a t  ı ve yıllarını verdiği baba ocağından ayrılacak ve yeni bir hayata ba layacaktır. Bu nedenle kına gecesi erkek evi için tam bir eğlence iken kız evi için hüzünlü ve i ili bir gecedir. Artık baba evinde geçireceği son gecedir⁸².

2.2.7. Gelin Alma

Baskil yöresinde gelin alma olayı genelde pazar günü o len vaktinden sonra yapılmaktadır. Eğer gelinin evi çok uzaktaysa o len vaktinden önce hareket edilir. Gelin almaya gitmeden önce gelin arabası süslenir ve gelin almaya katılacak olan diğer arabalara mendil, havlu gibi hediyeler verilir. Gelin almaya taksi, minibüs ve traktör gibi araçlarla gidilir. Gelin almaya gidecek olan bu araçlar sıraya girerek konvoy halini alır. Daha sonra gelin evine doğru hareket edilir. Şayet gelinle damat aynı köyden ise gelin alındıktan sonra konvoyla  ehre kadar gidilip geri dönülür (Bkz. Ek-10)⁸³.

⁸⁰ Sultan Sap, 1934 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, A a ı Kulu a ı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁸¹   kr  Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁸² Emine Etöz, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacı a ı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁸³ Ekrem Eyvaz, 1970 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

Gelin almaya gidilirken düğün sahipleri tarafından türküler söylenip oyunlar oynanmaktadır. Kız evine varıldığında düğün alayını gelinin babası, abisi, dayısı ve amcası gibi aile büyükleri karşılar. Gelin hazır oluncaya kadar gelinin evinin önünde erkekler kısa bir halay çekip oynarlar. Bu arada gelini ayakkabısının altına gençler kaderlerinin açılması için isimlerini yazdırırlar. Daha sonra içeriden gelinin hazır olduğu haberi gelir. Gelin bütün akrabalarıyla helalleşir. Sıra annesiyle, babasına geldiğinde onlardan razı kaldığını göstermek için ayaklarına kapanır. Gelin sağdıç gelini tutarak kaldırır. Gelin tam kapıdan çıkacakken gelinin erkek kardeşi kapıyı kapatır. Gelinin kardeşine verilen hediye neticesinde kapı açtırılır. Genellikle para cinsinden olan bu hediyeye “kardeş haleti” adı verilmektedir⁸⁴.

Gelin evden çıkmadan önce erkek kardeşi gittiği evde gayretli, saygılı ve eşine bağlı olması için beline kırmızı bir kuşak bağlar ve evden birlikte çıkarlar. Gelin kapıdan çıkarken üzerine hasavan adı verilen beyaz bir örtü örtülürdü. Bu arada gelinin duvağının üzerine bir çarşaf giydirilmiştir. Gelinin erkek kardeşi gelini evden çıkarıp damada teslim eder ve damat gelini arabaya bindirir. Gelin arabaya bindirilirken başının üzerinde bir Kur'an-ı Kerim tutulur. Yine gelin baba evinden ayrılırken uzun yıllar kazasız belasız kocasıyla mutlu bir hayat sürmesi için arkasından su serpilir. Gelin arabası eve doğru yol alırken bazı arabalar ve çocuklar tarafından önü kesilirdi. Sağdıç bunlara para cinsinden hediye vererek arabanın yolu açtırılır⁸⁵.

Baskil yöresinde çok eski zamanlarda gelin almaya atla gidilirdi. Gelini ata bindirdiklerinde gelinin ailesi bir yakınına ayna verirdi. O da oğlan tarafından birine aynayı teslim ederdi. Gelin tam atla karşıya geçtiğinde bu kişi birden koşarak elindeki aynayı damada verir karşılığında ise damattan bahşiş alırdı. Eğer bu düğünde bulunan diğer gençler tarafından fark edilirse, bu gençler aynayı onun elinden zorla alıp kendileri vermek için çaba sarfedelerdi⁸⁶.

Gelin arabası oğlan evine ulaştığında hemen bir kurban kesilirdi. Kurban kesilmesindeki gâye; gelinle damadın nazardan korunması ve ömür boyu mutlu bir hayat sürmeleri içindir. Bu arada gelinle damat eve girmeden önce evin balkonundan veya ön penceresinden içinde buğday, şeker ve para bulunan bir kab gelinle damadın

⁸⁴ Muharrem Erdoğan, 1932 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁸⁵ Cemal Aksoy, 1947 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

⁸⁶ Mehmet Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

üzerine doğru serpilirdi. Bu serpilten şeylerin her biri bir anlamı ifade etmektedir. Buğdaydan maksat bereket, şekerden maksat tatlılık, paradan maksat ise bolluk içinde bir hayat geçirmeleri içindir. Bu serpilten şeyler orada bulunan çocuklar tarafından kapışılır. Bu olay “saçı” olarak adlandırılır⁸⁷.

Bu arada gelin almaya gidilirken gelinin erkek çocuğı olması için yatağında bir erkek çocuk yatırılır veya gelin geldiğinde odasında kucağına bir erkek çocuk verilir. Gelin eve yine başının üzerine Kur'an-ı Kerim tutularak girdirilirdi (Bkz. Ek-11)⁸⁸.

Yine eski zaman düğünlerinde gelin oğlan tarafına ulaştığında attan inmezdi. Oğlan tarafının ailesi geline bazı hediyeler verdikten sonra gelin attan inerdi. Bu hediye ise genellikle iki koyun, bir altın gibi o zaman belli bir değeri ifade eden hediyelerdir. Günümüzde ise gelinin, gelin arabasından bir hediye verilmeyince inmemesi şeklinde devam etmektedir⁸⁹.

Gelin eve ulaştıktan sonra köyün gençleri damadı kaçırap saklamak için fırsat kollarlardı. Eğer bunu başarlarsa Sağdıç Bey'e haber gönderirler ve bahşışı isterler. Sağdıçta gençlere ya bir miktar para ya da kesip yemeleri için bir kuzu hediye ederdi. Bunun için sağdıçta damadı kaçırmamak için damadın gerdek gecesine kadar yanından ayırmamaya gayret eder⁹⁰.

Gelinin eve getirilmesiyle misafirlere son bir düğün yemeğı verilir. Yemek için kadın ve erkeklere ayrı ayrı yerler hazırlanmıştır. Yemek yenildikten sonra misafirlere şerbet ikramı yapılır. Bazı misafirler yemek sonunda geline hediyelerini takıp damadın anne ve babasına ise “hayırlı olsun, Allah utandırmasın” gibi ifadelerle dileklerini iletip düğünden ayrılırlardı. Kalan misafirlerden erkekler ayrı bir yerde oturup sohbet ederken, kadın misafirlerse belli bir süre eğlenmeye devam ederler. Bu eğlencenin sonunda geline hediyelerini takıp ayrılmak için hazırlıklarını yaparlardı. Erkekler ise akşam namazını birlikte kılıp damadı gelinin yanına götürürler. Damadı gelinin yanına götürürken de köyün gençleri sırtına vururlardı. Ayrıca gerdek gecesinde kız tarafından hazırlanmış bir şerbet ikram edilir. Gelin bu şerbete üç kez sezdirmeden tükürür gibi

⁸⁷ Ahmet Bilboğa, 1950 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

⁸⁸ Arif Özdemir, 1912 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Şahaplı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

⁸⁹ Ziyattin Oğraş, 1917 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁹⁰ Cemal Aksoy, 1947 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

yapar. Bazı gelinler ise gerçekten tükürmektedir. Böyle yapılıncı gelinle damadın muhabbetli bir hayat süreceğine inanılır⁹¹.

2.3. Düğün Sonrası Halk İnanışları

Gerdeğin ertesi gün sabahı gelin ve damat, damadın anne, baba ve yakınlarının ellerini öper. Öğlene doğru komşular ve düğüne katılmış olan misafirler gelir ve aralarında eğlenirler. Bu arada gelenler geline uğur getirmesi amacıyla birtakım hediyeler verirler. Ayrıca gelen misafirler geline “hoş geldin kızım, Allah utandırmasın, hayırlı olsun” gibi sözlerle kutlarlar. Gelinde verilen bu hediye karşılık misafirlere “yazma” (namaz örtüsü) hediye eder. Yapılan bu törene “yüz açımı” adı verilmektedir. Ayrıca yüz açımında gelin evinden getirilen tatlı ve yemeklerde misafirlere ikram edilip yenilir⁹². Düğünden sonra gelin on beş gün boyunca evden çıkmaz. Bu arada çeşitli mazeretler nedeniyle düğüne gelemeyenler gelini görmeye gelir ve takılarını takarlar. Ayrıca düğüne katılamadıkları için de düğün sahiplerinden özür dilerler. Yine gelin uzun süre içinde yakın akrabalar kadınlardan başkalarıyla konuşmaz. Eve gelen misafirlerin yanında kendisine bir soru sorulmadıkça konuşmaz ve sohbete katılmaz. Gelin kayınpederi, kayınları, damadın dayısı, amcası gibi ailenin erkek büyükleri yanında da oldukça alçak sesle konuşmaya özen gösterir⁹³.

Bu onbeş gün sonunda gelinle-damat gelinin babasının evine giderek anne ve babasının elini öperler. Anne ve babada buna karşılık olarak onlara hediye verirler. Buna yörede “el öpmeye gitme” adı verilir. Hem tanışmak hem de ilk ziyaretlerini yapmak için el öpmeye gitme olayı daha sonra yakınlık derecesine göre diğer akrabalara yapılır. Diğer akrabalar da bu ziyarette gelinle damada hediye verirler. Ayrıca gelin getirmiş olduğu seccade, lif, tülbent, yazma ve kumaş gibi çeyiz hediyelerini de bu el öpme sırasında bohça yaparak dağıtır. Bunların dağıtımında takılan takılar ve akrabaların yakınlık derecesi de göz önünde bulundurulur. Gelin kıymetli takı takanlarla kayınpederi, annesi, kayınları gibi yakınlarına ağır hediye verilir⁹⁴.

⁹¹ Muhittin Abbasoğulları, 1934 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

⁹² Safile Sap, 1938 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

⁹³ Halit Değer, 1942 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁹⁴ Hasan Saklak, 1937 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Beyleruşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

Yörenin genelinde evlenen çiftler birbirlerini isimlerini söyleyerek hitap etmezler. Kadın kocasına “bey, ağa, efendi” şeklindeki tabirlerle hitap ederken; koca ise karısına, “karı, hanım, hatun” şeklinde hitap etmektedir. Bu hitap şekilleri evli olan çiftlerin aralarındaki muhabbeti arttırır. Fakat yörede şimdi evlenen çiftlerin birbirlerine kendi isimleriyle hitap etmesi de yaygındır. Baskil yöresinde kadın erkeğin biraz gerisinde yürüyüp, eğer bebek varsa gidilen gezmelerde bu çocuğu kadın taşımaktadır. Fakat bu günümüzde bazı ailelerde artık görülmemektedir⁹⁵.

Evlenen çiftler baba ocağından eğer işleri varsa ayrı bir eve taşınırlar; eğer işleri yoksa birlikte kalırlar. Birlikte kalırlarsa evin bütün gelir ve giderlerine baba ve oğul ortak olurlar. Baskil yöresinde evlenen çiftler eğer damadın ailesiyle birlikte kalırlarsa gelin, kayınpederinin, kayınlarının yanında konuşmaz, onlarla aynı sofrada yemek yemez, hatta kayınpederi ve kayınlarının yanında bebeklerini içinden geldiği gibi sevemez. Ayrıca damat babasının yanında çocuğunu sevmesi de hoş karşılanmaz. Fakat bu durum günümüzde pek görülmemekte gelin kısa bir müddet sonra ailenin diğer şahıslarıyla konuşabilmekte, aynı sofrada yemek yiyebilmekte ve çocuğunu içinden geldiği gibi sevebilmektedir⁹⁶. Bu arada birlik olunduğu sürede damadın anne ve babası yavaş yavaş ev ve tarla işlerinden ellerini çekerler. Bunların bakımını oğulları ve gelinlerine bırakırlar. Kendileri artık torunlarıyla eğlenir ve hafif işlerle uğraşırlar⁹⁷.

Ayrıca yörede geçimsizlik nedeniyle boşanan çiftler toplumdaki itibarlarını kaybederler. Bu duruma gelen çiftlerin boşanmaması için sülalede sözü dinlenen büyükler araya sokularak çiftler uzlaştırılmaya çalışılır. Ayrıca bölgede ikinci evlilikte hoş karşılanmamaktadır. Özellikle çocuğu olmayan beylerin ikinci bir evlilik yapması da çok nadirdir. Böyle bir evlilik olsa da bu aile içinde gerçekleştirilen sade bir nikah töreniyle yapılır⁹⁸.

3. ÖLÜMLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANISLARI

Zaman tasavvurlarına bakıldığında, zamanın münavebeli akışı veya yeni bir dünyanın ebedi oluşumu görüşleriyle karşılaşılır. Zamanın geçişinde ister belirli bir hedef doğrultusu, ister münavebeli dairesel bir dönüşüm düşünölsün, hepsinde de bir

⁹⁵ Vahap Ürgen, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Memişler köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁹⁶ Halit Değer, 1942 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁹⁷ Ziyattin Oğraş, 1917 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

⁹⁸ Muharrem Erdoğan, 1932 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

ebedilik, sonsuzluk tasavvur edilir. Tüm kâinat için, tüm canlılar için bir son, bir ölüm düşünülür⁹⁹. Ölüm, hayatın tabîî sonucudur. Her canlı gibi insanlarda doğar, büyük ve ölürler. Bütün milletlerin kültüründe, hayatın son geçiş safhasında ölümle ilgili gelenekler oluşmuştur. Türk kültüründe de halkın benimsediği davranış kalıplarıyla İslamiyet kurallarının birleşmesi sonucunda zengin bir ölüm geleneği ortaya çıkmıştır¹⁰⁰.

Ölüm insan hayatında en önemli geçiş dönemlerinden birisi olup Baskil yöresinde de ölümle ilgili halk inanışları da oldukça zengindir. Bu başlık altında ölümle ilgili halk inanışlarını, ölüm ve ölüm esnası; defin ve defin sonrası olmak üzere iki başlıkta incelemeyi uygun bulduk.

3.1. Ölüm ve Ölüm Esnasındaki Halk İnanışları

Baskil yöresinde insanların rüyalarında gördükleri bazı olaylar ve nesneler, yöre halkı tarafından ölüme yorumlanır. Kişinin rüyasında bulanık su, tilki, yapılan bir düğünü, gelin olmasını görmesi ve rüyada silah sesi duymak, silahın elinde patlaması, gibi rüyalar yöre halkı tarafından ölüme yorumlanmaktadır. Yine ölen kişinin rüyayı gören kişiyi çağırması, bir yere götürmesi veya ona bir şeyler vermesi de ölüme yorumlanmaktadır¹⁰¹.

Hasta da görülen bazı fizyolojik ve psikolojik değişmelerde ölüme yorumlanır. Çok hasta olan birinin bir anda hasta iyisi olarak ayağa kalkıp rahat davranışlar sergilemesi, daha önce ölmüş yakınlarının kendine gözükmesi ve onlarla konuşması, gözlerini tavana dikip sürekli aynı yere bakması ölümün belirtileri olarak kabul edilir. Yine ölümü yaklaşan hastaların gözlerinin feri gider, yüzüne sarılık düşer ve saç sakalları birbirine karışır ve elden ayaktan düşer¹⁰².

Baskil ve çevresinde ölümle en çok anılan hayvan baykuştur. Baykuş yörede ocak yıkan, yıktığı ocakta yuva kuran bir hayvan olarak görülür. Baykuş özellikle akşam namazı sırasında bir evin tepesinde öterse o evden bir ölü çıkacağına inanılır. Baykuş ölüm habercisi sayıldığı için yörede evlerin yakınında bu kuş görülürse hemen uçurtulur. Köpeğin ağlar gibi uzun süreli uluması da ölüme işaret sayılır. Yöre halkı bu

⁹⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomolojisi**, Isparta 2002, s. 230.

¹⁰⁰ Nezihe Araz, **21. yy. Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, İstanbul 1985, s. 204.

¹⁰¹ Niyazi Evcimik, 1951 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

¹⁰² Lütfü Saklak, 1936 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşagı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

durumda köpeğe “başında çıka, kendi başını yiyessin” gibi sözlerle ithamda bulunur. Ayrıca Baskil yöresinin bazı kesimlerinde siyah-beyaz karga sabah namazı sırasında evin karşısındaki ağaca veya direğe konup öterse bu da yörede hayra alâmet olarak görülmemektedir¹⁰³.

Yöre halkı başlarına gelecek her türlü kaza ve beladan korunmak için bazı dönemlerde cüz okutma, ziyaretlere gitme ve kurban kesme gibi uygulamalar yaparlar. Yöre halkı ölümden korkmakla birlikte, yöredeki ihtiyarlar kendilerini ölüme hazırlamaktadırlar. Artık dünya işlerini ikinci plana bırakıp, daha çok ibadet yapma, hayır ve hasenat da bulunmak için gayret sarfederler. Hasta yatağına düşmeden kefenlerini temin edip, cenaze masrafları için de yakınlarından birine bir miktar para bırakır. Yörede bazı yaşlılar ölmeden önce mirasını çocukları arasında paylaştırdığı gibi bazıları ise bu olayı çocuklarına bırakmaktadır¹⁰⁴.

Baskil yöresinde ölümü yaklaşan hastalar yalnız bırakılmaz. Ziyarete gelen kişiler de hastanın üzülmemesi için yanında ağlamaz ve hastaya avundurucu birtakım sözler söyler. Ölmek üzere olan insana pamuk veya bir bez parçası ile daima su verilir. Çünkü ölümü yaklaşan kişide büyük bir hararet olduğundan, şeytanın su kabıyla görünüp kandırmasına engel olmak içindir. Eğer su da içemiyorsa dudakları daima bir bezle ıslatılır. Hastanın yanı başında daima Kur'an-ı Kerim okunur, Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhid telkin edilir. Hasta yüksekte ise alçağa indirilir ve baş kısmı kibleye döndürülür. Hastanın öldükten sonra yapılamayacağı için her türlü temizliği yapılır. Eğer şuuru yerindeyse helallik alınır, salavat getirmesi ve vasiyeti de istenir. Karşısına daima görebileceği bir alana şehadet yazısı asılır. Bundaki gâye dili dönmezse gözleri ile şehadet getirmesini sağlamaktır. Eğer hastanın uzak yerde çocukları veya akrabaları varsa onlarda derhal çağrılır. Bu arada hasta kadın ise ve saçı kesilmeyip uzun tutulur ve rahat ölmesi için ölmeden önce saçını açarlar. Bunun temelinde ise kişinin kadına benzemesi ve Hz. Aişe'nin saçından tutup cennete koyması inancı vardır¹⁰⁵.

Hasta öldüğü zaman gözleri kapatılır, vücudu soğumadan ve kasılmadan çenesi bağlanır. Daha sonra karnının şişmemesi için üzerine bıçak, makas gibi demir eşya

¹⁰³ Faik Uluca, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁰⁴ Hüseyin Değer, 1933 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁰⁵ Hatice Soyak, 1927 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

bırakılır. Bir müddet sonra hasta soğuduğunda ipler çözülerek çıkartılır. Yön olarak ölünün başı kibleye çevrilir ve üzerine çarşaf ve battaniye türünden bir örtü örtülür¹⁰⁶.

Baskil yöresinde ölen kişinin ölmeden önceki durumuna bakılarak yorumlarda yapılmaktadır. Çok büyük acı ve ızdırap çekerek ölen kişilerin kötü ameli olduğuna, yörenin bazı kesimlerinde ise işlediği bir günahın cezasını bu dünyada çektiği şeklinde yorumlanır. Fakat ölen kişi fazla acı çekmeden ölürse ve yüzünde tebessümlü bir ifade olursa hayırlı bir ameli olduğuna inanılır. Ayrıca ölen kişinin ölmeden önceki bu durumunun geçirdiği hastalığa göre ortaya çıktığı da yöre halkı tarafından bilinir¹⁰⁷.

3.2. Defin ve Defin Sonrası İle İlgili Halk İnanışları

Baskil yöresinde ölüm olayı sela verilerek yöre halkına duyurulmaktadır. Verilen sela sonunda ölen kişinin kimliği, cenazenin ne zaman kaldırılacağı ve nereye gömüleceği yöre halkına açıklanır. Bu arada ölen kişinin uzakta çocukları veya yakın akrabaları bulunuyorsa bunlara da telefon açılarak bu üzücü olay haber verilir¹⁰⁸.

Baskil yöresinde cenaze fazla bekletilmez. Eğer kişi sabah veya öğlene doğru ölmüşse cenazesi öğlen veya ikindi namazının ardından kılınan cenaze namazıyla defnedilir. Fakat kişi akşama yakın bir saatte ölmüşse, defnedilmek için yeterli bir süre mevcutsa hemen defnedilmeye çalışılır. Fakat cenazeyi o gün defnetmek için yeterli bir zaman mevcut değilse akrabaları tarafından sabaha kadar bekletilir ve cenaze yalnız bırakılmaz. Bu arada cenazenin şişmemesi için karnının üzerine ağır bir cismi bırakılır¹⁰⁹.

Bu arada cenaze evinde üzüntü ve gözyaşı hakimdir eğer ölen kişi genç ise bu gözyaşı feryatları dönüşmekte ve içinde bulunulan üzücü durumu anlatan ağıtlar yakılmaktadır. Yörede söylenen şu türküler halen ağıt olarak söylenmektedir¹¹⁰.

Atımı bağladım nar ağacına
Perçemim dolandı gül ağacına
Benden selam söyleyin nazlı bacıma

¹⁰⁶ Temur İlgen, 1917 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁰⁷ Lütfü Saklak, 1936 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁰⁸ Mehmet Ali Soyak, 1931 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Beyleruşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁰⁹ Zeki Değer, 1931 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹¹⁰ Şükrü Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

Di değme de değme yaram derindir
Ben bu dertle ölürsem Allah kerimdir

Atımı bağladım ben bir dikene
Tükettin ömrümü ömrün tükene
Benden selam söyleyin kefen dikene

Di değme de değme yaram derindir
Ben bu dertle ölürsem Allah kerimdir.

Baskil yöresinde cenaze defnedilmeden önce birtakım işlemlere tabi tutulur. Bunlardan ilki cenazenin yıkanması olayıdır. Cenaze erkekse yakıma işlemini cami imamı, bayansa yörede cenaze yıkama işlemini bilen bir bayan kişi yapmaktadır. Cenaze yıkanma işlemi sırasında mevtanın üzerinde yüzüğü, takma dişi gibi herhangi bir takı varsa bunlar çıkarılır. Bu işlem mevtanın dünyaya nasıl gelmişse Allah katına da öyle temiz gitmesi için yapılır. Cenazenin yıkanma işlemi tamamlandıktan sonra mevtanın kefenlenir ve tabuta konur. Tabutun üzerine bir kilim veya halı serilir. Ölen kişi kadınsa tabutun başucuna da bir namaz örtüsü bırakılır. Mevtanın cenaze namazı kılınmak için götürüleceği cami veya mezarlık uzaksa arabayla şayet yakınsa omuzlarda taşınarak götürülür. Cenaze taşımak sevap olduğu için yöre de tabutu taşımak için gayret sarfederler. Cenaze namazı köylerde genellikle mezarlıklarda kılınmasına karşın, ilçe merkezinde ise camide kılınmaktadır. Namaz kılındıktan sonra mevtanın en yakın sahibi tabutun yanına gelerek mevtanın bütün alıp vereceklerinin kendisinin üstlendiğini yöre halkına duyurur¹¹¹.

Cenazenin yakınlarından bir kısım mevtanın yıkanıp defnedilmesiyle uğraşırken diğer bir kısmı ise mezarlığa giderek mezar işiyle uğraşırlar. Mezar kazma işi imece usulü yapılmaktadır. Mezar kazılırken kazma ve kürekler elden ele verilmeyip yere bırakılmaktadır. Mezarın boyu erkeklerde normal bir insanın göbek hizasına; bayanlarda ise göğüs hizasına kadardır. Ayrıca mevtanın yüzünün kibleye çevrilmesi için iç tarafa doğru ayrı bir bölüm kazılır¹¹².

¹¹¹ Mehmet Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹¹² Niyazi Evcimik, 1951 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

Cenaze mezarın içine yakınları tarafından indirilir. Eğer mevta erkekse baba, kardeş, amca gibi şahıslar, kadınsa nikah düşmeyen kişiler mezara indirir. Mevta mezara indirildikten sonra üzeri toprakla temas etmemesi için mezarın içi 1,5 m. uzunluğundaki tahtalarla yatay olarak örtülür. Bu tahtaların üzerine ise bir hasır veya naylon serilip toprak atılmaya başlanır. Mezara toprak atmak sevap sayıldığı için birkaç kürek atan küreği yere bırakır ve bir başkası alır. Mezar kazma ve kapatma işlemlerinde kürek ve kazmanın elden ele verilmeyip yere bırakılmasının nedeni; yine üzücü bir olayla karşılaşmak gibi uğursuzluktan çekinilmesidir. Bir taraftan mezar kapatılırken diğer yandan ölenin ruhu için yasin okunmaktadır. Atılan topraklarla mezarın üzeri tümsekleştirilir. Hem ayak ucuna hem de baş ucuna birer tahta dikilir ve mezarın üzerine de bir kova su dökülür. İnsanlar mezarla ilgili görevlerini yaptıktan sonra oradan ayrılır. Yalnızca hoca mevtayla başbaşa kalarak telkin verir. Verilen telkini ölünün duyduğu inancı vardır. Bunlar yapıldıktan birkaç gün sonra aile sahipleri mezarı yaptırır. Dikilen tahtalar çıkarılarak yerine yaptırılmış olan mezar taşları dikilir (Bkz Ek-12). Baş kısmında yer alan mezar taşlarının üzerinde mevtanın adı-soyadı, baba adı, doğum ve ölüm tarihi ile el-Fatiha yazıları bulunmaktadır. Bazı mezarların ise mermerle yaptırıldığı görülmektedir (Bkz. Ek-13). Ayrıca cenaze sahipleri mezarlığın yanına bir veya iki tane de ağaç dikerler. Bu ağaçların serinliğinin ölen kişi tarafından hissedileceği inancı vardır¹¹³.

Baskil yöresinde defin işlemi tamamlandıktan sonra mevtanın evinin yanına gelinir. Cami imamı burada bir “aşır” okur ve daha sonra cenaze sahibine taziye verilir. Bu arada cenazeye katılan herkese yemek verilir. Baskil yöresinde taziye süresi on gün kadardır. Taziye evinde üç-dört gün boyunca yemek pişirilmez. Akrabaları ve komşuları sabah, öğlen ve akşam yemek yapıp getirirler. Böylece son derece üzgün olan cenaze sahipleri bu sıkıntıdan kurtarılmış olur. Taziyenin üçüncü günü ise tazeyi evinde helva yapıp dağıtılır. Taziyeye gelen kişiler mevtanın ruhuna Kur’an-ı Kerim’den aşır ve Fatiha okurlar. Taziye evinde fazla oturmakta yörede hoş karşılanmamaktadır. Yine taziyeye gidenler taziye sahiplerine “Başınız sağolsun, Allah sabır versin, Allah rahmet eylesin” gibi ifadeleri söyleyerek onların acılarına ortak olurlar¹¹⁴.

¹¹³ Şevket Üçkaç, 1931 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

¹¹⁴ Celal Örek, 1950 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

Baskil yöresinde cenaze olduğunda 40 güne kadar düğün yapılmaz. Şayet düğün tarihi daha önceden belirlenmişse bu düğün zamanı iptal edilebildiği gibi, eğlencesiz de yapılabilmektedir. Bu yöre halkının bir birine olan sevgi ve saygıdan kaynaklanır. Ölenin 40. ve 52. günlerinde mevlit okutulur, yemek verilir ve helva dağıtılır. 40. günde ölünün vücut kemiklerinin eklemlerden ayrıldığı 52. günde ise ölenin etleriyle kemiklerinin birbirinden ayrıldığına inanılır. Yapılan bu törenlere komşular, akrabalar ve yakın dostlar davet edilir. Yörede kabir ziyareti anlayışı da oldukça gelişmiştir. Ölen kişinin 40. ve 52. günleri ve her dini bayramın arefesinde ve bayramlarda ziyaretine gidilir, yasinler okunup, dua edilir. Ayrıca Ramazan (oruç) aylarında ise ölen kişiye, ailesi tarafından cüz okunur veya okutturulur. Yörede Cuma akşamları da ailelerin geçmişlerine dua etme ve Kur'an okuma gibi bir gelenekleri de mevcuttur. Ayrıca yapılan kabir ziyaretlerinde bakım yapıp, mezarlık kürekle düzeltilir, üzerindeki otlar temizlenir, bir kovada su dökülür ve dua edilir¹¹⁵.

Yine yörede taziye den kısa bir süre sonra ölünün devrini yapan aileler de mevcuttur. Bunda 9-10 kişi bir odada toplanır ve ölünün devri yapılır. Katılan kişiler ölene Fatiha okurlar, ölünün günahlarına kefaret olarak bir mendilin içine bir miktar para koyularak oradakilere dağıtılır. Devre oturanlar genellikle maddi durumu iyi olmayanlardır. Mendilin içine konulan para önce elden ele verilir. “Aldım kabul ettim” şeklinde söylenir. Tören sonunda orada bulunanlar mendilin içindeki parayı aralarında paylaşırlar. Yöredeki mezarlar belli alanlarda ve genellikle kolay gidilebilecek yerlerdedir. Ayrıca mezarlıklar ağaçlandırılır. Çoğu köylerde mezarlıkların yol kenarında olmasının nedeni gelip gidenlerin dua etmesi ve kolay ulaşılabilmesi içindir¹¹⁶.

4. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

4.1. Ziyaret İnancı

Türkçe’de birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamına gelen ziyaret kelimesi, dini manada; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak içinde mübarek yerleri, akrabaları ve hastayı görmeyi ifade eder¹¹⁷.

¹¹⁵ Turan Toğrol, 1946 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

¹¹⁶ Arif Solmaz, 1945 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

¹¹⁷ İskender Oymak, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002, s. 13; **Türkçe Sözlük**, c. II, s. 1676.

İlahi dinlerde en yüce manada kutsallık Tanrı'ya aittir ve kutsalın belirleyicisi kutsalın bizzat kendisidir. Dini tecrübeyi yaşama arzusunda olan insan, Allah'ın işaret, alamet, tezahür ve delillerini doğrudan, kutsal ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurma çabası içindedir. Bu çaba içinde kutsallık atfedilen mezar, türbe, taş, kaya, ağaç vb. mekan veya nesneler uygun ortama oluşturmaktadır. Bu nesnelerin bulunduğu tabiat, her yönüyle dini tecrübenin yoğun olarak yaşanabileceği bir mekândır. Kutsal mekânların önemi, kutsalın tezahürü ile oluşmuştur. Nitekim İslam'da kutsala daha yakın olan insanları ifade etmek üzere veli-evliya, şehit vb. kelimeler kullanılır. Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te de "Mescid-i Haram, Beytül Makdis, Mukaddes Tuva Vadisi" gibi bazı yerler kutsal olarak belirlenmiş ve bu mekanlara gelişigüzel girilemeyeceği ifade edilmiştir¹¹⁸.

Aslında kutsal bilinen açık ve kapalı alanların ziyareti bütün dinlerde vardır. İnananlar kutsal saydıkları ay ve günlerde o yerleri ziyaret eder ve dua ederler. Bunlar Tanrı'ya vakfedilmiş mabetler olabileceği gibi kutsal kişilerin gezip dolaştığı, yaşadığı açık alanlar, bölgelerde olabilir veya çoğu kez karşılaştığı gibi aziz ve evliya mezar ve türbelerde olabilir¹¹⁹. Biz bunun İslamiyet'teki en belirgin şeklini ise hac ibadetinde görebiliriz. Fakat yukarıda açıkladığımız ziyaret yerleri ve burada yerine getirilen uygulamalarla hac ibadeti tamamen farklı bir kategoridedir¹²⁰.

Hiz. Peygamber'in hayatında kabir ziyaretini yasaklayan ve daha sonra buna müsaade eden iki uygulama bulunur. Onun, kabir ziyaretini kadın-erkek herkese yasaklamasının nedeni de İslamiyet'ten önce insanlar putlara tapıp, kabirlere secde ettiklerinden, temeli tevhid inancına dayanan İslam dinini yeni kabul etmiş olan bu insanların, eski alışkanlıklarının İslam'a aktarıp tevhid inancını bozmasına engel olma amacına dayanır. Bu amaç, Müslümanlar tarafından idrak edildikten sonra Peygamber (S.A.V), ahireti hatırlattığı için kabir ziyaretinin yapılabileceğine izin vererek bu yasağı ortadan kaldırmıştır¹²¹.

¹¹⁸ İskender Oymak, a.g.e., s. 13.

¹¹⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 131.

¹²⁰ Ünver Güney, Harun Güngör, Şaban Kuzgun, v.d., **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Ankara 1996, s. 10.

¹²¹ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, **Diyanet İslam İlmihali**, Ankara 1998, s. 224-225.

4.2. Baskil İlçesindeki Ziyaret Yerleri ve Burada Yapılan Uygulamalar

4.2.1. Abdulvehhab Gazi Hazretleri

Abdulvehhab Gazi, Baskil ilçesinin batı sınırında bulunan bir dağ yamacında medfundur. Bu dağa kendi isminden dolayı “Abdulvehhab Gazi Dağı” denilir. Çevre ve Bilaluşağı köyleri arasındaki yüksek dağın alt eteklerinde eskiden Kale Köyü bulunmaktaydı. Karakaya Baraj gölüne gömülen bu köyün hemen üst kısmına düşen ziyaretgâha dik bir yamaçtan çıkılır. Bir mağara içerisinde bulunan bu türbenin ön kısmı duvarla örülerek bir kapı ve iki pencere konulmuştur. İç kısmı sanduka bölümüyle birlikte yer yer betonla sıvanıp bir oda haline getirilmiştir. Abdulvehhab Gazi’nin mağara içerisindeki sandukası üç metre uzunluğunda olup, baş ve ayaklarında herhangi bir kitabe yoktur. Sahil yolu üzerinde bulunan bu ziyarete dik bir patika yolla on dakikada çıkılır (Bkz. Ek-14-15)¹²².

Abdulvehhab Gazi’nin tıpkı Yunus Emre gibi bugün yurdun birçok yerinde mezarı bulunmaktadır. Bu yerler başta Baskil ilçesi olmak üzere Sivas, Akşehir, Bayburt ve İznik’tir. Necati Demir ve Kutlu Özen’in birlikte hazırladıkları, “Hz. Peygamber’in Sancaktarı Abdulvehhab Gazi Hazretleri ve Gazâ Arkadaşları” isimli kitap 1996 Sivas baskılı olup, bu değerli şahsiyet hakkında yapılan en geniş araştırma eseridir. Bu ve diğer kaynakların belirttiğine göre Abdulvehhab Gazi Peygamber Efendimize sancaktarlık yapmış, Malatya’nın fethinde Battal Gazi ile birlikte savaşmış ve daha birçok savaşta da komutanlık yapmıştır. Arap İslam ordularının Anadolu’yu fethetme yönelik savaşlarında Abdulvehhab Gazi’nin gösterdiği başarı ve kahramanlıklar da “Müseyyeb-nâme, Battal-nâme, Danişmend-nâme, Mirkatu’l Cihad ve Saltuk-nâme” gibi eserlerde destanlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bazı kaynaklar bu değerli komutanın Sivas yakınlarında şehit düştüğünü ileri sürerken, bazı kaynaklar ise Anadolu’da şehit düştüğü ama yerinin belirtilmediği görülür. Bazı kaynaklar Abdulvehhab Gazi’nin savaşlarının büyük bir çoğunluğunu Malatya ve çevresinde yaptığını, hatta onun Fırat nehri kıyısında bir ev yaptığını, bu yörede Bizanslılarla sürekli savaştığını söyler. Bütün tarihi ve destansı bilgiler, Abdulvehhab Gazi’nin yaptığı savaşların birçoğunun bu yörede olması Elazığ yöresinde şehit olduğu ihtimalini yükseltmektedir. Ayrıca onun hakkındaki destansı bilgilere göre

¹²² Günerkan Aydoğmuş, **Harput Kültüründe Din Alimleri**, Elazığ 1998, s. 249.

yaralı bir vaziyette dağa çıktığını ve O'na su getiren Bizans Kayser kızının Bizanslılar tarafından öldürüldüğünü, daha sonra onunda burada şehit olduğunu belirtirler. Abdulvehhab Gazi'nin medfun bulunduğu mağaranın alt tarafında yer alan Zeynep Hâtun Türbesi ise bu hikayeyi doğrulamaktadır¹²³.

Abdulvehhab Gazi'nin türbesi başta Elazığ ili olmak üzere çevre illerden de sık sık ziyaret edilmektedir. Abdülvehhab Gazi türbesini özellikle çocuğu olmayan aileler özlemlerini sona ermesi niyetiyle ziyaret ederler. Bununla birlikte felçliler, ruhsal bozukluğu olanlar gibi çeşitli hastalığı olanlar da ziyaret etmektedirler. Eğer bu hastaların dilekleri yerine gelirse adanmış oldukları kurbanlarını tekrar gelerek kesmekte ve fakir halka dağıtırlar. Eskiden yöre halkı yağmur dualarını da burada yapmaktadırlar. Türbenin dışında yan tarafta bulunan mağara duvarında yer alan delik bir alana insanlar elini sokarak dilek tutarlar. Eğer burada parmaklarını temas ettirdiklerinde dileklerinin kabul olacağına inanırlar¹²⁴.

4.2.2. Sıddı Zeynep Türbesi

Abdulvehhab Gazi'nin türbesinin bulunduğu dağın karşısında türbesi bulunmaktadır. Abdulvehhab Gazi bir savaş sırasında yaralanıp türbesinin bulunduğu dağa çıktığında yerleşmiştir. Ona bir Bizans Kayser kızının geceleri su taşıdığı ve yaralarını tedavi ettiği rivayet edilmektedir.. Bu türbede bulunan Hatun zâtın ise Abdulvehhab Gazi'ye su taşıyan ve daha sonra Müslüman olup ismini de Sıddı Zeynep olarak değiştiren kişi olduğu söylenir. Bizans askerleri tarafından bu durumu öğrenilince Abdulvehhab Gazi'nin türbesiyle birbirine yakın olması iki türbenin de aynı amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmesine neden olmuştur (Bkz. Ek-16)¹²⁵.

4.2.3. Hacı Hasan Baba

Türbe Baskil ilçe merkezinin kuzey yönünde Yatılı Bölge Okulu'nun yan tarafındadır. Şu andaki türbesi son yıllarda inşa edilmiş olup, gerek iç mekânı, gerekse dış görünüşü itibarıyla büyük bir evi andırmaktadır (Bkz. Ek-17). Türbenin ön kısmında bir kaynak suyu yer alır. Mescit duvarına bitişik olarak sonradan bir minare eklenmiştir. Giriş kapısından başlayan avlu yarım duvarla iki mekâna ayrılmış olup alçaklı, yüksekli zeminlerden oluşur. Avlunun sol tarafındaki bir kapıdan mescit bölümüne, ikinci

¹²³ Günerkan Aydoğmuş, a.g.e., s. 250-252.

¹²⁴ Fehmi Karaman, 1947 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Emekli.

¹²⁵ Günerkan Aydoğmuş, a.g.e., s. 252.

kapından da makam bölümüne geçilir. Avlunun sağ tarafında bulunan iki kapıyla da misafirhane bölümlerine geçilir. Bu büyük zât hakkında fazla bir bilgi bulunmayıp, Osmanlı dönemine ait berat ve fermanlardan bu büyük zâtı tanıtacağız. berat ve fermanlarda yer alan bilgiye göre Şeyh Hasan Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'ın soyundandır. Berattaki soy kütüğüne bakılırsa babası Hacı Seyyid Mustafa'dır. Oğlu olarak ise Davud ismi geçmektedir. Başka bir oğlu veya kızının olup olmadığı geçmemektedir. Bu zât, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden çok önce burada medfundu. Çünkü Balak Gazi ve Şeyh Hasan arasında en az 150 yıllık bir zaman farkı vardır. Bu da Selçuklu öncesine yani Arap İslâm ordularının Anadolu'ya yönelik yaptıkları akınlara rastlar. İslam ordularının yöredeki fetihler sırasına Şeyh Hasan Baba'nın da burada şehit düştüğü ya da vefat ettiği sanılmaktadır. Şeyh Hasan Baba hakkında bilgi veren bu berat ve fermanı Türkçeleştirip mescit bölümüne asan Halit Osmanlı isimli şahsın belirttiğine göre, Şeyh Hasan rütbeli bir asker olup kahraman bir İslam savaşıdır. Bugün çok sayıda insan bu türbeyi ziyarete gelmektedir. Daha çok ruhsal rahatsızlıkları olanların ve felç geçirenlerin iyileşmesi için gelinir. Ziyaretçilerin büyük bir kısmı geceyi türbe içerisinde yatarak geçirirler. O gece gördükleri rüyalarından çıkarılan mesajla hastaların iyileşip iyileşemeyeceğini anlarlar. Her yıl artarak devam eden bu ziyaretler esnasında kurbanlar kesilir, mescit bölümünde namaz kılınarak dua edilir¹²⁶.

4.2.4. Seyyid Hoca Türbesi

Baskil ilçe merkezine yaklaşık 35 km. mesafede yer alan Dervişdere köyünde türbesi bulunmaktadır. Bu zâtın kabristanı köyün içinde bulunmayıp, köye 2-3 km. mesafede yer alan köy kabristanlığında yer alır. Çok büyük bir evliya olduğu söylenen bu yüce zatın Bağdat'tan buraya geldiği ve Seyyid Nursi sülalesinden olduğu rivayet edilir. Dervişdere köyünde bu zâtın yaşamış olduğu ev halen insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Evin ortasında Seyyid Hoca Efendi'nin maşa, kılıç, mızrak ve bıçak gibi eşyaları sergilenir. Ayrıca evin odasının köşesinde kare bir alandan ziyarete gelen hastalar şifa amacıyla toprak alıp yutkunurlar Seyit hoca hakkında bir de menkıbe mevcuttur: Seyit Hoca 14 köyün vergisini toplarmış Seyit Hocayı istemeyen bazı kimseler onu vergi kaçırdığı gerekçesiyle padişaha şikayet etmişler. Padişah'ın emriyle

¹²⁶ Günerkan Aydoğmuş, a.g.e., s. 263-265.

Keban ilçesi muhitinde yer alan bir fırına Seyit Hoca'yı atmışlar fakat o yanmamış. Daha sonra padişahın ikinci bir emriyle bir defa daha fırına atmışlar. Bu defa seyit Hoca cübbesinin altına bir çocuğu saklamış. Fırından tekrar çıkardıklarında her ikisinin de yanmadığını görmüşler. Çocuğa nerede olduğu sorulunca çocuk, sabaha kadar karlı bir dağın tepesindeyim cevabını vermiş. Bu olaydan sonra Seyit Hoca hakkında yedi padişahın mührünü taşıyan bir ferman yazılmış, Seyit Hoca ve havalisi artık rahatsız edilmemiş. (Bkz. Ek-18)¹²⁷.

4.2.5. Pir Halil Mezarı

Baskil ilçe merkezine yaklaşık 55 km. mesafede yer alan Aşağı Kuluşağı köyünde medfundur. Köyün 1 km. kadar dışında bir tepede kabristanı bulunur. Kabristan türbe şeklinde olmayıp, çok eski zamanlara ait bir mezarlık şeklindedir (Bkz. Ek-19). Mezarlığın boş kısmında üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan bir mezar taşı bulunup, çevresi taşlarla örülmüştür. Pir Halil mezarının yanında ise bir dilek ağacı bulunmaktadır. Bu ağaca ziyarete gelen kişiler dilek tutup, çaput bağlarlar. Eskiden Pir Halil Mezarı hastalar ve ziyaretçiler tarafından çokça ziyaret edilmesine rağmen günümüzde bu ziyaretler oldukça azalmıştır (Bkz. 20)¹²⁸.

4.2.6. Kasım Kadir Türbesi

Türbe Baskil ilçesinin kuzey sınırı civarında Keban ilçesine bağlı Koyunuşağı köyünde yer almaktadır. Bu köyden 3-4 km. mesafede yüksek bir tepede türbesi yer alır. Türbenin bulunduğu alana kadar araba yolu mevcuttur. Bu tepenin tam zirvesinde etrafı duvarla örülmüş küçük bir bahçenin içerisine bulunan türbeyi 1997 yılında Hacı Ali Munyar yaptırmıştır (Bkz. Ek-21). Türbeye daha çok ziyaret amacıyla gidilmekte olup, çeşitli hastalıklara şifa amacıyla gidenlerden geceyi burada geçirenler de mevcuttur. Bu büyük zâtın 1300-1400'lü yıllarda Anadolu'daki birçok fetihlere katılmış olduğu da söylenmektedir. Halk arasında Kasım Kadir'in katıldığı bu savaşlarda yerden aldığı taşlarla düşman uçaklarını düşürmesi gibi menkıbeler de anlatılmaktadır¹²⁹. Ancak her ne kadar bu menkıbeler anlatılsa da o dönemde daha uçak icat edilmemişti.

¹²⁷ Yusuf Ülger, 1964 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dervişdere köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹²⁸ Nevzat Sap, 1970 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Muhtar.

¹²⁹ Nevzat Sap, 1970 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Muhtar.

4.2.7. Pir Kemal Türbesi

Baskil ilçe merkezine yaklaşık 27 km. mesafede yer alan Resûl Kehya köyüne giden yol üzerinde yer almaktadır. Türbenin dıştan görünüşü küçük bir evi anımsatmaktadır. Türbenin yol kenarında yer alması yöre halkı tarafından çokça ziyaret edilmesini sağlamıştır (Bkz. Ek-22). Türbe daha çok çeşitli hastalıklara şifa amacıyla ziyaret edilmektedir. Ayrıca türbeye yöre halkı tarafından ziyaret amaçlı da gelinmektedir. Yapılan bu ziyaretlerde geceyi bu rada geçirenler ve kurban kesenlere de rastlanmaktadır¹³⁰.

4.2.8. Ahmet Yesevi ve Şeyh Hasan Türbesi

Türbe Şeyh Hasan köyü (Tabanbükü) köyünde yer almaktadır. Bu köy Baskil ilçesine 65 km. uzaklıkta Fırat kenarında yer almaktadır. Bölgede Fırat nehrinin sayılı geçiş yerlerinden birisi de burasıdır. Köyde bulunan Garipler Mezarlığı ve Ahmet Yesevi Türbesi tarihi nitelik taşıyan eserlerimizdendir. Bunların su altında kalmaması için Beşir Aşan Bey tarafından kurulan bir ekip ile türbe ve çevresindeki mezarlık aynı plan ve ölçülere sâdik kalarak Tabanbükü köyünün yeni yerleşim alanı içerisine nakledilmiştir.

Türbe ve mezarlık Doğu Anadolu'nun Türk iskânı ile yakından ilgilidir. Mezarlıkta bulunan mezar taşları kitâbelerine göre XIII ve XIV yy.a ait olup Moğol istilasından önce Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmen gruplarının iskân ettiği bir alandır. Mezarlıkta bulunan türbe ve mezar taşları Selçuklu ve Beylikler döneminin günümüze kadar gelebilen izleridir. Prizmatik ve çatma lahit şeklinde olan mezar taşları arasında kandil motifi ile süslenmiş olanlar çoğunluktadır¹³¹.

Dikdörtgen olarak yapılan Ahmet Yesevi Türbesi'nin iç tavanı torozlu olup ayrıca duvarda bir mihrap nişi vardır. Türbeye üç basamaklı merdivenden çıkıldıktan sonra girilir. Kapının üzerinde "Pir-i Pirân Serçeşmey-i Mürşidan Hoca Ahmet Yesevi, D. 1103 Ö. 1163" yazılı mermerden bir levha bulunmaktadır. Bu yazı sonradan Lâtince harflerle yazılmıştır. Türbenin içerisinde yanyana iki mezar vardır. Bu mezarlardan biri Ahmet Yesevi'ye, diğeri de Ahmet Yesevi'nin kardeşi Şeyh Hasan'a aittir. Tabanbükü köyünün diğer adı olan "Şeyh Hasan Köyü" ismini bu zattan almıştır. Türbeye bitişik

¹³⁰ Ömer Sap, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹³¹ Muhammed Beşir Aşan, **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI – XIII Yüzyıllar)**, Ankara 1992, s. 70-71.

ikinci bir türbe daha vardır. Bu türbe Ahmet Yesevi soyundan gelen Teslim Abdal'ın torunu Derviş Ali'ye aittir. Yaşadığı yıllar 1700'lü yıllardır. Ahmet Yesevi isminden de anlaşılacağı üzere Yesevi tarikatına mensup bir şeyhtir. Keban ilçesinin Gökbelen Köyü'nde bulunan "Pir Hasan Zerrafi" ile aynı yıllarda yaşamıştır. Ahmet Yesevi, aynı tarikata bağlı kişilerle bu köye gelerek burayı vatan tutmuştur. Horasan doğumlu olduğu söylenen bu zâtın, Yesevi tarikatı müridlerinden olduğundan dolayı bu isim kendisine verilmiş olabilir. Kardeşi Şeyh Hasan'da tıpkı kardeşi gibi aynı tarikatın şeyhidir. Onun isminin sonradan tarikat geleneğince "Rez-Zaki" sıfatı eklenmiştir¹³².

4.2.9. Musa Havrani Türbesi

Bu zatın türbesi Baskil ilçe merkezine 15 km. mesafe uzaklıkta bulunan Akdemir köyü Şeyhan mezarında yer almaktadır (Bkz. Ek-23). Hakkında fazla bir bilgi olmayan Musa Havraninin Anadolu'da büyük fetihlerde komutanlık yaptığı söylenir. Bu fetihler sırasında türbesinin alanı da karargah olarak kullanmıştır. Türbeye daha çok ziyaret amaçlı gidilmesine rağmen bazı hastalar da şifa amacıyla gelip yatıya kalmaktadırlar. Şifa bulanlardan bir kısmı daha sonra tekrar gelip şükür amacıyla kurban kesmekte ve yöredeki fakir halka dağıtmaktadır¹³³.

4.2.10. Şeyh Aziz Efendi Türbesi

Şeyh Aziz Efendi türbesi Baskil ilçe merkezine 5km.mesafede bulunan Şefkat mahallesinde yer almaktadır. Bu zatın kabristanı türbe şeklinde olmayıp yapıli bir mezar halindedir (Bkz. Ek-24) Şeyh Aziz Efendi türbesi günümüzde de çok sık olarak çevre halkı tarafından ve civar illerden sarılık hastalığına şifa amacıyla ziyaret edilmektedir.

4.2.11. Şeyh Muhammed Türbesi

Şeyh Muhammed türbesi Baskil ilçe merkezine 5 km. mesafede bulunan Şefkat mahallesindeki bir tepede türbesi bulunmaktadır (Bkz. Ek-25). Türbeye ulaşımın kolay olması nedeniyle günümüzde de çok sık ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler, ziyaret amaçlı yapılmasının yanında çeşitli hastalıklara şifa amacıyla da yapılmaktadır. Şifa amacıyla gelen ziyaretçilerin bazılarının yatıya kaldıkları da görülür. (Bkz. Ek-26)

¹³² Günerkan Aydoğmuş, a.g.e., s. 96-97.

¹³³ Mehmet Ali Çekim, 1950 Baskil doğumlu, Akdemir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

5. HACC VE ASKERE UĞURLAMA İLE İLGİLİ YAYGIN HALK İNANIŞLARI

5.1. Hacca Uğurlama İle İlgili Halk İnanışları

Hac, İslam'ın şartlarından beşincisi olup, belirlenen vakitte Arafat'ta bir miktar durdurktan sonra Kâbe'yi usûlü dairende tavaf etmek suretiyle ziyaret etmekten ibarettir. Akıl-baliğ olmuş, sıhhatli, hür ve zengin sayılan Müslümanların ömründe bir defa haccetmesi farzdır. Hac, üzerine farz olan bir insan hemen o vakitte yerine getiremeyebilir. Kendisi için uygun bir zamanda bu ibadeti yerine getirebilir¹³⁴.

Hac yolculuğu, insana zorluklara karşı dayanma gücü kazandırır. Mala olan bağımlılığı azaltarak, fakirlere ve yoksullara karşı merhamet duygularını geliştirir. Hac, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Müslümanları yılda bir defa biraraya getirip tanışmalarını, birbirlerinin dert ve problemlerine çözüm üretmelerini sağlar. Ülkeleri, dilleri ve renkleri ayrı olan Müslümanların aynı gaye için biraraya gelmeleri ve hep birlikte Allah'a yönelerek ibadet edip O'ndan af ve bağış dilemeleri, ruhları arındırarak İslam kardeşliğini güçlendirir. Sosyal durumu ne olursa olsun, her seviyedeki Müslüman ihrama girerek aynı kıyafet içinde bulunması, doğuştan Allah katında eşit oldukları fikrini hatırlatır¹³⁵.

Baskil yöresindeki insanlar da inançlarının gereği olarak hac ibadetini yerine getirmeye çaba sarfederler. Yöredeki insanlar eskiden bu ibadeti yaşlanınca yerine getirip, genç yaşta hacca gidenlere pek rastlanmazmış. O dönemde, insanlar, genellikle çocuklarını evlendirip ve maddi olarak bir birikim sağlayınca hacca gidermiş. Günümüzde ise yörede, genç yaşta olup, bekâr çocukları dahi olsa gerekli şartlar oluşunca hacca giden insanlara rastlamak mümkündür. Yörede hacca genellikle karı ve kocalar birlikte gitmektedirler¹³⁶.

Baskil yöresinde hacca gitmeye niyetlenen insanlar öncelikle maddi ve manevi olarak kendilerini bu ibadete hazırlarlar. İlk olarak hac kayıt bürolarına giderek kayıtlarını yaparlar. Daha sonra hac için çekilen kurada seçilirlerse, hacca gereken paralarını denkleştirip ilgili kuruma yatırırılar. Kendilerine çocukları ve yakın akrabaları tarafından da maddi olarak destek verilir. Bu arada hacı adayları ibadetleri artık daha

¹³⁴ Ö. Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, İstanbul 1986, s. 347.

¹³⁵ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, **Diyanet İslam İlmihali**, Ankara 1998, s. 283.

¹³⁶ Muharrem Erdoğan, 1932 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

eksiksiz ve mükemmel yerine getirmeye çalışırlar. Hacca gitme zamanı yaklaşıncı akrabalar ve komşular ziyaret edilerek helallik istenir. Bu akraba ve komşular da hacca gitmeden önce hacı adaylarını davet ederek ikramda bulunurlar.

Hacca gitmeden bir gün önce akşamleyin gerek akrabalar gerekse komşular hacca gidecek kişinin evine giderler. Hep birlikte içtikleri çay eşliğinde genellikle “hac” konusu etrafında sohbet ederler. Hacca gidileceği günün sabahı hacı adayının evine gelinir ve hacı adayı uğurlanır. Gelen misafirlerden bir kısmı hacı adayına şehir merkezindeki terminale kadar eşlik ederek uğurlar (Bkz. Ek-27)¹³⁷.

Hac ibadeti dönüşü hacı yakınlarından bir kısmı hava alanına kadar karşılamaya giderken, bir kısım ise hacının evinde heyecanla beklemektedir. Havaalanına giden aracın üzerine ve gelecek hacının evine bayrak asılır. Hacı yakınlarından bazıları, hacıları eve ulaştığında, şükür ve sevinçlerinden dolayı kurban keserler ve bu kurbanla yemek hazırlanarak yöre halkına ikram edilir. Ayrıca verilen bu yemekte mevlitte okutturulur. Bu arada hacıların genellikle elinin içi öpülür. Hacı ise, elini öpen kişinin yüzüne sürer (Bkz. Ek-28). Bunun nedeni; ellerin iç kısımlarının kutsal mekana dokunmasından dolayıdır. Bu arada hacı görmeye gidenler yanlarında cola, bisküvi, baklava vb. hediyeler götürürler. Hacı evinden bu ziyaretçilere ise zezem ve hurma ikram ile birlikte tesbih, namaz örtüsü, misvak, takke vb. hediyeler verilir. Artık hacdan gelmiş olan bu kimselere ismi ile hitap edilmeyip “Hacı” sıfatıyla hitap edilir¹³⁸.

5.2. Askere Uğurlama İle İlgili Halk İnanışları

Bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Baskil yöresinde de askerliğin toplumda ayrı bir yeri ve önemi vardır. Askerliğini yapmış olmak aileler için gurur kaynağı olarak görülüp, hatta ilçenin genelinde evliliğin ön koşulu sayılmaktadır¹³⁹.

Askere gidecek gencin ailesi, asker adayı için, iç çamaşırı, çorap, eldiven vb. türden giyim hazırlığı yaparlar. Yine belli bir miktar para cüzdan şeklinde hazırlanmış bir dokuma içinde çocuğa verilmek için hazırlanır. Askere gitmeye bir, iki ay kala asker olacakları artık çalıştırılmaz. Arkadaşlarıyla gezer, eğlenir ve stres atar. Askere gitmesine 10-15 gün kala asker olacak kişi akrabalarına veda ziyaretlerine gider. Bu akrabalar ise kendisine para cinsinden hediye verirler. Ayrıca akrabalar askere gitmeden

¹³⁷ Faik Uluca, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹³⁸ Hacı Evcil, 1938 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

¹³⁹ Eşref Kızılaslan, 1941 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

önce bu genci evlerine davet edip ziyafet verirler. Yapılan bu davette asker olacak kişiye bazı nasihat ve moral yükseltici sohbetler yapılır. Bunlar; “sayılı zaman gelip geçer, şimdiden hayırlı teskereler, zaman su gibi akar, sana verilen görevi hakkıyla yap, göreve ihanet vatana ihanettir” vb. ifadeler çerçevesinde yapılan sohbetlerdir¹⁴⁰. Bu arada askere gidecek gencin arkadaşları da, asker olacak arkadaşlarına bir moral gecesi düzenlerler. Bu gecede hazırlanan yemekler yenilir, türküler söylenir ve oyunlar oynanarak eğlenilir¹⁴¹.

Gidilecek günün sabahı, asker olacak gencin evinde yakınları ve dostları toplanır. Bazen davul-zurna eşliğinde gence son bir moral verilir. Vakit yaklaşınca asker olacak kişi aile büyükleriyle vedalaşır. Oldukça hüznü bir ortam oluşur. Bazen bu hüznü ve üzüntü gözyaşlarına dönüşür. Türk bayrağı ile süslenen arabalarla asker otobüse götürülür¹⁴².

Asker dönüşü ise büyük bir sevinç ve mutluluk ortamı oluşur. Askerin geldiğini aileye ilk müjdeleyen kimseye aile tarafından bir hediye verilir. Bu arada, asker de, geldiği yöreden aile fertlerine bazı hediyeler getirir. Dönüş sonunda eğer adak adanmışsa, bu da kesilip dağıtılır¹⁴³.

6. BEREKET, UĞUR VE UĞURSUZLUKLA İLGİLİ İNANIŞLAR

Günümüzde Baskil ilçesinde inanç ve adetlerde bereket, uğur ve uğursuzluk kavramı iç içe girmiş durumdadır. Bu yüzden bu konuyu tek başlık altında incelemeyi uygun bulduk. Baskil yöresinde uğur, uğursuzluk ve bereketle ilgili yapılan bu inançların temelinde ise bereket, bolluk, sağlık ve koruma anlayışları yer almaktadır.

Baskil ilçesi ve köylerinde insanlar ürünlerine bereket getirmesi için birtakım inanç ve pratikler sergilerler. Yöredeki insanlar, ilkbahar mevsiminde ilk yağan yağmurda, bir taşı alıp başlarının üstünden arkalarına doğru atarlar. Böylece bu mevsim yağmurun bol olacağı, ekinlerin verimli olacağı ve ineklerin sütünden daha iyi verim alınacağı inancı mevcuttur. Bağ ve bahçelerde toplanan ilk ürünlerin ve doğum yapan hayvanların ilk sütlerinden bir miktar komşulara dağıtılır. Böylece bu ürünler ile hayvanların sütlerinin bol ve bereketli olacağına inanılır. Her Cuma akşamı bir tabak un

¹⁴⁰ Niyazi Evcimik, 1951 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

¹⁴¹ Cemal Aksoy, 1947 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

¹⁴² Şükrü Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

¹⁴³ Muharrem Erdoğan, 1932 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

da okunduktan sonra bir yere ayrılır. Belli bir miktara ulaştıktan sonra ise fakir bir kişiye verilir. Böylece evin daha bereketleneceğine ve sevap olduğuna inanılır. Baskil yöresinde bazı aileler hamur mayalarını ve ayranlarını başka bir eve vermezler. Çünkü verilmesi halinde hamurlarının mayalanmayacağı ve ayranlarının eski lezzetinin olmayacağına inanılır. Yörede sabah erken kalkan kişinin rızkının bol olacağı inancı da vardır. Yine ilçenin bazı kesimlerinde insanlar buğday başaklarından bir deste oluşturup evlerinin herhangi bir köşesine asarlar. Bunun o eve bereket ve uğur getireceği söylenir¹⁴⁴. Baskil ilçesi ve köylerinde bir eve misafir gelmesinin o eve misafir getireceğine inanılır. “Misafir bereketiyle gelir” sözü de halk arasında oldukça yaygındır. Yörede misafir gelmesinin tesbiti konusunda da bir takım inanışlar mevcuttur. Mesela; çayda çıkan çay kırıntıları odaya atıldığında, atılan çay kırıntısının sayısı kadar o eve misafir geleceğine inanılır. Yine bir çocuk eğilip bacaklarının arasından bakarsa, bir kişinin gözlerinin belli bir noktaya dalması durumunda da misafir geleceği söylenir¹⁴⁵.

Baskil ilçesi ve köylerinde uygulanan en yaygın inançlardan biri de kurban kesmektir. Ölen bir kişinin hayrına, gelin eve girerken, askerden sağ salim döndüğünde, yeni bir ev, tarla, traktör, bahçe alındığında, ilçede okul, çeşme, sağlık ocağı gibi bir kurumun açılışı yapıldığında veya bir kaza ve bela atlatıldığında kurban kesme olayına yörede her zaman için rastlamak mümkündür¹⁴⁶.

Baskil yöresinde insanların hal ve hareketleriyle ilgili bazı inanışlarda mevcuttur. Kesilen saçın ve tırnağın açık yerlere atılmaması gerektiğine inanılır. Kesilen saç açık yerlere atılırsa, o insanın baş ağrısı çekeceğine inanılmaktadır. Bunların toprağa gömülmesi gerekir. Çünkü insanoğlu topraktan gelmiştir ve toprağa gidecektir. Yörede geceleyin sakız çiğneyenin ölülerin etini çiğnediği, evde ısıklık çalanın şeytanı çağırdığı, kişinin elbisesini çıkarılmadan üzerinde dikilirse iftiraya maruz kalacağı inançları da mevcuttur. Ayrıca Kurban Bayramı’nda sökülen bir şey dikilmezmiş. Dikilirse o kişinin başının eğri duracağına inanılır. İnsanların evden sağ ayakla çıkması, tuvalet ve banyoya sol ayakla girilmesi, yemek yeme ve su içme gibi davranışların oturularak ve besmele ile yapılması gerektiği inancı vardır. Bu davranışlar

¹⁴⁴ Turan Toğrul, 1946 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

¹⁴⁵ Yusuf Ülger, 1964 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dervişdere köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁴⁶ Burhan Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

aynı zamanda sünnettir¹⁴⁷. Kişinin gözü seğirdiğinde uzaktan bir misafirin geleceğine, kulağının çınlamasında ise kendisi hakkında konuşulduğuna kanaat getirilir. Geceleyin kapının önüne cinlerin bulunduğu inancıyla sıcak su dökülmez. Eğer dökülürse bu döken kişiyi cinlerin çarpacağı söylenir. Ayrıca yörede eşik kutsal kabul edilip, eşikte oturulmaktan kesinlikle kaçınılır. Hatta eşikte oturan gençlerin bahtlarının kapanacağı söylenir¹⁴⁸.

Baskil ilçesi ve köylerinde yılın belli gün ve zamanlarında yapılan bazı davranışların uğur getirdiği veya uğursuzluğa neden olduğu inancı mevcuttur. Yörede iki bayram arasında düğün yapmanın uğursuzluk getireceğine inanılır. Yine yörede Cuma günleri ölen akraba ruhlarının evlere gelip dua istedikleri inancından dolayı bu günde Kur'an-ı Kerim okunarak ölü ruhlarına bağışlanması adeti de yaygındır. Yeni evlenen çiftlerin nişan yüzüğü kurdelesini gençler alıp saklarlar. Bunun kendilerine uğur getireceğine ve bahtlarının açılacağına inanırlar. Yörede ayrıca olumsuz ve kötü bir hadise anlatıldığında bunu duyan kimse tükürür gibi yapıp kulağını çeker ve elini masa, duvar, ağaç gibi bir nesneye vurur. Bunun nedeni böyle bir olayın tekrar yaşanmasına engel olmak içindir. Ayrıca bayram Cuma gününe gelirse bir mehlem çubuğuna okuyup camiye götürürler. İki hutbe arasında camide kalan çubuğu daha sonra eve götürüp saklarlar. Hayvanlar rahatsızlanınca bu çubukla hayvana vurulduğunda iyileştiği söylenir¹⁴⁹.

Baskil ilçesi ve köylerinde hayvanlarla ilgili uğur veya uğursuzluğa neden olan bir takım inanışlar da mevcuttur. Yörede baykuş hangi evin tepesinde öterse o evden birinin öleceğine inanılır. Bu durumdaki baykuşu gören kimse onu hemen oradan uçurur. Köpeğin uzun uzun uluması da bir felaketin ve ölümün habercisi olarak kabul edilir. Köpeği bu şekilde gören yöre halkı “başında çıksın, başını yiyessin” gibi ifadelerle köpeğe tepkilerini gösterirler. Yine sabaha karşı siyah-beyaz renkli bir karga hangi evin tepesinde veya karşısında öterse o eve bir felaket geleceği söylenir. Bu arada kurbağayı öldüren kimsenin ellerinde siğil çıkacağı, evde siyah bir kedi beslemenin o eve uğursuzluk getireceği, uğur böceği kimin eline konarsa ona hayırlı ve uğurlu bir haberin

¹⁴⁷ Hafize Korkmaz, 1928 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

¹⁴⁸ Emine Etöz, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

¹⁴⁹ Kaya Toğrul, 1936 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

geleceği söylenir. Bir kişinin önünden bir yılan geçerse, o kişinin uğursuz bir olayla karşılaşacağı da söylenir¹⁵⁰.

Baskil ilçesi ve köylerinde çeşitli hastalıklara şifa verdiğine inanılan ocaklar. Vardır. Vücutta siğil, karıncalık gibi çıkan hastalıklar “ocak” sayılan bu evlerdeki kişiler tarafından yazılarak tedavi edilir¹⁵¹.

Baskil ilçesi ve köylerindeki insanlar nazar olayını çok büyük bir uğursuzluk olarak algılamakta, bundan korunmak için birtakım inanç ve pratikler sergilemektedir. Nazar boncuklarının nazarı ortadan kaldırdığına inanıldığından, bu boncukları, çocukların omuzlarında, yeni alınan araba, traktör gibi araçların ve hayvanların boyunlarında görmek mümkündür. Ölmüş kurbağa yavrusunun nazara iyi geldiği inancıyla, yöre halkının bazıları, ölmüş kurbağa yavrusunun kabuğunu arabaya veya evin bir köşesine asarlar. Nazardan koruma pratiklerinden bir başkası ise “muska” yaptırmaktır. Yapılan muskalar özellikle çocukların elbiselerinin omuz kısımlarının iç tarafına tutturulur. Yine hayvanları nazardan korumak amacıyla mehlem ağacı dalından kesip hayvanın boynuna takarlar. Bir kişi yeni bir araba, ev, tarla gibi mülkiyeti aldığı anda, nazar değmemesi için kurban kesip dağıtır. Kesilen kurbanın kanından bir miktar da alınan alana dökülür veya eşyaya sürülür. Nazardan korunma inanç ve pratiklerinden en yaygın olarak uygulananı kurşun dökmedir. Kurşun dökme; kurşun dökülecek kişi, döken kişinin önüne oturtulur. Kurşun dökülecek kişinin başının üzerinde tutulan içi su dolu boş bir kaba, ocakta eritilen kurşun dökülür. Kurşun dökülürken oradakiler hep beraber

Kem gözler çatlasın

Nazar eden patlasın

Şeklinde bir tekerleme söyleyip, nazarın o kişiden çıktığına inanılır¹⁵².

5. YAĞMUR DUASI

Dua sözcüğü çağırma kavramını karşılayan “davet” ile aynı köktendir. Arapçada bu söz, Tanrı’yı yardıma çağırma, yalvarma, yakarma anlamına gelir. Hz. Muhammed (S.A.V)’de bir hadisinde “Dua ibadetin özüdür” diyerek önemini belirtmiştir. Çeşitli

¹⁵⁰ İzzet Özer, 1923 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

¹⁵¹ Vahap Ürgen, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Memişler köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁵² Şükrü Erdem, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

amaçlarla başvuru dualar arasında yağmur duasının özel bir yeri vardır. İslam inanışında yağmur duası “mendub”, yani yerine getirilmesi caiz bir davranıştır¹⁵³.

Orta Asya ve Sibirya’da Anadolu yaylalarına, köy ve kasaba gibi yerleşme alanlarına taşınan bu inanç, varlığını göçebe ve yerleşik Türk hayatında hâlâ korumaktadır. Tür hayatında su ve yağmur hayatın ve bereketin kaynağıdır. Bu yüzden su mukaddesler arasında kabul edilir. Bunun bir ifadesi de, onun, bugünde Türk hayatında “rahmet” sıfatı ile anılmasıdır. Türk dünyasının hemen her yerinde yağmur yağıyor yerine, “rahmet yağıyor” denir. Böylece onun Tanrı’nın bir iyilik bağıışı olduğu vurgulanır¹⁵⁴.

Baskil ilçesi ve köylerinde yağmurun yağmayışı felâket olarak kabul edilmekte ve bu birtakım sebeplere bağlanmaktadır. Bunlar; dine bağlılığın azalması, haksızlığın çoğalması ve insanlar arasında birbirlerine karşı sevgi ve saygının azalması gibi nedenlerdir. Yörede yağmur duası en fazla ilkbahar aylarında ve ekinlerin bir anda kurumaya başladığı mevsimlerde yapılır. Yaz mevsimi bölgede kurak geçtiğinden suya ihtiyaç duyulsa bile bu mevsimde yağmur duasına çıkılmaz.

Baskil ilçesi ve köylerinde kurak geçen yılların belirli aylarında yağmur yağdırmak için uyguladıkları değişik pratikler mevcuttur. Bunlardan birisi genellikle cuma günü çevresinde ziyaret bulunan bir tepeye yağmur duasına gidilmesidir. Bu yerler genellikle Abdolvahab Gazi Türbesi, Kasım Kadir Türbesi’nin bulunduğu kesimlerdir. Yağmur duasına köyün imamı ve muhtarı başta olmak üzere köyün çocukları, yaşlıları, delisi gibi günahı olmadığına inanılan kişiler de alınıp kalabalık halde gidilir. Yağmur duasına katılan bu kişiler namaz kırlarlar, tövbe ederler ve çevreden topladıkları 70.000 adet taşı ise okuyup bir torbaya doldururlardı. Daha sonra bu torbalar köyün en masumları kabul edilen köyün imamı, çocukları ve yaşlıları tarafından nehire veya çaya atılırdı. Ayrıca bu duaya katılan çocukları sevindirmek için onlara çeşitli hediyeler de verilirdi. Baskil yöresinde yağmur duasına çıkıldığı zaman yağmurun mutlaka yağacağına inanılırdı. Yörede yapılan bazı yağmur duası törenlerin hemen ardından kısa bir süre sonra yağmurun yağdığı rivayet edilir. Çıkılan yağmur

¹⁵³ Ali Rıza Önder, “Yağmur Duasından Ana Tanrıçaya”, **Türk Folkloru Araştırmaları**, Ankara 1982, s. 49.

¹⁵⁴ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1999, s. 113.

duası sonunda yörede eğer yağmur yağmamışsa, yağmur duasına katılan cemaat kusuru kendilerinde olduğunu varsayıp, tekrar yağmur duasına çıkarlarmış¹⁵⁵.

Baskil ilçesi ve köylerinde kurak geçen aylarda yağmur yağması için “yağmur gelinin gezdirilmesi” adında pratik de yapılırdı. Kurak geçen bu mevsimde köyün gençleri ve çocukları bir kişiye bayan elbisesi giydirip hep beraber köydeki evleri gezerek yağ, kavurma, ekmek, ceviz gibi çeşitli yiyecekler toplarlardı. Daha sonra topladıkları bu yiyecekleri bir yerde oturup hazırlayarak yerlerdi. Böylece yağmurun yağması ümit edilirdi¹⁵⁶.

Yörede yağmurun yağması için yapılan bir diğer pratik ise akrebi öldürerek kuyruğundan bir ağacın dalına asılmasıdır. Ayrıca yörede kurak geçen mevsimlerde, , “yada taşı, yağmur taşı” adını verdikleri bir taş o yörenin tanınmış bir alim veya cami hocası okuyup üflerdi. Kalabalık bir cemaat topluluğu bu taşı alarak bir ziyaretin önüne ya da caminin önüne giderek oraya bırakır ve yağmur yağması için de dua ederlerdi¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Mehmet Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁵⁶ Burhan Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

¹⁵⁷ Mehmet Karaman, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

İKİNCİ BÖLÜM

BASKİL İLÇESİNDEKİ YAYGIN HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

Uzun tarihler boyunca Türkler, İslam'ı kabul etmeden önce, Yahudilik, Zerdüştilik, Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi dinlerle karşılaşmıştır. Türk boylarından, bahsedilen bu dinlerden birini kabul edenler olmuştur. Ancak bu kabul ediş, genele şâmil olmamış; bir boyla veya az bir grupla sınırlı kalmıştır. Çünkü Türkler, İslam'ın dışında, temasa girdikleri dinlerin hiç birisini kendi inanç ve kültürleriyle bağdaştıramamışlardır. İslam'ın dışındaki dinlerin Türkler arasında genel kabul görmemesi, o dinlerin inanç sistemlerinin Türklerin karakterine uygun düşmemesine bağlanmaktadır. Türkler aktiftir, bir “Tanrı”ya inanmaktadır, ahlaki değerlere önem vermektedir ve “Ahiret Hayatı”nı kabul etmektedir. Budizm, Maniheizm, hatta Hristiyanlık gibi dinlerde insanı pasifleştirici esaslar ağırlıktadır¹⁵⁸.

Eski Türklerde ruhların “insan” biçiminde tasavvuru olmadığı için, putlara da rastlanmaz. Türkler gizli kuvvetin bulunduğunu düşündükleri tabiat ârızalarını gördükleri gibi kabul etmişler ve sadece onlara kutsallık atfetmekle yetinmişlerdir¹⁵⁹.

Türklerde Şamanizm adı ile bir din hiçbir dönemde mevcut olmamıştır. Fakat bazı Türk boylarında “Kam” veya “Şaman” ismi verilen kişilerin var olduğu, bunların ruh çağırma, ruhlarla temas kurma sihir ve büyücülük gibi işlerle meşgul olduklarını görürüz¹⁶⁰. Başta Orhun Abideleri olmak üzere, İslam öncesi döneme ait Türklerden kalma yazıtların hemen hemen hepsinde “Tanrı” kelimesi geçmekte ve Tanrı'nın sıfatları açıkça anlatılmaktadır. Buna karşın bu yazılı belgelerde Şamanizm adı ile bir dinden bahsedilmemekte, buna işaret dahi edilmemektedir. Aksine bunlarda Tanrı'nın varlığı, birliği ve diğer sıfatları geniş bir şekilde anlatılmakta, dolayısı ile ilahi bir dine işaret edilmektedir¹⁶¹.

Orta Asya'da devlet kurmuş olan Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Türk boylarının hepsinde Gök Tanrı (Tek Tanrı) inancı dini sistemin merkezini

¹⁵⁸ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 1997, s. 79.

¹⁵⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980, s. 45.

¹⁶⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara 1979, s. 52.

¹⁶¹ Şaban Kuzgun, **Dinler Tarihi Dersleri**, Kayseri 1993, s. 57.

oluşturmuştur. Eski Türklerde Gök Tanrı'ya "Tengri" de derlerdi. Gök Tanrı milli bir Tanrı kabul edilmekle birlikte, o tek, yaratıcı, hayat veren, yardım eden, öldüren, iradesine göre hükmeden, cezalandıran, insanlara yol gösteren ve kendisine kurban sunulan gibi sıfatlara sahiptir. Türkler, hiçbir zaman Tanrı'ya insani vasıflar vermemişler ve Müslüman oluncaya kadar Gök Tanrı'ya inanışlarını devam ettirmişler, hatta İslam'ı kabul ettikten sonra da Allah kelimesi karşılığında Tanrı kelimesini kullanmaya devam etmişlerdir. Bunun yanında eski Türklerde ata ruhlarına saygı gösterilir, ahiret, cennet-cehennem, melek-şeytan, ruhun ölmezliği, kurban haşır ve iyi-kötü ruhların varlığına inanılır¹⁶².

1. DOĞUMLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

1.1. Eski Türk İnancında Doğum

Türklerin ilk dönemlerinde, doğumla ilgili bilgileri oldukça sınırlıdır. Çin kaynaklarında Türklerin kurttan türedikleri ifade edilmektedir¹⁶³. Buna karşılık Türklerin, İslam öncesine ait yazılı materyaller incelendiğinde, onların Tanrı (Tengri) diye bir yaratıcıya inandıkları açıkça görülür. Bu yazılı materyallerde herşeyi yaratan, yaşatan ve öldüren Tanrı olduğu ve Tanrı'nın insanın kaderine hakim olduğu da açıkça belirtilmektedir¹⁶⁴.

Eski Türk inanışlarında, bir tür koruyucu ruh ya da melek olarak bilinen Umay adına ilk defa Gök Tanrı yazıtlarında rastlanır. Kül Tegin yazıtında Bilge Hakan "Babam hakan öldüğü vakit küçük kardeşim Kül Tegin yedi yaşında idi. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim Kül Tegin er-kahraman adını aldı." diyerek anasını çocukları koruyan Umay'a benzetmiştir. Yine bu yazıtlarda Türklere yardım eden bir dişi ruh Umay'ın adını, eski Türklerin çocuklara ad olarak verdikleri de belirtilmektedir¹⁶⁵.

¹⁶² Hikmet Tanyu, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı inancı**, Ankara 1990, s. 33, 48.

¹⁶³ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, Ankara 1993, s. 14-18.

¹⁶⁴ Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 58.

¹⁶⁵ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976, s. 24.

Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ü Lügati't-Türk adlı eserinde Umay'a işaret edilmektedir. Bu eserin belirttiğine göre, Umay kadın doğduktan sonra çıkan sondur ve kadınlar Umay'a saygı gösterirse ve Umay'a tapılırsa onlara oğul verir¹⁶⁶.

Umay kültürün izlerine Yakutlarda da rastlanmaktadır. Yakutların inançlarına göre "Ogo ımta" denilen bir ruh vardır. Bu "ımı" bir kuş şeklinde çocuğun başı üzerinde öter ve bununla çocuğun neslinin bereketli olacağını haber verir. İmı kelimesinin bir başka anlamı ise "koruma silahı, tılsım, muska" demektir. Yakut mitolojisindeki bu "ımı" ruhunun Umay olduğu düşünülmektedir. Yakutlarda Umay'ın yerini "ayısıt" almıştır. Ayısıt; yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine denir. Bunlarda kimi insan ruhlarını ve kadınları kimi de hayvan yavrularını ve dişi hayvanları korurlar. Ayısıtlar dağınık halde bulunan hayat unsurlarını toplayıp birleştirir ve "kut" yaparlar. Bu "kut" denilen nesneyi ana karnındaki çocuğa üflerler. Böylece çocuğa can verirler. Gebe kadınlar daima bu ruhların himayesi altında bulunurlar. Kısır kadınlar çocuk vermesi için ayısıt'a dua ederler. Gebe kadınlar doğum günleri yaklaştığı zaman odalarını ve evlerinin çevresini çok temiz tutmaya çalışırlar. Komşu çocuklarına ve hayvan yavrularına şefkat gösterir ve onları doyururlar¹⁶⁷.

Eski Türk inançlarında önemli bir yer işgal eden "ocak, kapı, eşik" gibi ev iyeleri mensup oldukları evlerin sınırları dahilinde tesir gösterebiliyorlardı. Her insan bulunduğu inanılan "arvak"ların güç ve kudretleri farklı idi. Kezâ, kadının hamileliği süresince onu koruyup gözeten "himayeci ayısıtlar", doğum ve çoğalmayı engelleyen "körmüsler"le sürekli mücadele içindeydiler. Yapılan bu davranıştaki amaç ve inanış, çeşitli nedenlerle doğum yapamayan kadınların, karşı kişinin şahsında ve yuvasında bulunan çoğalma fonksiyonuna sahip himayeci ruhların sevgisini kazanıp, onları kandırmak, şaşırtmak ve yardımlarını sağlamaktır¹⁶⁸.

Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde "yer sahibi"ne yalvarırlar, ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun Tanrı'dan, yer ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlar. Yakutlar Tanrı'dan özellikle erkek çocuk isterken Ayısıt'a dua ettikten sonra ıdık olarak

¹⁶⁶ Kaşgarlı Mahmut, **Divanü Lügat'it Türk I**, (çev. Besim Atalay), Ankara 1988, s. 217.

¹⁶⁷ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 26-27.

¹⁶⁸ Rıfat Araz, a.g.e., s. 93-94.

bir hayvan bağışladıkları görülür¹⁶⁹. Kırgız-Kazaklarda ise kadınlar kısırlıktan kurtulmak için sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu veya su yanında koyun kesip gecelerler¹⁷⁰.

Eski Türk hikaye ve destanlarında da doğum, kısırlık ve çocuk sahibi olma gibi inanç ve pratikler bulunmaktadır. Manas destanında Yakup Han, kısırlığından şikayet ettiği eşinin, “mezarları ziyaret etmediğinden, elmalı yerlere yuvarlanmadığından, kutlu pınarların yanından geçmediğinden” dolayı kızdığından söz ediliyor¹⁷¹. Dede Korkut hikayelerinde de, erkek çocuk sahibi olmak için yerine getirilen bazı inanç ve pratiklerden söz edilmektedir. Bunun için adaklar adanır, açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir ve zamanın veli kişilerinden dualar alınır¹⁷².

Yakutlar ocakta külün kıpırdadığını görürlerse “og kuta oynyûr” (çocuk ruhu oynuyor) derler ve ateşin ailede bir çocuk olacağını haber verdiğine inanırlardı¹⁷³.

Eski Türklerde çocukların ruhlarının Kozmik ağacın dalları ve yapraklarına konmuş olarak semada durduğu tasavvur edilmekteydi. Doğum Türklerde daima toy ve şenliklere vesile olmuş, bu arada kurban uygulamasına da sıklıkla başvurulmuştur. Türklerde çocuk ve doğumla ilgili olarak ad koyma ve ilk av da önemli toylara imkân sağlamaktadır. Kurban bu vesile ile kendini göstermektedir¹⁷⁴.

Eski Türk inançlarında her fırsatta insanın varlığına zarar veren kötü ruhların varlığına inanılmaktadır. Altay boylarında ve Kırgızlarda doğum sırasında kadın çok ızdırap çekmeğe başlarsa al bastı yahut al karısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğu söylenir. Bu kötü ruhu korkutmak için erkekler toplanır, bağırır ve havaya ateş etmeye başlarlar. Bu gürültü kadın doğurmaya ve baygınlığı geçinceye kadar devam eder¹⁷⁵.

Eski Türklerde doğumun kolay olması için yapılan bazı pratiklerde mevcuttur. Doğum günü yaklaşınca erkek ormana gidip bir kayın ağacı kesip, bundan bir buçuk arşın uzunluğunda üç kazık hazırlar. Bunlar tek bir kayın ağacından alınır. Kiler, ev

¹⁶⁹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 2000, s. 167.

¹⁷⁰ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 168.

¹⁷¹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 168.

¹⁷² Zeki Ö. Defne, **Dede Korkut**, Ankara 1988, s. 62.

¹⁷³ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta 2002, s. 114.

¹⁷⁴ Ünver Günay, Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, İstanbul 1998, s. 82.

¹⁷⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 169.

sandıkları hep açık bırakılır. Ayrıca Yakutlarda ateşe yağ atma, çocuk doğduğu an yağlı bir ekmek yeme, hayvan kurban etmek ve kurbanın kemiklerini bir kaba doldurup götürüp ormanda ağaca asma gibi inanç ve pratiklerde mevcuttu¹⁷⁶. Yakutlarda çocuk dünyaya geldiğinde baba orada bulunanlara ziyafet verir. Birkaç gün sonra toylar (eğlenceler) düzenlenir. Ziyafetten sonra ebe yahut çocuğun babası ihtiyarlardan birine müracaat ederek çocuğa isim vermesini ister. Bu kişilerden biri çocuğa ad verir. Çocuğa doğum yaptıran ebe misafirlerden çocuk için “diş” (hediye) ister. Oradaki misafirler ise hediyelerini beşiğe asarlar¹⁷⁷. Eski Türklerde çocuğu olup yaşamayan aileler bazı tedbirler alırdı. Bu tedbirler; çocuğun kazan altına konulması, çocuğun bir komşuya geçici bir süre satılması ve çocuğa Dursun, Yaşar ve Ölmezbay gibi isimlerin verilmesidir. Çocuğu yaşamayan Başkurtlar da çocuğun yaşaması için çocuk doğduğunda ebe çocuğu eline alıp dışarı çıkar, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuk babasının evinden seslenir: “Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?” der. Pazarlık başlar. Çocuk için kendi ağırlığında demir verip satın alırlar. Çocuğa da Demir, Satıpdı, Satılmış gibi isimler verirler¹⁷⁸.

Eski Türklerde çocuğa isim verilirken doğduğu zaman ve bazı hadiseler göz önünde bulundurulur. Oğuz destanında Oğuz başarılı olan erlerine “Kangaluğ, Kıpçak, Karluk, Kalaç” gibi adlar verirdi¹⁷⁹. Yine düşman baskısının püskürtüldüğü gün doğanlara “Yağıbasan”, aş töreni yapıldığı gün doğanlara “Aşbergen”, sayılı bir misafir geldiği gün doğanlara “Konakkeldi” isimleri verilir. Bazı çocuklara doğduğu yerlerin adı olan “Uralbey, Sırgeldi, İdilbay” vb. isimler de verildi¹⁸⁰.

1.2. Doğumla İlgili Halk İnanışlarındaki Eski Türk İnancının İzleri

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde yaptığımız araştırmalarda yöredeki doğumla ilgili halk inanışlarında Eski Türklerdeki doğumla ilgili halk inanışlarının birçok izlerini görmek mümkündür. Farklı isimlerle karşımıza çıkan fakat mahiyetleri bakımından birbirinin hemen hemen aynısı olan bazı tabiatüstü güçlerin varlığına ve onların hamile kadınları koruduğuna inanılmaktadır.

¹⁷⁶ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 168.

¹⁷⁷ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 173.

¹⁷⁸ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 174.

¹⁷⁹ Rıfat Araz, a.g.e., s. 109.

¹⁸⁰ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 175.

Eski Türklerde çocuğu olmayan kadınların müracaat ettikleri yöntemde, Manas Destanında Yakup Han'ın eşinin kısırlığını şikayet ederek mezarları ziyaret etmediği, elmalı yerlerde yuvarlanmadığı ve kutlu pınarlardan geçmediği şeklindeki sözleri Baskil ilçesinde çocuğu olmayan kadınları müracaat ettikleri yöntemler birbirine uymaktadır. Baskil ilçesinde de çocuğu olmayan kadınlar çevrede bulunan ziyaretlere gitmekte ve buralarda çocuklarının olması için dilek ve duada bulunurlar. Yine eski Türklerden Kırgız ve Kazak kadınlarının çocuk sahibi olmak için sahrada tek başına biten bir ağaç, bir pınar veya su yanında koyun kurbanı kesip gecelediklerine şahit olmaktadır. Baskil yöresinde de çocuğu olmayan kadınlar ziyaretlere gitmekte ve çocukları olduğunda da kurban kesmektedirler.

Eski Türk inançlarında her fırsatta insanın varlığına zarar veren “al karısı, al bastı” gibi kötü ruhların varlığına inanılmaktaydı. Altay boylarında ve Kırgızlar da kadın doğum sırasında çok acı çekerse al bastı adı verilen kötü ruhların loğusaya musallat olduğu söylenir ve bu kötü ruhların gitmesi için erkekler toplanıp bağırıp, havaya ateş açmaları şeklindeki pratikler Baskil ilçesinde de kısmen görülmektedir. Baskil ilçesinde doğum yapan kadın albasması veya kırk basması gibi kötü ruhlardan korumak için kırkı çıkıncaya kadar dışarı çıkmaz ve çocuğu da bu kötü ruhlardan korumak için beşiğine ekmek, haneyli, Kur'an-ı Kerim ve çeşitli dualar bırakılır.

Eski Türklerden Yakutlar doğumun kolay olması için doğum sırasında kiler ve ev sandıklarının açık bırakılması ile Baskil'deki kadının saç örgülerinin çözdürülmesi, kocasının ayakkabısından su içilmesi ve sırtının sıvazlanması gibi pratiklerde mantık aynıdır.

Eski Türklerde çocuğu olup yaşamayan ailelerde doğan çocukların kazan altına konulması, çocuğun bir komşuya geçici bir süreyle satılması ve çocuğa Dursun, Yaşar ve Ölmezbay gibi isimlerin verilmesi şeklindeki pratikler Baskil yöresinde de görülür. Baskil yöresinde çocuğu olup ölen aileler çocuklarına Yaşar, Dursun gibi isimleri vermekte ve erkek çocuğu olup ölen aileler ise bu çocuklarının saçlarını belli bir süre kesmeyip uzun tutmaları şeklinde uygulamalarla örtüşmektedir.

Yakutlarda çocuk doğduktan sonra babanın oradakilere ziyafet çekip birkaç gün toy düzenler. Ayrıca doğan çocuğa getirilen hediyelerin beşiğe asılması şeklindeki uygulamalar Baskil yöresinde de rastlanmaktadır. Baskil yöresinde de doğumu

yaptıranlar, anneye ve baba uzaktaysa müjdeyi babaya iletene bazı hediyeler verilir. Yine doğumdan birkaç gün sonra yakınları çocuk görmesine bazı hediyeler getirirler ve getirilen hediye beşiğin yanına veya iç kısmına bırakırlar.

Eski Türklerde çocuğa isim verilirken çocuğun doğduğu zaman ve bazı hadiseler göz önünde bulundurulur. Düşman baskısının püskürtüldüğü gün doğanlara Yağıbasan isminin, Oğuzlarda başarılı olan erlere Kıpçak, Karluk gibi isimlerin verilmesinde göz önüne alınan bazı olaylar Baskil ilçesinde de görülür. Baskil ilçesinde de belirli gün ve gecelerde doğanlara Kadir, Cuma, Ramazan isimlerinin, sela vaktinde doğanlara Selami, Saliha gibi isimlerin verilmesindeki benzeri uygulamalar paralellik gösterir.

2. EVLENME İLE İLGİLİ HALK İNANISLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

2.1. Eski Türk İnancında Evlenme

Bütün toplumlarda olduğu gibi eski Türklerde de ilk sosyal birlik olan aile toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Türklerde evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanması aileye verilen önemin en basit göstergesidir. Türklerde ailenin sembolü “ev”, evin sembolü “ocak”tır. Ataerkil aile yapısına sahip olan Türklerin, dünyanın dört bir yanına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına çok önem vermelerinden kaynaklanmaktadır. Eski Türk ailesi geniş aileden ziyade küçük aile tipinde kurulu olup, sultaya değil velayete dayanan baba hukuku geçerlidir¹⁸¹.

Eski Türklerde evlenmek kız kaçırma yoluyla olmuştur. Nitekim Yakutlarda ve Altay Türklerinde son zamanlara kadar evlenme ancak kız kaçırmak ile “meşru izdivaç” sayılmıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde kız kaçırma yoluyla evlenmenin yerini dünürçülük usulüyle evlenme almıştır. Türk boylarında uygulanan exagami yarasında kız istemek için muayyen sözler vardır. Altay Türkleri arasında “dokuz nesil önce aramızda savaş vardı; şimdi biz barış yapmaya geldik” sözü söylenirdi. Bu, eski çağlarda kızın yağma edilerek kaçırıldığını şimdi ise barış ile gelin istendiğini ortaya koymaktadır¹⁸². Eski Türklerde dünürçülük yoluyla evlenmenin yanında kız tarafından, kızın kendi rızasını belirten bir nişan alma adeti de mevcuttur. Yakutlarda nişanlanma, delikanlı tarafından kızın açık başına bir elbise atmak suretiyle olurdu. Konuyla ilgili

¹⁸¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 216.

¹⁸² Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, s. 344-345.

başka bir ibare ise; evlenmek isteyen Türkler kızın açık başına mendil korlardı. Kız mendili kabul ederse rızalık nişanı gerçekleşirdi, şeklindedir. Altay Türkleri arasında delikanlı kaçırmak için sözleştiği kızıdan nişan olarak bir mendil alırdı. Böylelikle nişan geleneği eski Türkler zamanında evliliğe meşruluk veren bir uygulama olarak evlilik merasimlerine girmiştir¹⁸³.

Eski Türklerde “exogami yasası”na göre evlenme en az yedi göbek dışarıdan yapılır, düğünlere savaşa gider gibi gidilip yağmalar düzenlenir, kapılar basılıp kız kaçırılırdı¹⁸⁴.

Eski Türk düğünlerinde en önemli unsur saç ve kurban uygulamasıdır. Saçı her devirde toplumun ürettiği en önemli ürünlerden olurdu. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti, çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyvalar saç olarak kullanılmıştır. Saçı yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır¹⁸⁵.

Eski Türklerde gelin için bir takım şeyler tabu sayılırdı. Kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek, büyük baba çadırının ocağından yukarıya geçmek, belli bir zaman içinde kayın baba ve kayın biraderleriyle hatta ihtiyar kadınlarla bile konuşmak yasaktır¹⁸⁶.

Eski Türklerde düğün törenlerinde bir boydan diğer boya gelin gidecek olan kızlar için ayrılık türküleri söylenir. Başkurt kızları düğünün son günü yani kızın gelin gideceği günü matem gününe çevirirler. Yanık bir şekilde toplu halde hep bir ağızdan türkü söylerler. Buna “sindev” denilirdi¹⁸⁷.

Başkurt düğünlerinde “yaraş gazanı” denilen bir adet vardır. Buna göre, kalın malı tamamıyla ödendikten sonra kızın ailesince güvey tarafından gelenlere ziyafet vermek gerekirdi. Yaraş gazanı Başkurtlarda “barış kazanı” manasına gelir¹⁸⁸.

¹⁸³ Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 348-349.

¹⁸⁴ Rifat Araz, a.g.e., s. 114.

¹⁸⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 167.

¹⁸⁶ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 167.

¹⁸⁷ Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 343.

¹⁸⁸ Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 347.

Eski Türk düğünlerinde “kına yakma” pratiği de görülmektedir. Eski Türklerde kına yakmak adak edilmiş olanı göstermek amaç ve inancı ile yapıldı. Bu eski Türklerde gelinin damada kurban ve adak olduğunun temsili bir uygulamasıdır¹⁸⁹.

2.2. Evlenme İle İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İnancının İzleri

Baskil yöresinde evlenme, genellikle dünürçülük yöntemiyle yapılır. Bu uygulama eski Türklerdeki kız kaçırma yönteminin zamanla terk edilip, evlenmenin dünürçülük yöntemiyle yapılmasının bir yansımasıdır. Bununla birlikte çok az da olsa kız kaçırma yöntemiyle evlenmeye de rastlanılmaktadır. Gençlerin birbirlerini isteyip ailelerinin karşı çıktığı durumlarda kız kaçırma olayları gerçekleşebilmektedir.

Baskil ilçesinde evliliğe ilk adım kız istemeye başlar. Daha önce görülüp beğenilen bir kız veya damat adayı beğendiği bir kızı annesine söylemesiyle, aile bireyleri de çevrede sözü geçen birisini yanlarına alarak kız istemeye giderler. Türk boylarında uygulanan exogami yarasında kız isteme uygulamasının olduğu görülür. Altay Türklerinin kız isterken dokuz nesil önce aramızda savaş vardı; şimdi barış yapmaya geldik şeklindeki sözleri de bunu gösterir.

Eski Türk adetlerinde görülen nişanlanma uygulamasının bir sonucu olarak evlilik merasimine giren nişan geleneği Baskil yöresinde de uygulanmaktadır. Yakutlarda erkeğin kızın başına bir elbise atması, evlenmek isteyen Türklerin kızların başına mendil koymaları ve kızın da mendili kabulüyle rızalık nişanının yapılması, Altay Türkleri arasında delikanlı kaçırmak için sözleştiği kızdan nişan olarak bir mendil alması şeklindeki uygulamalar, Baskil ilçesindeki erkek tarafının nişanlılık almasına, evlenen çiftlere nişan yüzükleri alınmasına bir bakıma benzemektedir.

Baskil ilçesinde gelin olacak kızlara düzenlenen kına gecesinde ellerine kına yakılması, eski Türklerde adak edilmiş olanı göstermek amaç ve inancı ile kına yakılmasına benzemekte gelinin de kocası için adanmış olduğunu göstermektedir. Baskil yöresinde kına gecesinde gelini ağlatmak için söylenen ağıtlar, eski Türklerde düğün törenlerinde bir boydan diğer bir boyya gelin giden kıza ayrılık türküleri

¹⁸⁹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnancının İzleri**, Ankara 1990, s. 91.

söylenmesi ve Başkurt kızlarının düğünün son gününü matem gününe çevirmelerini hatırlatmaktadır.

Eski Türklerde gelinin kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemesi, belli bir süre kayın baba, kayınbiraderleri ve hatta ihtiyar kadınlarla konuşmasının yasaklığı Baskil yöresindeki gelinler için de bu adetin hala yaşıyor olması, bu uygulamanın eski Türklerden beri devam ettiğinin bir göstergesidir.

Eski Türk düğünlerinde olduğu gibi gelin alma törenleri “saçı ve kurban” uygulamalarına vesile teşkil etmiştir. Kurban gelin oğlan evine geldiği zaman kesilirdi. Aile fertlerinden biri de bolluk ve bereket getirmesi amacıyla gelin arabasının üzerine demir para, arpa ve şeker atarlar. Eski Türklerdeki saç uygulaması da Baskil yöresinde kendini göstermektedir.

3. ÖLÜMLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

3.1. Eski Türk İnancında Ölüm

Eski Türklerde ölüm, ruhun bedeni kesin olarak terketmesi şeklinde görülmektedir. Türklerde can ve ruh kavramları “tin” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Eski Türklerle göre ruh, bedeni yalnızca ölüm anında değil uykuda ve hastalık anında da terk edebilmektedir. Ölümle bedeni terk eden ruh bazen başıboş olarak dolaşır. Eski Türklerden Altaylılar bu tür ruhlara “üzüt”, Yakutlar “üöz”, Kazan Türkleri ise “ürek” adını vermişlerdir. Eski Türklerde ölüm olayı normal bir hadise olarak karşılanmayıp kötü ruhların etkisine bağlanmıştır¹⁹⁰. Altay Türklerine göre, yeraltı dünyasının hakimi olan Erlik, yeryüzüne gönderdiği Aldaçı’lar vasıtasıyla, insan ruhunu yakalatarak hayatına son verirdi. Yakutlarda ölümü insan ruhunu kötü ruhların kopması olarak açıklardı. Tasavvurlara göre, ölümü meydana getiren ruhlar ya ailenin ölmüş fertlerine ya da yabancı ölümlere ait ruhlardır. Ölüm halinde ruhun bir kuş şeklinde uçup gittiği de tasavvurlar arasındadır. Bunun yansımaları Orhun Kitabeleri’nde de görülmektedir¹⁹¹.

Altaylılara göre insanın ölümüne iki şey sebep olmaktadır. Bunlardan biri Erlik Han’ın aç gözlülüğü diğeri ise Erlik ile Ülgen’in beraber verdikleri ölüm hükmüdür. Erlik’in aç gözlülüğü yüzünden gelen ölüm normal değildir. Erlik’e kesilen kurbanla

¹⁹⁰ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 176-177.

¹⁹¹ Ünver Günay, Harun Güngör, a.g.e., s. 84-93.

vakitsiz gelen bu ölümden kurtulmak mümkün olmaktadır. Ancak Erlik ve Ülgen'in birlikte verdikleri ölüm hükmünden kurtulmak mümkün değildir¹⁹². Eski Türklerde ölüm olayı kötü ruhların etkisine bağlanmış, daha sonra bu inanç, yabancı dinlerin etkisiyle ölüm meleği inancına doğru bir gelişme göstermiştir. Kaynaklar, Kırgızların ölüm meleğinin altı yüzünün bulunduğunu ve onun soğuk yüzünden çekindiklerini bildirmektedir. Tatarlar ise onun kılıcından söz etmektedirler. Eski Türklerde can çekiştiren hastanın ölüm meleğini fark ettiğinde ağzının açık kaldığı ve ölüm halinde ise ruhun bir kuş şeklinde uçarak bedeni terk ettiği çok eskiden beri mevcut olan bir inançtı. Orhun Kitabeleri'nde Bilge Kağan ve Kültigin için "uçtu" ibaresi yer almaktadır. Kağan ve beylerin ölümleri halinde ruhlarının bir kuş gibi uçarak göğe Tanrı'nın yanına gittiğine inanılırdı. Bu nedenle uçmak kelimesi, İslami dönemde Türkler tarafından cennet anlamında kullanılmıştır. Bu da Türklerde çok eski tarihlerden itibaren ahiret inancının varlığını gösterir. Hunlar, Oğuzlar, Göktürkler ve Kıpçaklarda görülen ölüyü atlar ve silahlarla birlikte gömme adeti, bu atlara binerek cennete gideceği inancından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan eski Türk dininde göklere çıkan iyi ruhların dünyadaki akrabaları için, Tanrı huzurunda şefaatte bulunmaları ve yer altına giden kötü ruhların, insanlara kötülük yapabileceği inancı mevcuttur. Ahiret inancına bağlı olarak eski Türkler "tamu" kelimesini kullanmıştır. Eski Türklerde cennet ve cehennem inancının bulunması insanın hesaba çekileceğini göstermektedir. Eski Türklerin ölümlerini yıkayıp "eşük" adı verilen bir kefene sardıklarını, tabuta koyduklarını, tabutun iç ve dış olmak üzere iki kısım olduğunu, tabuta altın ve gümüş bezle örttüklerini bir araba ile mezara götürdüklerini görmekteyiz. Defin merasimine ölen kişinin itibarına göre insanlar katılmaktadır¹⁹³.

Türklerde ölen kişi için duyulan acı çeşitli şekillerde bazı ayin ve törenlerle ifade edilir. Hunlar, adetleri gereği saçlarını keserlerdi. Kahramanlar için yüzlerini yaralayarak, kan akıtırılar, böylece kanlı gözyaşı dökmüş olurlardı. Orhun Abidelerinde "Bunca millet saçın kulağın kesti" ifadesi Göktürklerde de aynı adetin olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu yuğ törenlerini "yuğcı" ve "sığırıcı" adı verilen kişilerin ağlayıcılık görevi yaptıkları belirtilir. Bütün bunlar ondan ayrılmanın verdiği ızdırabı ölene anlatmak, onu buna inandırmak, ondan gelebilecek kötülüklere karşı korunmak

¹⁹² Murat Uraz, **Türk Mitolojisi**, İstanbul 1992, s. 224.

¹⁹³ Ünver Günay, Harun Güngör, a.g.e., s. 84-93.

inancıyla yapılır¹⁹⁴. Çin kaynaklarına göre Türk uluslarında aşağı yukarı aynı dönemlerde muhtelif gömme adetleri mevcuttur. Bunlar yakma, ağaca asma ve toprağa gömme şeklindedir¹⁹⁵.

Eski Türklerde ölünün gömülecek olduğu mezar yeri çok önemlidir. Hazarlar ve Oğuzlarda ölümlere nehir yatağına gömme adeti vardı. Bunun için yönü değiştirilen ırmak yatağında, dayanıklı malzemelerle bir mezar hazırlanır ve ölü buraya gömüldükten sonra, sular eski yatağına çevrilirdi¹⁹⁶. Türklerde mezar gizleme adeti de bulunmamaktadır. Türkler önemli şahsiyetlerin kabirlerini yapmış, üstlerine bark (bina) inşa etmiş, barkın iç duvarlarına da ölünün hayatta iken katıldığı savaflara ait sahneleri resmetmişlerdir. Yine kabrin veya mezarın etrafına taşlar yığılmış, balballar dikilmiştir. Normal şahsiyetlerin mezarlarını ise belli olması için tümsek biçimi vermişlerdir¹⁹⁷.

Eski Türklerde cenaze törenlerindeki önemli unsurlardan biri de ölünün hatırasına “aş verme” dir. Divan-ı Lügati’t Türk’te “yog, yogla, yog basan” kelimeleriyle ifade edilen bu ölü aş vermeyi Türkler bir vazife saymıştır. Önce “Aş”ın tamamı, yahut bir kısmı doğrudan ölünün mezarına dökülür. Kalan yemek ise cenazeye katılan misafirlere özellikle de fakirlere verilir. Bu ziyafet törenleri için yüzlerce hayvan kesilir. Oğuzlarda ölünün gömülmesinden sonra, onun hayvanlarından iki yüz kadarının kurban olarak kesildiğini, etlerinin yendiğini, başlarının, ayaklarının, derilerinin ve kuyruklarının ayrılıp kesilmiş ağaçlar üzerine, kabrin başına asıldığını haber vermektedir¹⁹⁸.

Eski Türk inançlarında cenaze defnini müteakip mezar başlarına kayın ağaçları dikilir ve buralarda zamanla büyük bir orman oluşurdu¹⁹⁹.

3.2. Ölümle İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İnancının İzleri

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde ölümle ilgili inançların çoğunu dini uygulamalar oluşturmakla beraber eski Türk inançlarına ait uygulamalarda görülmektedir. Tatarlar ölüm meleğinin kılıcından bahsetmekte, ölüm anında hastaların ölüm meleğini farketmediğinden ağzının açık kaldığı düşünülmektedir. Yine ölüm

¹⁹⁴ Günay tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 92-93.

¹⁹⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 180.

¹⁹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 119.

¹⁹⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, s. 53-54.

¹⁹⁸ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 93.

¹⁹⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, s. 94.

meleğinin yüzünün soğukluğundan bahsedilip, hastanın bu melekke göz göze geldiği ve bunun da hastanın yüz hatlarından anlaşıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca insanların ölüm anındaki durumlarından, ölümden sonraki hayatları hakkında bilgi edinildiğine de inanılmaktadır. Eski Türklerdeki bu inanış ve uygulamalar Baskil yöresindeki inanış ve uygulamalar ile benzerlik arz etmektedir.

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde cenazenin bir süre bekletilmesi gerekiyorsa karnının şişmemesi için karnının üzerine bıçak, makas gibi ağır bir cisim bırakılır. Ölüm ve mezarla ilgili bu inanç esasında demirin Türkler tarafından kutsal kabul edilmesinin ve koruyucu bir ruha sahip olmasının belirtisidir.

Eski Türklerde görülen ölüyü yıkama, kefenleme, tabuta koyma ve tabutun üzerine bir bezle örtme, toprağa gömme adeti Baskil yöresinde de görülen bir uygulamadır. Baskil yöresinde de cenaze yıkanır, kefenlenir, tabuta konur ve tabutun üzerine bir halı veya kilim bırakılır. Ayrıca ölen kişi bayansa tabutun üzerine eşarp, tülbent, namaz örtüsü gibi bir örtü bırakılır.

Eski Türklerde mezar gizlenmeyip, bazı mezarlar süslenerek gösterişli, bazıları ise mezar olduğu belli olması için üstü biraz tümsekleştirilmiştir. Baskil ve çevresinde de mezarlar gizlenmeyip, cenazeler genellikle köy mezarlığına defnedilir. Ayrıca mezarlar üstü tümsekleştirilerek ayak ve baş kısmında ölen kişi hakkında bilgilerin yer aldığı iki mezar taşı yer alır.

Eski Türklerde önemli şahsiyetlerin mezarlarına önem verilip, özel işaretler konup bark (bina) inşa etmeler ve bu barkların iç duvarlarına ölünün hayatta iken katıldığı savaşıra ait önemli sahneleri resmetmeleri Baskil yöresinde de görülmektedir. Baskil yöresinde de önemli şahsiyetlerin mezarları türbe ve yatır olarak yapıp ziyaret edilmektedir.

Eski Türk inançlarına benzer diğerk bir uygulama ise ölenin ardından üzüntüyü dışa vurmaktır. Eski Türklerde ölen kişinin ardından ağıt yakma olayı Baskil yöresinde de görülmektedir. Eski Türklerin ölenin arkasından bağırarak, saçını başını yolarak ve elbiselerini yırtarak ağıt yakma olayı Baskil yöresinde çok nadir olup, olanlar ise genellikle genç yaşta ölenlerin cenazesinde görülür.

Eski Türklerde görülen yog aşu uygulaması Baskil yöresinde de kendini göstermektedir. Baskil yöresinde cenazenin defin işlemleri bitince cenazeye katılan

herkese yemek verilir. Ayrıca ölenin ailesi tarafından ölümün 40. ve 52. gecelerinde de çevredeki halka yemek verilir ve mevlit okutturulur.

Eski Türklerde göklere çıkan iyi ruhların dünyadaki akrabaları için Tanrı huzurunda şefaatte bulunmaları inancı; Baskil’de de kişi öldükten sonra Peygamberlerin, Allah’ın veli kullarının Allah katında şfaat edeceği şeklinde kendini göstermektedir.

Eski Türklerde cenazenin defninden sonra baş ucuna kayın ağacı dikilmesi ve zamanla bunların ormana dönüşmesi uygulaması Baskil mezarlarında da görülür. Genellikle çam ağacı dikilen yöredeki bu mezarlıklarda bu ağaçların ölüye serinlik ve ferahlık vereceği inancı hakimdir.

4. ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

4.1. Eski Türk İnancında Ziyaret

Ziyaret, ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Bizim araştırma konumuzun alanı içindeki ziyaret fenomeni ise, Allah’ın işaret, alamet, tezahür ve delillerini doğrudan, kutsal ve ilahi kudretle ilişki kurma çabası içinde olan insanın bu amaçla kutsallık atfedilen mezar, türbe, taş, kaya, ağaç vb. mekanları ziyaret etmesini ifade eder²⁰⁰.

Türklerde yaygın kutsallıklar olarak iduk yer-sub’lardan bahsedilmekte ve her dağın, kutlu pınarın, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (ruhları) yani sahipleri bulunduğu ve bunlara kurbanların sunulduğu belirtilir. Çünkü bu mukaddes yer-su ruhları Gök Türklerin mukadderatını idare ederdi. Vatının korunmasında yer-su ruhlarının rolü, Tonyukuk yazıtında; Gök Türk vatanına saldıran düşmanlar, Tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basıldıkları şeklinde ifade edilir²⁰¹.

Eski Türklerde yer-su ruhlarının önemli temsilcilerinden biri dağdır. Çin kaynaklarında Türk kavimlerinin Gök Tanrıya yüksek dağlarda kurban sundukları ifade etmektedir. Türkler böylece kendilerini Tanrıya daha yakın hissederler. Ayrıca eski

²⁰⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İskender Oymak, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002, s. 13-14.

²⁰¹ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 31.

Türkler dağların Tanrı makamı olduğuna inanmakta ve her boyunda kendine ait bir iduk dağı mevcuttu²⁰².

Eski Türklerde ormanlar kült sayıldığı için bazı ağaçlara özel saygı gösterilirdi. Bunlardan çok saygı gösterilenlerden bir kayın ağacıydı. Yakutlar ise “Kara çam” ağacını kutsal saymaktaydı. Çocuğu olmayan Yakut kadını, kara çam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederdi²⁰³. Yine Kırgızlarda ataların mezarları İslamlaştırılmış ve evliya türbeleri olmuştur²⁰⁴.

Eski Türklerde yine yer-su ruhlarının önemli bir temsilcisi de kutsal ırmaklardır. Türkler bu ırmakları kutsal sayıp saygı gösterirlerdi. Cengiz Han’ın Kereyit Hükümdarı Ong-Han’a mağlup olmasından sonra, “Balcuna” adlı nehre sığındığı ve bu nehirden su içerek, arkadaşları ile birlikte ne şekilde yemin ettikleri, tarihin önemli olaylarından. Bu sebepten dolayı “Bakuna” nehri şimdi bile mukaddes sayılan ve üzerinde mabetler yapılan bir yerdir²⁰⁵.

4.2. Ziyaret İle İlgili Halk İnanışlarındaki Eski Türk İnancının İzleri

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde eski Türklerde kutsal sayılan türbe, yadır, mezar, ağaç, su, taş vb. fenomenler bulunmaktadır. Kutsal olduğuna inanılan bu yerlere ait efsane ve hikayeler de benzerlik vardır.

Türklerde yaygın kutsallıklar olarak iduk yer-sub’lardan bahsedilmekte ve her dağın, kutlu pınarın, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri yani sahipleri bulunduğu ve bunlara kurbanların sunulduğu belirtilir. Baskil yöresinde de evliya türbelerini ziyaret eden insanlar adadığı kurbanı burada kesip yöre halkına dağıtmaktadır.

Eski Türklerde ormanlar kült sayıldığı için bazı ağaçlara özel saygı gösterilirdi. Yakutlar “kara çam” ağacını kutsal saymakta, çocuğu olmayan Yakut kadını, karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederdi. Eski Türklerde bu ağaca saygı göstermektedir. Bu inanç Baskil’de de kısmen görülmektedir. Baskil’de türbelerin yanında ağaçlar bulunmakta, ziyaretlere gelen insanlar bu ağaçlara bez bağlayarak dilekte bulunmaktadır. Yine Baskil yöresinde de çocuğu olmayan

²⁰² Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 30-33..

²⁰³ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 38-39.

²⁰⁴ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 167-168.

²⁰⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 306.

kadınlar ziyarete gidip dua etmekte ve adak adamaktadır. Eğer daha sonra çocukları olursa türbeye gelip adaklarını yerine getirirler.

5. YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDA ESKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

5.1. Eski Türklerde Yağmur Duası

Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın olan bir inanca göre, büyük Türk Tanrısı, Türk kavimlerine “yada” veya “cada, yat” adı verilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Türkler bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı²⁰⁶.

Türklerde yağmur yağdırmak için yapılan bir diğer tören ise yağmur duasına çıkmaktadır. Çuvaş Türklerinde yağmur duasına çıkılmakta ve daha sonra yağmur duasına çıkan çocukların un, darı, tereyağı ve yumurta toplayıp daha sonra pişirip yedikleri bilinmektedir²⁰⁷.

Kırgızların Manas destanında Çin seferi rivayetinde Almanbet adlı kahramanı yağmur yağdırmak için bulutları efsunladığı zikredilir²⁰⁸.

Ural dağlarının doğusunda yaşayan Ulu Katay, Salcıvıt, Barın-Tabın Başkurtlarında yağmur tılsımı olarak birini suya atmak, birbirine su serpmek adeti vardır. Yağmur duası namazı kılındıktan sonra imamı yakalayıp suya atarlar, birbiri üzerine kova ile su dökerlerdi²⁰⁹.

2. Yağmur Duası İle İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İnancının İzleri

Yağmurun yağmadığı kurak geçen mevsimlerde Baskil yöresinde de halk yağmur duasına çıkardı. Eski Türklerde belirli zamanlarda verilen yemek, insanları

²⁰⁶ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 160.

²⁰⁷ Yaşar Kalafat, *ag.e.*, s. 114.

²⁰⁸ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 164.

²⁰⁹ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 164-165.

doğurma olayı ile yine Baskil yöresinde yağmur duasına katılan herkesin doyurulması inanç ve pratiğı birbiri ile aynı amacı taşımaktadır.

Eski Türk inancında su, taş ve ata ruhları kutsal sayılıyordu. Baskil yöresinde yağmur duasına çıkmadan önce yetmişbin taş toplanması, okunması ve bunların suya atılması ile suyla ve taşla yağmur yağdırma inancı mevcuttur.

Baskil ilçesi ve köylerinde kurak geçen aylarda yağmur yağması için “yağmur gelinin giydirilmesi” adında bir pratik yapılır. Kurak geçen bu mevsimde köyün gençleri ve çocukları bir kişiye bayan elbisesi giydirip hep beraber köydeki evleri dolaşarak un, kavurma, ekmek, ceviz gibi çeşitli yiyecekler toplayıp, hazırlayarak yerlerdi. Benzer bir inanış eski Türklerde de mevcuttur. Çuvaş Türkleri yağmur duasına çıkmakta, daha sonra yağmur duasına çıkan çocuklar un, darı, tereyağı ve yumurta toplayıp pişirip yedikleri bilinmektedir.

Eski Türklerde “yada” adı verilen ve yağmur yağdırdığına inanılan bir taş vardır. Benzer bir uygulama Baskil’de de görülen Baskil’de de yağmur taşı adını verdikleri bir taşı yörede bir hocaya okutup, bu taşı bir ziyarete veya caminin önüne getirerek oraya bırakıp yağmur yağması için dua ederlerdi.

BEREKET, UĞUR VE UĞURSUZLUKLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARINDAKİ TÜRK İNANCININ İZLERİ

1. Eski Türklerde Bereket, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Halk İnanışları

Eski Türk toplumunda ata ruhları ile birlikte göğün muhtelif katlarında bulunan koruyucu ve kurtarıcı iyelere, yer-sulara ve yeraltı katlarında bulunduğu inanılan şerir ruhlara, belli belirsiz zamanlarda onların rızasını kazanarak yardımlarını sağlamak veya kişiliklerinden ortaya çıkan birtakım kötülüklerinin önüne geçmek amaç ve inancı ile kendilerine kanlı veya kansız kurban sunulurdu²¹⁰.

Türk toplumlarında kansız kurbanlardan biri olan “saçı” toplumun kendi emeğıyle kazandığı, kıymetli ve kutsal saydığı ürünlerden seçilmekteydi. Dolayısıyla göçebe kavimlerde süt, kırmız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday; tüccar kavimlerden para vs. saçısı sayılmaktaydı²¹¹.

²¹⁰ Rıfat Araz, a.g.e., s. 142.

²¹¹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 100.

Türkler ateşe saygı göstermiş ve insanı kötülüklerden koruyan özelliği bulunduğuna inanmıştır. Ateşin alevinden çeşitli anlamlar çıkarılmıştır. Ateşin alevinin yeşilimsi olması yağmur yağmasına, mahsulün iyi ve bereketli olmasına, alevin kırmızı renkli olması savaşa; sarı renkli olması salgın hastalığa; siyah renkli olması hakanın ölümüne veya uzak yolculuğa işaret etmektedir²¹².

Eski Türk inancında “gök” kelimesi “geniş, ulu, yüce ve mavi” anlamlarına gelen manevi bir kavramdır²¹³. Bu nedenle mavi nazar boncuğu Türklerde önemli bir inanış olarak nazardan korunmak için atların boynuna takıldığı kaynaklarda belirtilmektedir²¹⁴.

Eski Türklerin yaratılış efsanelerinde taş ve kaya, kişiyi kurtaran, koruyan, kuvvet ve kudrete sahip bir fonksiyona sahiptir²¹⁵. Bereket getirmesi için buğday başaklarından bir demet oluşturup evin uygun bir duvarına asılması pratiğine eski Türklerde rastlanır. Altay Türkleri bazı odalarda ata ruhlarını diğer bir ifadeyle “arun körmüsleri” tasvir eden “tös”lerin üzerine buğday ve arpa demetleri korlardı. Bu adı geçen “tös”ler için bir nevi kansız kurbandı²¹⁶.

Eski Türklerde Tanrı’dan gelen bela, kötü kişilerin yaptıkları sihir, büyü nazar gibi usullerle ortaya çıkan hastalıkları teşhis eden ve bunlara müracaat eden hastaların şifa bulacağına inanılan ocaklar mevcuttur²¹⁷.

Eski Türklerde ocak, ailenin direğidir ve “tabu” anlayışı ile korunmaktadır. Ocak, kutsaldır; ocağı söndürmek ve küllerini dağıtmak ırkın yok olmasının sebebidir. Bugün de Türkler arasında en kötü beddua “ocağın sönsün”dür²¹⁸. Ayrıca Türk toplumunda eşik de kutsal kabul edilmiştir²¹⁹.

Eski Türk inanışlarında hastalıkları tedavi etmede kamlar önemli bir konuma sahipti. Eski Türklerde kamların diğer insanlardan farklı olduğuna ve manevi bir güce sahip olduğuna inanılırdı. Kam kişiye zarar verdiğine inanılan kötü ruhları insan

²¹² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 87.

²¹³ Hikmet Tanyu, İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, s. 36.

²¹⁴ Rıfat Araz, a.g.e., s. 171.

²¹⁵ Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar**, Ankara 1987, s. 39.

²¹⁶ Abdulkadir İnan, **Makaleler, ve İncelemeler**, s. 434.

²¹⁷ Rıfat Araz, a.g.e., s. 158.

²¹⁸ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 87.

²¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 216.

bedeninden uzaklaştırmak ve böylece hastayı tedavi etmek için tütsüleme, birtakım efsunlu sözler ve beden hareketleri yapar²²⁰.

2. Bereket, Uğur ve Uğursuzlukla İlgili Halk İnanışlarında Eski Türk İnancının İzleri

Eski Türklerde görülen kanlı kurban kesme inanç ve pratiği çeşitli şekillerde Baskil’de de kendini göstermektedir. Çocuk sahibi olmak için dilekler kabul edildiğinde ziyaretlerde; gelin damat evine gelince; yeni bir araba, traktör, ev ve bahçe alımlarında; herhangi bir kurumun açılışında kesilen kurbanlar, eski Türklerdeki çeşitli sebeplerle kesilen kurbanlarla paralellik arz etmektedir.

Baskil ilçesinde gelinlerin oğlan evine girdiğinde saçı olarak atılan buğday, şeker ve para cinsinden hediyeler, askere gidenlere verilen uğur parası, gelinin kurdelesinden kesilerek saklanan parçalar eski Türklerdeki saç uygulamasına benzemektedir. Eski Türklerdeki Kamların tedavi etmede kullandıkları tütsüleme yöntemi, Baskil yöresinde kurşun dökme pratiği olarak kendini gösterir.

Eski Türklerde Kutsal kabul edilen su, ateş, eşik, ocak gibi unsurlara saygısızlık yapmak kısmen Baskil’de de uğursuzluğa yorumlanmaktadır.

Baskil ilçesinde bazı hastaların tedavisi için muska yaptırıp üzerlerinde taşımaları eski Türklerde Kamların tedavi yöntemlerini hatırlatmaktadır. Ayrıca mavi nazar boncuğunun küçük çocuklara takılması, yeni alınan araba veya traktör gibi araçlara takılması, eski Türklerdeki mavi nazar boncuklarının atların boynuna ve çocuğun elbisesine takılması ile paralellik arz etmektedir.

Baskil yöresinde olumsuz bir hadise anlatıldığında bunu duyan kişi tükürür gibi yapıp kulağını çekmesi, ellerini masa, duvar, ağaç gibi bir nesneye vurması, eski Türk inançlarında “demir, ağaç, taş” gibi koruyucu ve kurtarıcı iyelerden kuvvet alması, kötü

²²⁰ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 73, 81-82.

ruhları korkutması, başa gelebilecek kötü bir hadiseyi başka bir tarafa geçirilmesini hatırlatmaktadır.

Eski Türklerde görülen ve kötü ruh olup kadın ve çocuklara zarar verdiği inanan “alkarısı, al basması” çeşitli şekillerde Baskil ilçesinde de yaşamakta ve kötü, uğursuz bir ruh olduğu kabul edilmektedir.

SONUÇ

Baskil ilçesi Elazığ iline bağlı, gelişmesini tam olarak sağlayamamış, il merkezinin doğusunda yer alan ve sanayi yatırımlarının yeterince olmadığı bir ilçedir. Halkın gelir kaynakları sınırlı durumdadır. İlçede eğitim ve sağlık kuruluşlarının da yöre insanının ihtiyacına yeteri kadar cevap verdiği söylenemez.

İlçede eğitim ve sağlık kuruluşlarının yetersiz olduğundan, kırsal kesimlerde ahalî halen kısmen halk inanışlarına müracaat etmektedir. Bu özellikle doğumla ilgili halk inanışlarında kendini göstermektedir. Kırsal kesimdeki halk doğumla ilgili özellikle kısırlık tedavisinde öncelikle halk inanışlarına başvurmaktadır. Bundan bir sonuç alamadığında ise tıbbi yöntemlere yönelmektedir. İlçe merkezindeki insanlar ise öncelikle tıbbi yöntemlere başvurmakta, bundan bir sonuç alamadıklarında ise halk inanışlarına yönelmektedir.

Baskil’de evlenme ile ilgili halk inanışları ilçe merkezi ve köylerde farklılık göstermektedir. İlçe merkezinde yapılan düğünler genellikle salonda yapıp, nişan ve düğünün birleştirildiği törenler şeklinde yapılmaktadır. Köylerde yapılan düğünler ise, toplumdaki sosyal gelişmeye rağmen eski Türk inançlarının daha açık görüldüğü törenlerdir.

Ölüm insanın bu dünyadaki faaliyetlerini sona erdiren bir olay olduğu için, bütün insanlarda olduğu gibi yöre halkını da derinden etkilemektedir. Defin merasimi ölen kişi için son bir görev kabul edildiğinden Baskil halkının cenaze ile ilgili dini uygulamalara hassas bir biçimde riayet ettiği görülmektedir.

Baskil yöresindeki doğum, ölüm, evlenme, hac ve askere uğurlama, bereket, uğur ve uğursuzlukla ilgili halk inanışlarının çoğu eski Türk inançlarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle, yörede çocuğu olmayan kadınların müracaat ettikleri uygulamalar, çocuğu olduğunda “albasması” olayı, evliliklerde ataerkil aile yapısının olması, defin sonrası yas törenleri gibi uygulama ve pratikler Baskil yöresinde eski Türk inançlarının hala izlerinin devam ettiğini gösterir.

Halk inanışları, insanların birlik ve beraberliğini sağlayan, kaynaştıran, toplumları ayakta tutan kültür zenginliğidir. Baskil ilçesinde de halk inanışlarının da geçmişle olan ilgisinin devam ediyor olması ilimiz ve Baskil ilçesi için bir sevinç kaynağıdır.

BİBLİYOGRAFYA

A. KAYNAK KİŞİLER

- ABBASOĞULLARI, Muhittin, 1934 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.
- AKSOY, Cemal, 1947 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.
- AYDEMİR, Arif, 1950 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.
- AYDEMİR, Mehmet, 1947 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Gemici köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.
- AYTEKİN, Hacıali, 1937 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Doğancık köyünde ikamet etmekte, Emekli.
- BİLBOĞA, Ahmet, 1950 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.
- ÇELİK, Hamza, 1941 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.
- DEĞER, Halit, 1942 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.
- DEĞER, Zeki, 1931 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Mollabekir köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.
- ERDEM, Şükrü, 1938 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.
- ERDOĞAN, Cemal, 1935 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.
- ERDOĞAN, Muharrem, 1932 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.
- ETÖZ, Emine, 1930 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- EVCİL, Hacı, 1938 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Hacıuşağı köyünde ikamet etmekte, Emekli.
- EVCİMEK, Niyazi, 1951 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Memur.

EYVAZ, Ekrem, 1970 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli

GÜLTEKİN, Faik, 1930 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

İLGEN, Hüseyin, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

İLGEN, Temur, 1917 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşığı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

KARAMAN, Burhan, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

KARAMAN, Fehmi, 1947 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Emekli.

KARAMAN, Mehmet, 1959 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dallica köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

KARAMAN, Saadet, 1945 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Dallica köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

KIZILASLAN, Eşref, 1941 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

KORKMAZ, Faik, 1946 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

KORKMAZ, Hafize, 1928 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Hacıuşığı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

KORKMAZ, İskender, 1933 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Korkmaz köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

OĞRAŞ, Ziyattin, 1917 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

ÖREK, Celal, 1950 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

ÖZDEMİR, Arif, 1912 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Şahaplı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

ÖZER, Ahmet, 1927 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Çiftçi.

ÖZER, İzzet, 1923 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

ÖZER, Necmettin, 1944 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

SAKLAK, Hasan, 1937 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Beyleruşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

SAKLAK, Lütfü, 1936 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Rumuşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

SAP, Cemile, 1939 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

SAP, Nevzat, 1970 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Muhtar.

SAP, Ömer, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

SAP, Safile, 1938 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

SAP, Sultan, 1934 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Aşağı Kuluşağı köyünde ikamet etmekte, Emekli.

SAYAK, Halil, 1929 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

SAYAK, Hatice, 1927 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

SAYAK, Mehmet Ali, 1931 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Beyleruşağı köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

SAYAK, Zeynep, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

SOLMAZ, Arif, 1945 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Esnaf.

SOYAK, Fadime, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İskender köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

TATAR, Raif, 1939 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

TOĞROL, Turan, 1946 Baskil doğumlu, Lise mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Memur.

TOĞRUL, Kaya, 1936 Baskil doğumlu, Ortaokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

TURSUN, Turan, 1947 Baskil doğumlu, Üniversite mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

ULUCA, Faik, 1924 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

ULUCA, Ümmühan, 1929, Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Barış köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

ÜÇKAÇ, Şevket, 1931 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

ÜLGER, Yusuf, 1964 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Dervişdere köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

ÜRGEN, Asiye, 1936 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Memişler köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.

ÜRGEN, Vahap, 1932 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, Memişler köyünde ikamet etmekte, Çiftçi.

YÜNKÜL, Kamil, 1931 Baskil doğumlu, İlkokul mezunu, Baskil merkezde ikamet etmekte, Emekli.

B. KAYNAK ESERLER

ARAZ, Nezihe, **21. yy. Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, İstanbul 1985.

ARAZ, Rifat, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara 1995.

AŞAN, Muhammed Beşir, **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI – XIII Yüzyıllar)**, Ankara 1992.

AYDOĞMUŞ, Günerkan, **Harput Kültüründe Din Alimleri**, Elazığ 1998.

BİLMEN, Ö. Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, İstanbul 1986.

BURAN, Ahmet, **Keban, Baskil ve Ağın yöresi Ağızları**, Ankara 1997

ÇAĞLIYAN, Ayşe, **Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası**, Doktora Tezi, Elazığ 2002.

ÇAKMAK, Yücel, **Elazığ ve İlçeleri**, Elazığ 2004.

DEFNE, Zeki Ö., **Dede Korkut**, Ankara 1988.

DİE, 1935-2000, Genel Nüfus Sayımları, Ankara.

Elazığ İl Yıllığı, 1973.

ERİNÇ, Sırrı, **Doğu Anadolu Coğrafyası**, İstanbul 1953.

GÖKÇEN, Rifat, **İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım Elazığ ve Doğu Anadolu Bölgesi**, İstanbul 1999.

GÜNAY, Ünver - Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, İstanbul 1998.

GÜNAY, Ünver, **Din ve Sosyolojisi**, İstanbul 1998.

GÜNEY, Ünver, Harun Güngör, Şaban Kuzgun, v.d., **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Ankara 1996.

İNAN, Abdulkadir, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976.

_____, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987.

_____, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 2000.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980.

_____, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993.

KALAFAT, Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1995.

KAŞGARLI Mahmut, **Divanü Lügat'it Türk I**, (çev. Besim Atalay), Ankara 1988.

KUZGUN, Şaban, **Dinler Tarihi Dersleri**, Kayseri 1993.

OYMAK, İskender, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara 1979.

_____ **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul 1978.

_____ **Türk Mitolojisi I-II**, Ankara 1993.

ÖNDER, Ali Rıza, **Türk Folkloru Araştırmaları “Yağmur Duasından Ana Tanrıçaya”**, Ankara 1982.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta 2002.

_____ **Din Fenomolojisi**, Isparta 2002.

SİVRİKAYA, Selahattin, **Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri**, İstanbul 2002.

ŞENTÜRK, Lütfi, Seyfettin Yazıcı, **Diyanet İslam İlmihali**, Ankara 1998.

TANYU, Hikmet, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı inancı**, Ankara 1990.

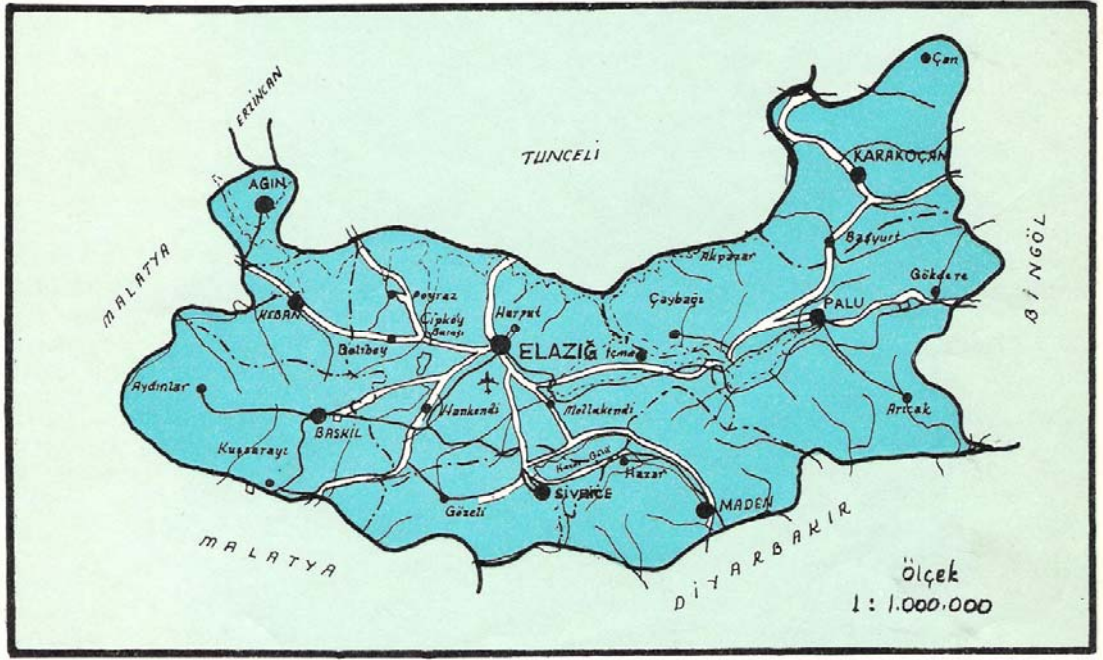
_____ **Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar**, Ankara 1987,

TONBUL, Saadettin, **Kuzova-Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası**, Doktora Tezi, Elazığ 1985.

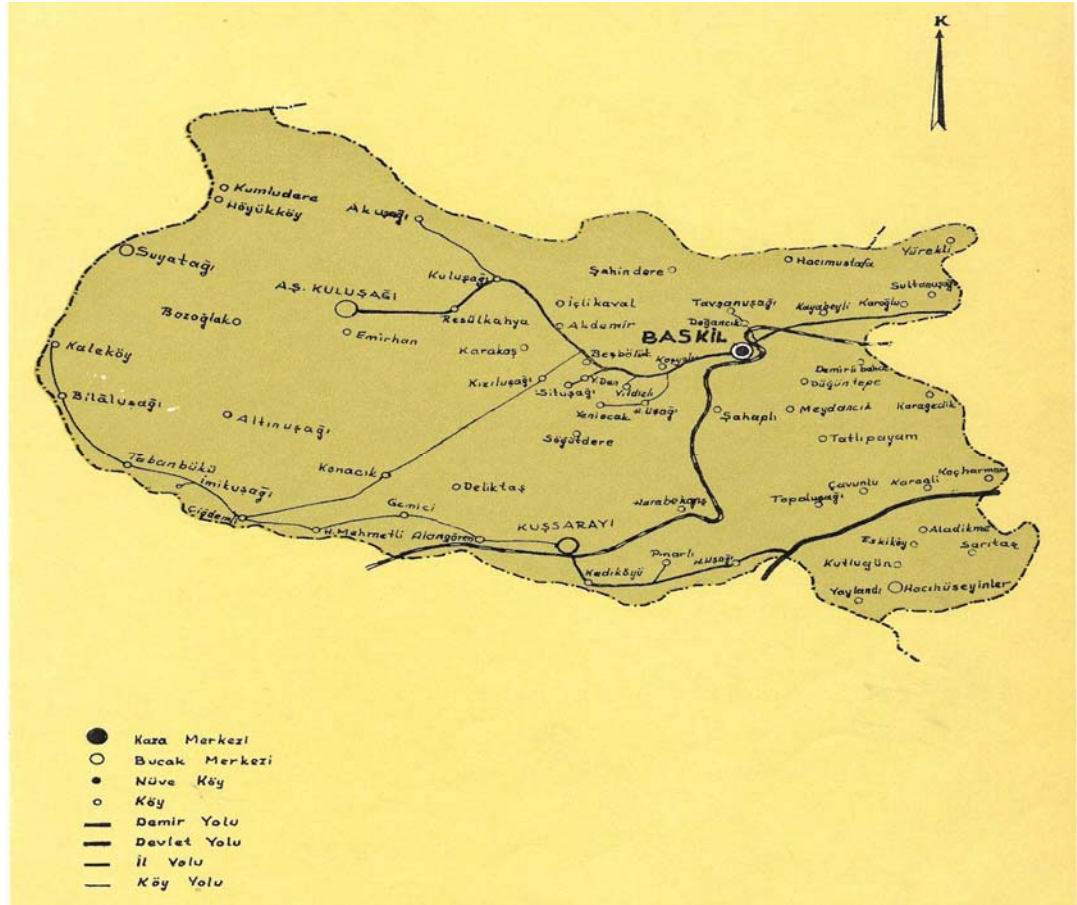
TÜMER, Günay, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 1997.

Türkçe Sözlük, c. II.

URAZ, Murat, **Türk Mitolojisi**, İstanbul 1992.

EK-1: Elazığ İl Haritası

EK-2: Baskil İlçe Haritası

EK-3: Sünnet elbisesi giymiş çocuk

EK-4: Söz kesme ve nişan merasiminde yüzük kesme

EK-5: Söz kesme ve nişan merasiminde yüzük kesme

EK-6: Kına gecesi eğlenen misafirler

EK-7: Kına gecesi eğlenen misafirler

EK-8: Kına gecesi eğlenen misafirler

EK-9: Kına gecesi eğlenen misafirler

EK-10: Gelin almaya giden düğün konvoyu

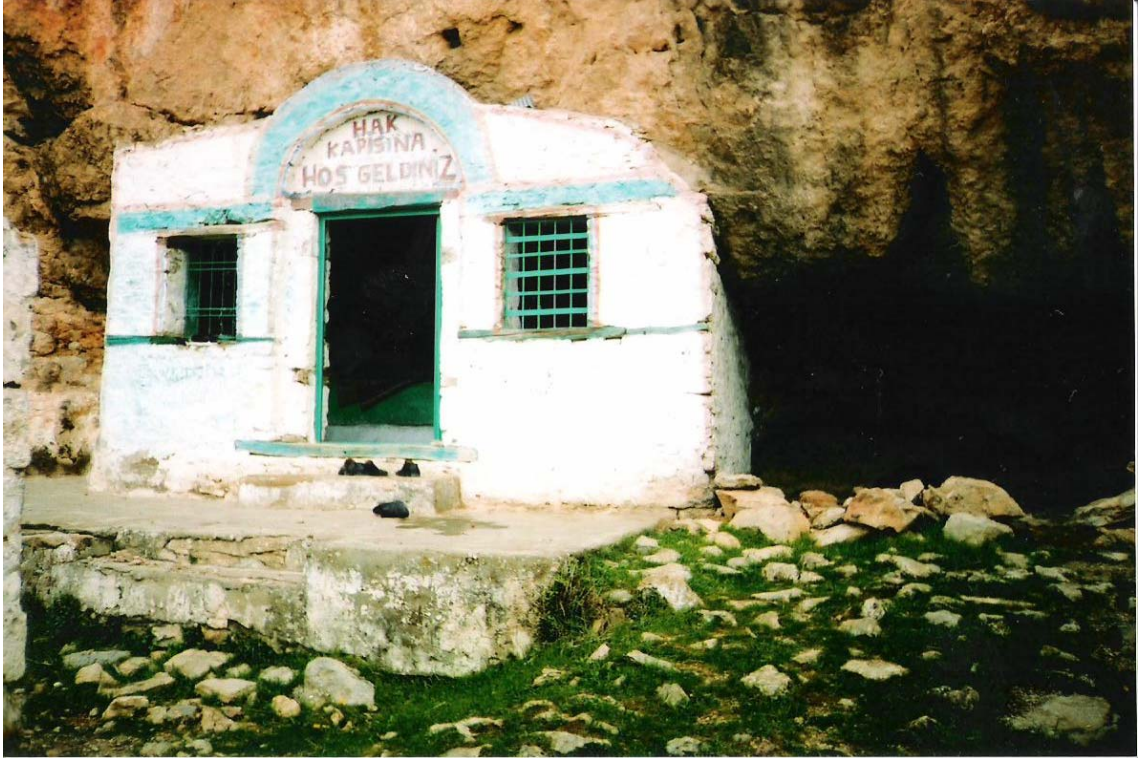
EK-11: Gelin eve giderken

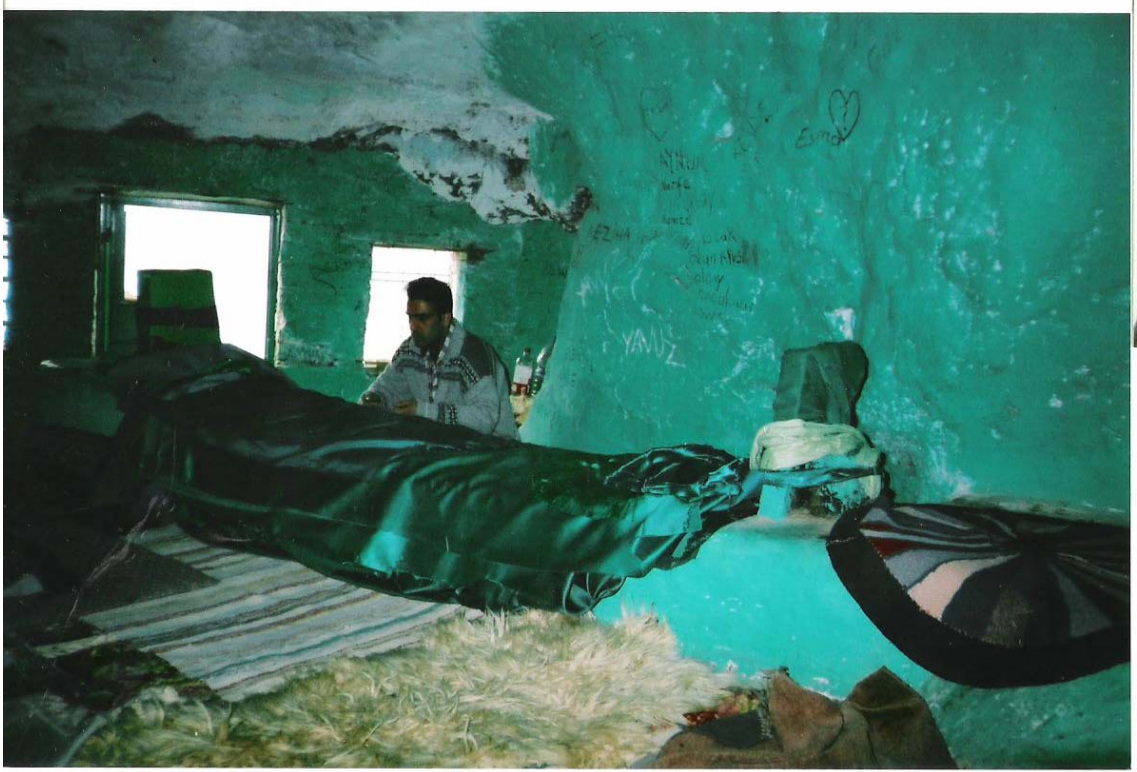
EK-12: Mezarın baş ve ayak kısmına dikilmiş taşlar

EK-13: Mezarın baş tarafına dikilen cenazenin ad, soyad, doğum ve ölüm tarihlerinin yazılı olduğu taş

EK-14: Abdulvahab Gazi Türbesi

EK-15: Abdulvahap Gazi Türbesi

EK-16: Kral kızı Sıddı Zeyneb Türbesi

EK-17: Hacı Hasan Baba Türbesi

EK-18: Seyyid Hoca'nın ziyaret edilen evinden bir görünüm

EK-19: Pir Halil mezarı

EK-20: Pir Halil'in mezarı yanındaki dilek ağacı

EK-21: Kasım Kadir Türbesi

EK-22: Pir Kemal Türbesi

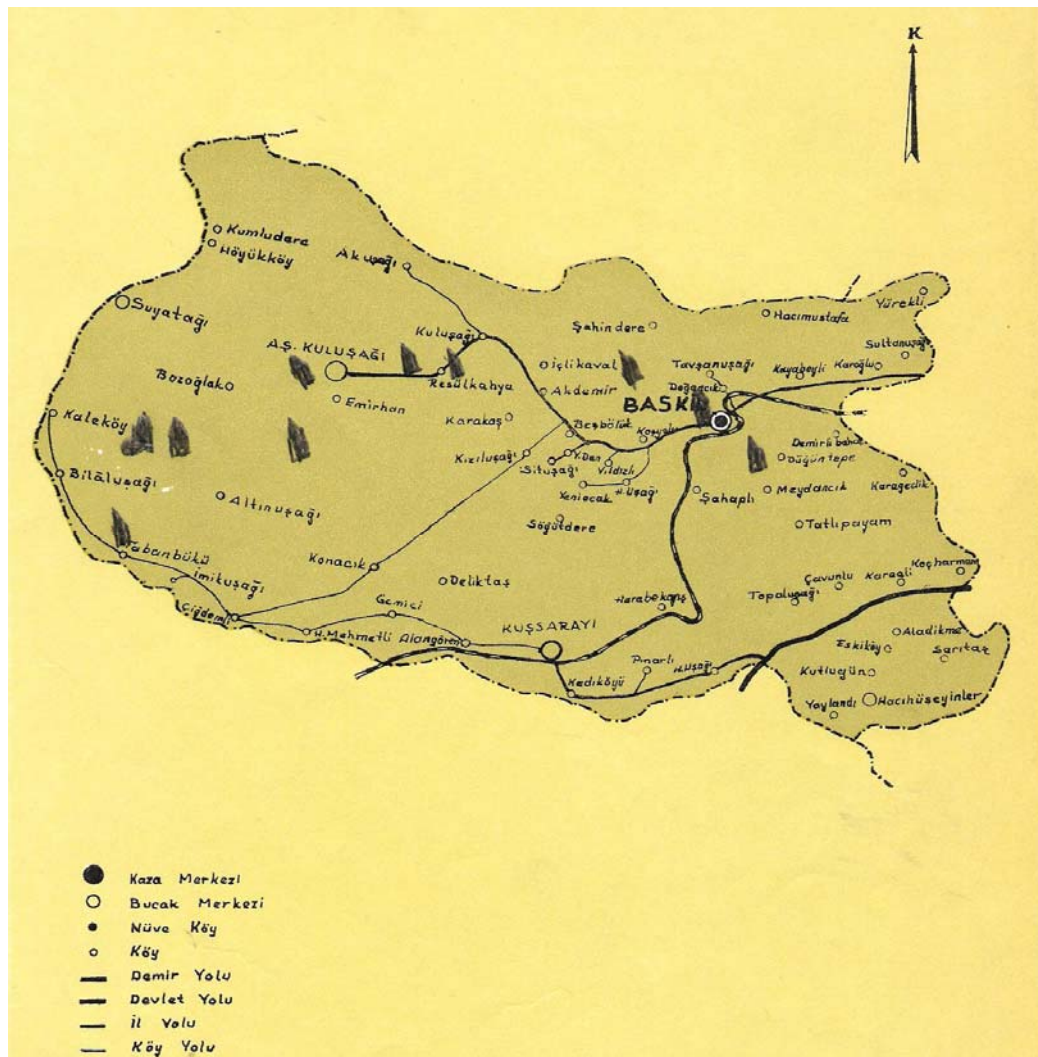
EK-23: Musa Havrani Türbesi

EK-24: Şeyh Aziz Türbesi

EK-25: Şeyh Muhammed Türbesi

EK-26: Ziyaret yerleri haritası

EK-27: Hacılar uğurlanırken

EK-28: Hacı evinden bir görüntü